

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

відділ дослідження проблем кримінального процесу та
судоустрою

Пріоритет прав людини у кримінальному провадженні: межі втручання, ефективні засоби захисту

Матеріали круглого столу
(м. Харків, 28 квітня 2026 р.)

Електронне наукове видання

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
Відділ дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

ПРІОРИТЕТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: МЕЖІ ВТРУЧАННЯ, ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ

Матеріали круглого столу
м. Харків, 28 квітня 2026 року

Електронне наукове видання

Харків
«Право»
2026

Редакційна колегія:

Н. В. Глинська (головний редактор), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
(протокол № 6 від 13.05.2026)*

Пріоритет прав людини у кримінальному провадженні: межі
П80 втручання, ефективні засоби захисту : матеріали круглого столу,
м. Харків, 28 квіт. 2026 р. : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глин-
ська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем
злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж.
проблем кримін. процесу та судоустрою. – Харків : Право, 2026. –
138 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617257>.

ISBN 978-617-8617-25-7

У збірнику висвітлено актуальні проблеми кримінального провадження, містяться результати дискусії за такими ключовими напрямками: 1) пріоритет прав людини під час застосування примусових заходів у кримінальному провадженні: проблеми балансу; 2) проблеми доказування в інтрузивному сегменті кримінального провадження; 3) ефективні засоби захисту прав та законних інтересів людини у кримінальному провадженні; 4) технологізація як інструмент пріоритезації завдань кримінального провадження та захисту прав людини.

Розраховано на широке коло читачів, зокрема на науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних закладів вищої освіти, фахівців у галузі права та всіх, хто цікавиться питаннями кримінального провадження.

УДК [343.1:342.7](477)(082)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

Видання в електронному вигляді розміщується у відкритому доступі на сайті НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України в розділі «Збірники матеріалів наукових заходів» (<https://surl.li/kixgu>) вкладки «Інфопідтримка».

Для опису видання чи посилання на нього варто використовувати пряме посилання на збірник або цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI).

© Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, 2026

ISBN 978-617-8617-25-7

ЗМІСТ

Авдєєва Г. К.

Технологічно керована пріоритезація як гарантія дотримання прав людини під час розслідування злочинів 6

Барабаш А. А.

Реалізація принципу незмінності складу суду крізь призму ст. 319 КПК України: конфлікт пріоритетів у судовій практиці 11

Басиста І. В.

Ефективність досудового розслідування крізь призму законодавчих новацій: практичні аспекти з огляду дотримання прав учасників провадження..... 19

Герасименко О. М.

Окремі проблеми правового забезпечення дотримання СБУ конституційних прав і свобод людини під час проведення НСРД за кримінальними правопорушеннями на об'єктах критичної інфраструктури в умовах воєнного стану 25

Глинська Н. В.

Пріоритет мінімізації втручання у права і свободи в кримінальному провадженні: від нормативної декларації до ефективних механізмів забезпечення. 29

Гловюк І. В.

Забезпечення прав людини під час обшуку: нотатки з практики ВС..... 37

Демура М. І.

Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні щодо домашнього насильства (ст. 126–І КК України): аналіз законодавства та практики в контексті євроінтеграції України..... 41

Дроздов О. М., Дроздова О. В.

Негласна обробка даних та ефективний контроль: уроки рішення ЄСПЛ у справі Kanev and Bulgarian Helsinki Committee v. Bulgaria для України..... 46

Дунаєва Т. Є.

Щодо пріоритезації кримінальних проваджень та застосування застави як взаємопов'язаних інструментів системи кримінального правосуддя Канади 54

Капустіна М. В.

*Використання OSINT-технології при розслідуванні
воєнних злочинів.....* 57

Кленка Д. І.

*Проблемні питання забезпечення права власності особи
під час застосування попереднього арешту майна: аналіз судової
практики* 60

Марочкін О. І.

*Деякі питання захисту прав людини під час проведення
негласних слідчих (розшукових) дій.* 6

Мельниченко В. С.

*До питання дотримання прав людини у кримінальному
провадженні під час воєнного стану.* 70

Мілов Д. В.

*Право на касаційне оскарження судових рішень як спосіб
захисту права власності особи у випадку закриття
кримінального провадження* 73

Негребецький В. В.

*Технології штучного інтелекту в кримінальному провадженні:
відповідальність людини за алгоритмічно зумовлені рішення* 77

Патрелюк Д. А.

Визначення та сутність кримінального переслідування. 81

Пашковський М. І.

*Використання результатів негласних слідчих (розшукових)
дій для цілей, не пов'язаних з будь-яким кримінальним
провадженням: оцінка європейського суду з прав людини.* 86

Петренко С. І.

*Щодо питання відповідності Конституції України
п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.* 94

Рогатюк І. В.

*Законодавча зміна способів виклику слідчим, прокурором, судом –
вимога сьогодення* 99

Семчук Н. О.

*Алгоритмізація кримінальної юстиції: цифрові інструменти
як засіб захисту прав дитини та оптимізації досудового
розслідування.* 102

Сіроткіна-Бут М. В.

*Роль захисника при укладенні угод у кримінальному
провадженні.....* 105

Скрипник А. В.

*Закриття провадження за скаргою на рішення, яке не підлягає
апеляційному оскарженню.....* 109

Слуцька Т. І.

*Окремі аспекти перегляду судових рішень слідчого судді
суду першої інстанції.....* 113

Торбас О. О.

*Оцінка ризику «переховуватися від органів досудового
розслідування та/або суду» під час обрання до особи
запобіжного заходу.....* 117

Фєдосєєв В. В., Нетеса Н. В.

*Міжгалузева колізійність норми про звільнення від кримінальної
відповідальності військовослужбовців за ч. 5 ст. 401 КК України
та конституційні межі її застосування.....* 121

Хім'як Ю. Б.

*Удосконалення судової статистики як основа для забезпечення
ефективності у кримінальному судочинстві.....* 125

Шаренко С. Л.

*Актуальні питання забезпечення балансу прав особи
та інтересів досудового розслідування в діяльності
слідчого судді.....* 131

ТЕХНОЛОГІЧНО КЕРОВАНА ПРІОРИТЕЗАЦІЯ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

*Авдеєва Г. К., кандидатка юридичних наук, старший дослідник,
завідувачка лабораторії «Використання сучасних досягнень науки
і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса*

Національної академії правових наук України

У сучасних умовах цифровізації та правового режиму воєнного стану правоохоронна система України стикається з безпрецедентним обсягом інформації, що потребує криміналістичного аналізу. Традиційні підходи до збирання та дослідження доказів часто виявляються надмірно інтрузивними, що створює ризики для фундаментальних прав і свобод людини. У цьому контексті технологічно керована пріоритезація виступає не лише як засіб оптимізації ресурсів, а й як технічна гарантія дотримання прав людини, що дозволяє збалансувати ефективність розслідування з принципом недоторканності приватного життя осіб.

Будь-яке технологічне втручання в приватне життя особи у кримінальному провадженні має базуватися на суворому дотриманні міжнародних стандартів. Ключовими актами у цій сфері є Загальна декларація прав людини (1948), стаття 12 якої прямо забороняє безпідставне втручання у особисте і сімейне життя осіб [1] та Міжнародний пакт про цивільні і політичні права (1966), стаття 17 якого забороняє свавільне втручання в особисте і сімейне життя, посягання на таємницю кореспонденції та честь і репутацію особи [2]. Європейська конвенція з прав людини (1950) через статті 6 (право на справедливий суд) та 8 (право на повагу до приватного життя) встановлює межі, за якими державне втручання має бути пропорційним та законним [3]. Пріоритезація через технологізацію є інструментом, що дозволяє правозастосовним органам виконувати ці зобов'язання в епоху цифровізації суспільних відносин.

В умовах цифровізації сучасна криміналістика опинилася в ситуації «інформаційного вибуху», коли обсяг цифрової інформації, вилученої слідчим і дослідженої судовим експертом, зростає в геометричній про-

гресії, перевантажуючи наявні технічні й людські ресурси. У таких умовах наявні традиційні методи та засоби криміналістичного забезпечення розслідування злочинів потребують удосконалення – застосування інноваційних підходів до розподілу процесуальних ресурсів з метою оптимізації слідчої і судово-експертної діяльності. Одним з таких підходів є пріоритезація – системний процес з виокремлення найбільш важливої доказової інформації.

У багатьох країнах світу пріоритезація є невід’ємним складником криміналістичної діяльності, про що свідчать численні наукові публікації [4] [5] та поліцейські звіти [6] [7]. Наукові дослідження останніх років підтверджують, що пріоритезація в діяльності слідчого й судового експерта значно скорочує час розслідування злочинів, підвищує об’єктивність і точність висновків експертів, дає змогу побудувати оптимальний план розслідування та забезпечує більш ефективне використання процесуальних ресурсів. Водночас застосування пріоритезації супроводжується низкою таких негативних чинників, як ризик суб’єктивізму й етично-правові проблеми, що спонукає до комплексного наукового осмислення проблем інтрузивного сегмента – сфери, де втручання у приватне життя особи є найбільш чутливим.

Проблема доказування в інтрузивному сегменті кримінального провадження полягає у необхідності швидкого доступу до даних, які часто зберігаються у зашифрованому вигляді або у хмарних сховищах. Пріоритезація дозволяє визначити «критичні» об’єкти для вилучення на підставі їхньої крихкості й потенційної доказової значущості», що дає змогу уникнути тотального копіювання особистої інформації, яка не має відношення до справи.

Пріоритезацією у криміналістичній діяльності є динамічний процес аналізу, сортування та ранжування об’єктів (інформації, речових доказів, процесуальних дій) за ступенем їхньої актуальності, доказової значущості й ризику втрати, який здійснюють з метою економії процесуальних ресурсів, оптимізації та об’єктивізації процесу розслідування злочинів. Технологічний складник цього процесу передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення та алгоритмів, які дозволяють правоохоронцям діяти вибірково.

На відміну від повного копіювання даних з носіїв, технологічно керована пріоритезація дозволяє здійснювати логічне вилучення даних

за специфічними маркерами (ключовими словами, часовими мітками, геопозицією). Це дозволяє реалізувати право особи на приватність, оскільки слідчий отримує доступ лише до релевантної інформації, не порушуючи таємницю особистого життя та не отримуючи доступу до приватної інформації, яка не стосується конкретного кримінального провадження.

Технологічно керована пріоретизація дозволяє прискорити процес доказування шляхом автоматизованого ранжування доказів за їхньою «крихкістю» (потенційною можливістю видалення або втрати) та значущістю та забезпечити дотримання розумних строків проведення судових експертиз, що сприяє реалізації права особи на справедливий суд. При цьому Європейський Регламент про штучний інтелект (EU AI Act) намагається знайти баланс між захистом інтелектуальної власності (комерційної таємниці) та необхідністю «відкриття» алгоритму для забезпечення прав людини. Відповідно до п. 70 цього Регламенту для захисту прав «осіб від дискримінації, яка може виникнути внаслідок упередженості в системах штучного інтелекту, постачальники повинні ... для забезпечення виявлення та виправлення упередженості стосовно систем штучного інтелекту з високим рівнем ризику, за умови дотримання належних гарантій щодо основних прав і свобод фізичних осіб... мати можливість обробляти також спеціальні категорії персональних даних» [8]. Тобто, з одного боку Регламент дозволяє в окремих випадках (з метою виправлення проблем упередженості) обробляти навіть чутливі дані (наприклад, інформацію про етнічне походження, релігію чи здоров'я осіб). З іншого боку Регламент ставить безпеку людей і захист від дискримінації вище за таємницю коду штучного інтелекту, надаючи контролюючим органам право перевіряти та верифікувати алгоритми штучного інтелекту. В контексті технологічно керованої пріоритетизації це означає, що алгоритми сортування цифрової інформації мають бути прозорими для суду, навіть якщо вони не є відкритими для широкого загалу. Прозорість програмного коду та можливість відтворення результатів технічного дослідження є запобіжником від помилок та упередженості слідчих та судових експертів.

Технологічно керована пріоритетизації слугує також запобіжником фальсифікації даних про особу. Технічна систематична фіксація подій, помилок або дій, що відбуваються під час роботи комп'ютерної програ-

ми та використання хешування¹ [9] в момент первинного сортування інформації забезпечує надійність «ланцюжка зберігання доказів», що захищає особу від подальших фальсифікацій доказів.

В умовах воєнного стану інтрузивний сегмент розслідування воєнних злочинів розширюється. Пріоритезація за допомогою штучного інтелекту (наприклад, для ідентифікації осіб через Clearview AI або аналізу руйнувань) дозволяє оперативно реагувати на такі злочини та ефективніше здійснювати їх розслідування. При цьому забезпеченню прав людини сприятиме впровадження протоколів, які вимагають фіксації дій штучного інтелекту, аби кожне втручання могло бути перевірене на предмет законності в суді.

Технологічно керована пріоритезація є необхідним еволюційним кроком сучасної криміналістики. Вона забезпечує перехід від масового, недиференційованого збирання даних до інтелектуального та пропорційного втручання. Реалізація прав людини в цьому процесі досягається через використання алгоритмів вибіркового вилучення, автоматизованого контролю цілісності інформації та прозорості методів її оброблення, що в сукупності сприяє надійному захисту конституційних прав і свобод осіб під час розслідування злочинів в умовах цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Організація Об'єднаних Націй. (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. Рада Європи. Редакція від 01.08.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

¹ Примітка. Хешування – спец. метод організації даних за допомогою таблиць, занесення в які елементів даних і їх подальший пошук здійснюється за допомогою хеш-функції; хешування застосовується для порівняння даних: якщо у двох масивів хеш-коди різні, масиви гарантовано розрізняються; якщо однакові – масиви, швидше за все, однакові. – Див.: СЛОВНИК. ua. Портал української мови та культури. 2005–2026. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%85%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

4. Cook R., Evett I. W., Jackson Gr., Jones Ph. J., Lambert J. A. A model for case assessment and interpretation. *Science & Justice*. 1998. Vol. 38. Is. 3. Pp. 151–156. DOI: 10.1016/S1355-0306(98)72099-4
5. Jackson Gr., Jones Ph. J. *Case Assessment and Interpretation*. Wiley Encyclopedia of Forensic Science. 2009. 15 Sept. DOI: 10.1002/9780470061589.fsa124
6. Policing in an Online World: Relevance in the 21st century / Europol Innovation Lab. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2025. 21 p. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/policing-in-online-world-relevance-in-21st-century>
7. International approaches to police performance measurement : Research Report. RAND Europe, 2023. 182 p. URL : https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2790-1.html
8. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). (2024). Official Journal of the European Union, L series. <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>
9. СЛОВНИК.ua . Портал української мови та культури. 2005–2026. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%85%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІННОСТІ СКЛАДУ СУДУ КРИЗЬ ПРИЗМУ СТ. 319 КПК УКРАЇНИ: КОНФЛІКТ ПРІОРИТЕТІВ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ¹

*Барабаш А. А., молодший науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України*

Сучасна судова система України стикається з низкою системних проблем, які суттєво підривають ефективність кримінального правосуддя. Однією з найгостріших є надмірна тривалість кримінальних проваджень. Значна частина рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти України стосується саме порушення вимоги розумного строку судового розгляду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У багатьох справах тривалість розгляду в суді першої інстанції сягала 6–12 років і більше (див., наприклад, *Нечай проти України* (12 років і 3 місяці); *Циганенко та інші проти України* (понад 12 років в одній зі справ); *Салков та інші проти України* (до 16 років)), що ЄСПЛ неодноразово визнавав надмірним і таким, що не виправдовується складністю справ чи поведінкою учасників. ЄСПЛ наголошує, що надмірне навантаження суду чи організаційні недоліки *не виправдовують* тривалі затримки, оскільки держава зобов'язана організувати систему так аби забезпечити своєчасний розгляд справи.

Ця проблема має й інші причини, серед яких: 1) кадровий дефіцит суддів: 11,8 суддів на 100 тисяч населення, за даними СЕРЕJ 2024 року, що удвічі нижче середньоєвропейського показника)[1]; 2) надмірне навантаження на суддів, особливо в спеціалізованих судах, таких як Вищий антикорупційний суд; 3) причини, пов'язані з війною. До воєнних чинників, що безпосередньо сприяють затягуванню судового розгляду та порушенню розумного строку, належать: регулярні повітряні тривоги, обстріли, які змушують суди відкладати або зупиняти засідання через необ-

¹ Робота підготовлена на виконання фундаментальної теми дослідження «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0124U005212)

хідність забезпечення безпеки учасників процесу та технічної фіксації; пошкодження та руйнування судової інфраструктури (станом на кінець 2025 року пошкоджено близько 170 судових будівель, з них 19 повністю зруйновано) [2]; переміщення населення, мобілізацію учасників процесу до Збройних Сил України чи роботи на об'єктах критичної інфраструктури, що ускладнює їх явку до суду; труднощі з проведенням дистанційних засідань у регіонах з нестабільним енергопостачанням та зв'язком; зміну територіальної підсудності справ у зв'язку з бойовими діями та тимчасовою окупацією територій.

У таких умовах навіть заміна одного судді в колегії (через звільнення, тривалу хворобу, декретну відпустку чи призначення на іншу посаду) суттєво ускладнює або значно подовжує судовий розгляд, оскільки поєднується з уже наявними воєнними викликами та умовлює необхідність повернення провадження до початкової стадії судового розгляду та підвищує ризик порушення права на розгляд справи у розумний строк (ч. 5 ст. 28 КПК України, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Це, у свою чергу, суттєво збільшує загальну тривалість кримінального провадження, призводить до повторного дослідження доказів, повторних допитів свідків і потерпілих, а також створює реальні ризики порушення права на розгляд справи у розумний строк. Серед найбільш критичних наслідків – це звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності у зв'язку зі спливом строків давності.

Подібні прецеденти вже траплялися у резонансних справах Вищого антикорупційного суду, де обвинувачені звільнялись від кримінальної відповідальності за корупційні діяння саме через затягування розгляду, спричинене, зокрема, зміною складу суду.

Згідно з даними Transparency International Ukraine, лише за один рік через сплив строків давності від кримінальної відповідальності було звільнено 13 осіб, а щонайменше 26 справ перебували під загрозою закриття з цієї підстави. У моніторингу роботи ВАКС організація зазначає, що у 2023–2024 роках близько 21% обвинувачених у справах НАБУ та САП були звільнені від відповідальності або покарання саме через закінчення строків давності [3].

Такий стан справ може стати вагомою перешкодою для вступу України до Європейського Союзу. Таким чином проблема затягування роз-

гляду кримінальних справ та впливу строків давності переходить з площини внутрішньої дискусії в категорію ключових вимог міжнародних партнерів.

У процесі вступу України до ЄС особлива увага приділяється розділ 23 «Судочинство та фундаментальні права», що є одним із ключових розділів переговорного кластеру 1 «Основи процесу вступу». Цей розділ охоплює функціонування судової системи, незалежність суддів, забезпечення фундаментальних прав людини та боротьбу з корупцією. Прогрес у розділі 23 є своєрідним «тестом» на готовність України до членства.

Європейська Комісія у Звіті про Україну 2025 року прямо вказує на цю проблему: процедурні затримки та перешкоди у справах про топ корупцію повинні бути усунені. Зокрема, наголошується на обов'язковому перегляді інституту строків давності та механізмів їх обчислення, щоб запобігти безкарності та забезпечити відповідність українського правосуддя стандартам ефективності ЄС [4, с. 24–28].

Для виконання цих вимог Кабінет Міністрів України у травні 2025 року ухвалив Дорожню карту з питань верховенства права. Документ запроваджує системний підхід до пріоритезації кримінальних проваджень, що передбачає стратегічне фокусування на провадженнях щодо системної корупції у ключових секторах держави та резонансних справах стосовно високопосадовців [5, с. 25; 41]. У межах цього підходу ключовим показником прогресу (track record) визначено не формальне виконання процедур, а реальну результативність правосуддя, яка досягається через дотримання розумних строків розгляду та запобігання процедурним зловживанням.

У кримінальних проваджень, які тривають роками, необхідність повторного дослідження значного обсягу доказів та допитів свідків створює надмірне навантаження на судову систему та детермінує ризик порушення права особи на розгляд справи у розумний строк (ч. 5 ст. 28 КПК України). Такий стан правового регулювання не лише призводить до повторної віктимізації потерпілих, створює додаткове психологічне навантаження на свідків¹.

¹ Так, у Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 червня 2023 року у справі №461/5454/14-к (провадження №51-907км23) зазначено : до заміни судді судовий розгляд у цій справі вже тривав близько п'яти років, і за цей час було допитано двох неповнолітніх потерпілих, які під час проведення допиту мали виснажений стан, за яким психологи просили припинити та відкласти вказану процесуальну дію (URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111647924>)

Системність зазначених проблем призводить до зростання суспільної недовіри до судової влади, зниження загальної ефективності правосуддя та, як наслідок, суттєве послаблення результатів України у сфері боротьби з корупцією. У свою чергу, негативна динаміка зазначеного показника безпосередньо впливає на оцінку відповідності вітчизняного законодавства європейським стандартам верховенства права, що є засадничим критерієм при визначенні готовності держави до членства в ЄС¹.

Аналіз судової практики свідчить про відсутність уніфікованого підходу до застосування норм КПК у випадку заміни судді. Існуюча судова практика є суперечливою: одні суди продовжують судовий розгляд, тоді як інші, у разі відповідного клопотання сторони захисту, розпочинають судовий розгляд спочатку.

Зазначена неузгодженість у тлумаченні положень статті 319 КПК України створює умови для зловживань процесуальними правами та пра-

¹ Досвід держав-членів та країн-кандидатів підтверджує нерозривний зв'язок між ефективністю кримінального процесу та політикою розширення ЄС. Зокрема, для Румунії та Болгарії структурні недоліки правосуддя зумовили запровадження Механізму співробітництва та верифікації (CVM), бенчмарки якого вимагали забезпечення розумних строків провадження.

Проблема надмірної тривалості судових проваджень отримала системне відображення у практиці ЄСПЛ. Так, у справі *Vlad and Others v. Romania* (2013) Суд встановив порушення статті 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю національних проваджень та відсутністю ефективних засобів юридичного захисту. URL : https://www.coe.int/en/web/cepej/documentation/echr-judgements?utm_source=chatgpt.com

Аналогічну позицію Суд висловив у справах *Kirinčić and Others v. Croatia* та *Marić v. Croatia* (2020), де провадження тривали понад 10–15 років, що було визнано несумісним із вимогою «розумного строку» та таким, що порушує право на справедливий суд. https://www.coe.int/en/web/cepej/documentation/echr-judgements?utm_source=chatgpt.com

ЄСПЛ підтвердив, що навіть у складних справах держава зобов'язана організувати судовий процес таким чином, щоб уникнути надмірних затримок, а поведінка сторін не звільняє державу від цього обов'язку (ст. 13 Конвенції), наголошуючи: процесуальні норми або особливості організації судової системи не можуть слугувати виправданням порушення права на розгляд справи упродовж розумного строку (*Milovanović v. Serbia*, 2019). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-196423%22%5D%7D>

Це прямо стосується і випадків, коли внутрішні вимоги щодо незмінності складу суду призводять до «перезапуску» судового розгляду, особливо у тривалих провадженнях. Таким чином, сучасна доктрина ЄСПЛ та практика розширення ЄС демонструють, що готовність держави до членства оцінюється не за формальним законодавчим регулюванням, а за реальною спроможністю системи забезпечувати своєчасний і результативний судовий розгляд.

вову невизначеність за якої дотримання засади розумних строків та ефективність правосуддя ставляться у залежність від суб'єктивного волевиявлення учасників процесу, а не від об'єктивної потреби у забезпеченні безпосередності дослідження доказів.

Сьогодні, коли цифрові технології дозволяють забезпечити «цифрову безпосередність» сприйняття доказів (збереження не лише змісту, а й невербальних елементів комунікації), виникає нагальна потреба в пересмисленні цього принципу.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває концепція пріоритезації кримінального провадження, сутність якої полягає у встановленні оптимального балансу між різними процесуальними цінностями: забезпеченням дотримання засади безпосередності та забезпеченням розгляду справи у розумні строки.

Пріоритезація не спрямована на звуження обсягу прав учасників провадження, а адаптує механізми їх захисту та реалізації до сучасних умов цифровізації судочинства. Завдяки обов'язковій повній аудіо- та відеофіксації судових засідань суд та учасники провадження отримують можливість зберегти результати вже проведених дій, що забезпечує розумну тривалість розгляду з найменшими витратами без шкоди для якості правосуддя.

У резонансних справах ВАКС дедалі частіше ухвалює рішення про відсутність необхідності розпочинати розгляд спочатку (ч. 2 ст. 319 КПК України). Ключовими аргументами на користь продовження судового розгляду є: 1) ознайомлення нового судді з матеріалами та результатами технічного фіксування засідань; 2) згода нового судді з попередніми процесуальними рішеннями колегії; 3) відсутність обґрунтованих доводів сторін щодо необхідності повторного дослідження доказів; 4) дотримання балансу між принципами безпосередності та розумних строків.

Колегія ВАКС нерідко кваліфікує безпідставне наполягання на повторному розгляді як зловживання процесуальними правами, особливо коли більшість складу колегії залишається незмінною. Проте Апеляційна палата ВАКС у низці рішень скасовувала такі вироки, посиляючись на імперативність вимог ч. 1 ст. 319 КПК. Водночас у судовій практиці з'являються окремі думки суддів АП ВАКС, де обґрунтовується гнучкий підхід: повторний розгляд має відбуватися лише за реальної потреби у забезпеченні безпосередності, а не через формальну вимогу сторони.

Особливе значення для доктринального переосмислення засади незмінності складу суду має окрема думка судді Апеляційної палати ВАКС (від 02 травня 2024 року, справа № 761/2940/17). Автор окремої думки підкреслює, що незмінність складу суду є важливим проявом засади безпосередності (ст. 23 КПК України). Суддя не може повноцінно оцінити докази, не сприйнявши їх безпосередньо. Водночас принцип безпосередності не є абсолютним. Як і будь-яка інша засада кримінального процесу, він має певну гнучкість при застосуванні в конкретних обставинах і повинен узгоджуватися з іншими принципами та легітимними інтересами (зокрема, розумним строком розгляду, інтересами потерпілих і суспільства). Така гнучкість, на думку автора, відповідає усталеній судовій практиці та позиції Верховного Суду (зокрема постанові ККС ВС від 13.06.2023 у справі № 461/5454/14-к).

На думку судді, починати судовий розгляд спочатку слід лише тоді, коли обставини справи свідчать про суттєве порушення принципу безпосередності дослідження доказів новим суддею, і таке порушення переважатиме необхідність забезпечення інших засад кримінального провадження, насамперед розумних строків розгляду справи (ч. 5 ст. 28 КПК України) та права на справедливий суд у розумний строк (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Мотиви суду першої інстанції (ухвала від 13.09.2023), які підтримуються в окремій думці : 1) прокурор не заперечував проти продовження судового розгляду; 2) нова суддя підтвердила, що ознайомилася з матеріалами справи та ходом провадження, погоджується з попередніми процесуальними рішеннями і вважає недоцільним повторне проведення вже здійснених дій; 3) розгляд справи тривав майже три роки; було досліджено значний обсяг доказів, зокрема допитано свідків та повністю досліджено всі письмові докази сторони обвинувачення (документи, протоколи, висновки експертів тощо); 4) двоє з трьох суддів колегії залишалися незмінними і брали безпосередню участь у дослідженні доказів; 5) сторона захисту реалізувала право на перехресний допит свідків під час попередніх засідань; 6) дослідження доказів відбувалося за участю обвинуваченої та її захисників; 7) сторона захисту не надала конкретного обґрунтування: не вказала легітимну мету повторного дослідження доказів, перелік доказів, які потребують повторення, та не довела, що продовження розгляду суттєво порушить її право на справедливий суд.

Особливо цінними є аргументи щодо еволюції умов застосування ст. 319 КПК: «...норма про обов'язковий початок розгляду спочатку виникла в умовах, коли фіксація судового розгляду здійснювалася лише письмовим протоколом (без повної аудіо- та відеофіксації). У ті часи лише запасний суддя, який постійно перебував у залі засідань, міг повноцінно сприймати показання, невербальну поведінку учасників, дискусії щодо доказів тощо. Новий суддя (не запасний) за протоколом не міг отримати такого рівня сприйняття. Сьогодні ж весь хід судового розгляду фіксується повною аудіо- та відеозаписом. Належна технічна фіксація дозволяє новому судді детально сприйняти попередній процес на рівні, порівнянному зі сприйняттям запасного судді»[6].

Відповідно, починати розгляд спочатку необхідно лише тоді, коли з матеріалів технічної фіксації новий суддя об'єктивно не може сприйняти хід процесу на належному рівні.

На наш погляд варто розглядати перехід від жорсткого абсолюту незмінності складу суду до моделі процесуального континуїтету, заснованої на ідеї інформаційної неперервності судового розгляду. Сутність цієї моделі полягає в тому, що: 1) судові засідання обов'язково фіксуються повними технічними засобами (аудіо- та відеозапис); 2) новий суддя отримує повний доступ до відеозаписів, матеріалів справи та попередніх процесуальних рішень; 3) забезпечується «цифрова безпосередність» сприйняття доказів. Сучасні технології відеофіксації дозволяють передавати не лише зміст показань, а й невербальні елементи комунікації (інтонацію, жести, міміку, поведінку свідка), що наближає сприйняття до ефекту «цифрової присутності» [7, с. 215–216].

Переосмислення не означає заперечення фундаментальних гарантій безпосередності (ст. 23 КПК України) чи внутрішнього переконання судді. Навпаки, йдеться про трансформацію форми принципу з урахуванням його змісту: забезпечення можливості суду повноцінно сприйняти та оцінити докази без автоматичного анулювання результатів багаторічного розгляду.

Пріоритетом кримінального судочинства має залишатися ухвалення *справедливого рішення у розумний строк*. Процесуальна форма не повинна бути самоціллю, а має слугувати інструментом реалізації права на справедливий і своєчасний суд. Як слушно зазначає відомий футуролог права Річард Саскінд, «суд – це не місце, куди ви йдете, а послуга,

яку ви отримуйте. Технології не руйнують правосуддя, вони звільняють його від фізичних обмежень минулого».

Подальша наукова дискусія повинна бути спрямована на чітке визначення критеріїв, за яких новий суддя може продовжувати розгляд без повного «перезапуску», з обов'язковим урахуванням якості технічної фіксації, характеру доказів та інтересів усіх учасників провадження.

Список використаних джерел:

1. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *Evaluation Report on European Judicial Systems – 2024 cycle* (data 2022–2024). URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-stat> (дата звернення: 12.04.2026).
2. Уркевич В. Вплив російсько-української війни на здійснення правосуддя та ключові позиції Верховного Суду: виступ Секретаря Великої Палати Верховного Суду на вебінарі Українського хабу Європейського інституту права. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду України*. URL: <https://court.gov.ua/eng/supreme/pres-centr/news/1927293/> (дата звернення: 12.04.2026).
3. Transparency International Ukraine. Моніторинг роботи Вищого антикорупційного суду: аналітичний звіт (період 2023–2024 pp.). URL: <https://ti-ukraine.org/> (дата звернення: 12.04.2026).
4. Україна: звіт 2025 року. Європейська Комісія. Брюссель, 2024. 110 с. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
5. Дорожня карта з питань верховенства права (за напрямками «Судова система» та «Боротьба з корупцією»): схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2024 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/127/f545253n16.pdf> (дата звернення: 12.04.2026).
6. Окрема думка судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 02 травня 2024 року у справі № 761/2940/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118869274&red=100003bf07f81cb5f4600e1dc3b7abd59c88dd&d=5> (дата звернення: 12.04.2026).
7. Барабаш А. А. Переосмислення положення щодо незмінності складу суду крізь призму актуальних пріоритетів кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. 2025. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-12/46>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВАЦІЙ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ З ОГЛЯДУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ПРОВАДЖЕННЯ¹

*Басиста І. В. докторка юридичних наук, професорка, професорка
кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
місто Івано-Франківськ
членкиня Науково-консультативної ради при Верховному Суді*

До проблематики вживання законодавцем не правильної термінології у тексті чинного КПК України зверталися десятки процесуалістів, також вже йшлося й про ті наслідки, які пожинають у правозастосуванні та їх вплив на ефективність досудового розслідування та дотримання прав учасників кримінального провадження.

Спробую зосередитися на одній із складових зазначеної проблематики, яка стосується законодавчих формулювань пунктів статті 303 КПК України та їх інтерпретації у перебігу правозастосування. Щодо вад юридичної техніки при конструкції цієї норми ще у 2023 році вів мову А. А. Донченко на шпальтах свого дисертаційного дослідження. Серед іншого важливого, йшлося і про вживання у пункті 1 частини 1 статті 303 КПК України замість терміну «бездіяльність» терміну «процесуальне рішення» [1, с. 82]. На той час, вивчаючи дисертацію вказаного автора, мені не вдавалося провести паралелі із практичною діяльністю вказаної автором законодавчої вад кримінальної процесуальної норми чи встановити причинно-наслідкові зв'язки із конкретними проблемами при її правозастосуванні.

Лише у квітні 2026 року із цікавістю читаючи допис у ФБ керуючого партнера АО VIDAR, зловила себе на думці, що у перебігу досудового розслідування насправду є серйозна наслідкова проблема через вживання законодавцем не правильної термінології у пунктах статті 303 КПК

¹ Публікацію підготовлено у межах виконання проєкту «Модернізація кримінального провадження України в умовах європейської інтеграції» (реєстр. №2025.07/0259) за підтримки Національного фонду досліджень України

України. У дописі йшлося про ухвалу слідчого судді Голосіївського районного суду міста Києва від 26 березня 2026 року, яка постановлена ним за результатами розгляду скарги захисника підозрюваного на бездіяльність прокурора окружної прокуратури м. Києва, яка полягала у нездійсненні процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк (захисник звертався до прокурора з клопотанням про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України так як вважав, що строки досудового розслідування сплили ще у 2024 році. Про результати розгляду клопотання захисник від прокурора відповіді не отримав, тому й було прийнято рішення про оскарження бездіяльності прокурора до слідчого судді. Захисник просив зобов'язати прокурора окружної прокуратури м. Києва розглянути його клопотання про закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України) [2].

У описаній ситуації вбачається, як мінімум, два аспекти, які потребують прискіпливої уваги. *По-перше*, це звісно вже згадана стаття 303 КПК України, зокрема її перший пункт першої частини, де, серед іншого, йдеться про можливість оскарження на досудовому провадженні, серед переліку рішень, унормованих у інших пунктах цієї частини статті 303 КПК України, також і бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора. І якщо перша частини речення, яким формулюється перший пункт першої частини статті 303 КПК України, стосується бездіяльності, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, неповерненні тимчасово вилученого майна, то наступна його частина звучить так: «...а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк...» [3].

Не володію відомостями щодо всіх обставин кримінального правопорушення та кримінального провадження, у якому слідчим суддею постановлено згадану вище ухвалу, тому й не беруся давати жодної контекстуальної оцінки. Лише можу констатувати, що наявні формальні ознаки, які можуть свідчити про існування підстави для оскарження за пунктом 1 частини 1 статті 303 КПК України бездіяльності прокурора, яка полягала у нездійсненні процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк, зокрема щодо не прийняття кінцевого процесуального рішення за наслідками досудового розсліду-

вання, зокрема і щодо не закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України, якщо строки досудового розслідування насправду «...сплили ще у 2024 році» [2]. При цьому, слід пам'ятати і про заувагу, яка міститься у пункті 10 частини 1 статті 284 КПК України, – «...крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи» [3].

Так як йдеться про належну охорону прав учасників кримінального провадження, у тому числі й конвенційних прав людини, то національний законодавець у частинах 1–2 статті 283 КПК, унормовуючи загальні положення закінчення досудового розслідування, передбачив, що «особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в *найкоротіший строк* або на його *припинення шляхом закриття провадження*. Прокурор зобов'язаний у *найкоротіший строк* після повідомлення особі про підозру здійснити одну з **таких дій**: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» [3]. Також крайніми із змін до статті 219 КПК України від 8 грудня 2023 року передбачено, що «строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження» [3].

По-друге, у аналізованій статті 303 КПК України йдеться про здійснення чи не здійснення «процесуальних дій». От саме вони є другим каменем спотикання у практичній діяльності із розслідування кримінальних правопорушень. Дійсно, згадуючи десятки разів «процесуальну дію» законодавець у чинному КПК не дає визначення цьому поняттю. При цьому, у доктрині кримінального процесу на це питання наявна чітка аргументована відповідь. Для прикладу, наведу крайню із наукових праць Н. Л. Боржецької, якій, на моє переконання, вдалося майстерно поєднати наукові роздуми більшості із науковців, які працюють у цій царині. Так у 2025 році цією дослідницею запропоновано такий науковий підхід,

що «...процесуальні дії в кримінальному процесі України це дії, передбачені та / чи не заборонені кримінальним процесуальним законодавством, що становлять сутність безпосередньої реалізації учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав, обов'язків, повноважень для досягнення завдань кримінального провадження» [4, с. 196–203]. Отож, прийняття рішення про закриття кримінального провадження цілком входить до розуміння «процесуальна дія», так як охоплюється повноваженнями прокурора, які для нього унормовані у чинному КПК України. Правда, у розглядуваній нами ситуації варто пригадати й ту заувагу, яка міститься у частині 4 статті 284 КПК України, зокрема, що «прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження, у тому числі щодо підозрюваного, з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, крім випадку, передбаченого абзацом четвертим або п'ятим цієї частини» [3].

Як вже вище констатовано, прийняття у *найкоротший строк* після повідомлення особі про підозру процесуального рішення (вичерпний перелік яких передбачений частиною другою статті 283 КПК України) про закінчення досудового розслідування є *обов'язком* прокурора. Ба більше цього, законодавець, формулюючи перелік таких процесуальних рішень у першому реченні частини 2 статті 283 КПК України підтверджує, що йдеться не лише про процесуальні рішення, а й те, що необхідна й певна процесуальна дія, та унормовує: «прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій...» [3].

У розглядуваній нами ситуації, як вже вище зазначалося, захисник фактично послуговувався, як паралельною підставою для оскарження положеннями статті 220 КПК України, тобто тим, що прокурор бездіяв, *не реагуючи на клопотання захисника* про закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України. І так як про результати розгляду клопотання захисник від прокурора відповіді не отримав, тому й у своїй скарзі просив слідчого суддю зобов'язати прокурора окружної прокуратури м. Києва розглянути його клопотання про закриття кримінального провадження [2].

Своєю чергою, слідчий суддя, серед іншого, в ухвалі зазначив, що «... чинним Кримінальним процесуальним кодексом України не визначено поняття процесуальної дії... Відтак, подане захисником підозрюваного –

адвокатом клопотання про закриття кримінального провадження не є клопотанням про виконання процесуальної дії, а тому прокурор не зобов'язаний розглядати його в порядку статті 220 КПК України» [2]. Очевидно, що питань більше, ніж відповідей...

Очевидно, що це варто пригадати й положення частини 2 статті 220 КПК України, які встановлюють ще один обов'язок для прокурора (як і для представників органу досудового розслідування). Йдеться про те, що «про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. *Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова*, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй» [3].

Що ж стосується законодавчих вимог до діяльності слідчого судді, то відповідно до частини 4 статті 304 КПК України «...слідчий суддя, суд відмовляє у відкритті провадження лише у разі, якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, що не підлягає оскарженню». А серед рішень слідчого судді за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування, у частині 2 статті 307 КПК України значиться, що «ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може, серед іншого, бути про:

- 1) скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора;
- 3) зобов'язання вчинити певну дію;
- 4) відмову у задоволенні скарги [3].

І у завершення необхідно підкреслити, що на підставі статті 308 КПК України «підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, *мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування» [3].*

Список використаних джерел:

1. Донченко А. А. Своєчасність процесуальних рішень, що приймаються під час досудового розслідування. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Науково-дослідний інсти-

тут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2023. 238 с. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/11/Дис.-Донченко.pdf>

2. Борис Станіслав Судові хроніки паралельного світу. Максим Бойко разом з Денисом Мироновим та ще 4. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=3030418773821724&id=100005608929958&rdid=9Nog4amaAKQ1FqXN#
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. у редакції станом на 1.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Боржецька Н. Л. Процесуальні дії як поняття українського кримінального процесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2025. Випуск 88: частина 3. С. 196–203. DOI URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.29>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ СБУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НСРД ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Герасименко О. М. кандидат юридичних наук.
<https://orcid.org/0009-0005-5078-3829>*

Положеннями законодавства закріплюється, що забезпечення національної безпеки є завданням суб'єктів сектору безпеки і оборони України. Захист об'єктів критичної інфраструктури (далі – ОКІ), зокрема транспорту, енергетики, зв'язку та ін., що здійснюється в умовах дії в державі правового режиму воєнного стану суб'єктами національної системи захисту ОКІ, серед яких Служба безпеки України (далі – СБУ), є складовою забезпечення національної безпеки України. Спецслужба, відповідно до основних завдань (п. 22 ст. 24 ЗУ «Про Службу безпеки України»), попереджає, виявляє, припиняє та здійснює досудове розслідування кримінальних посягань, які пов'язані з технологічним тероризмом, запобігає вчиненню терористичних актів з використанням небезпечних хімічних речовин, диверсій на підприємствах хімічної промисловості та на ОКІ [1]. Тому протидія СБУ кримінальним правопорушенням, які посягають на ОКІ сьогодні є одним з основних напрямів її діяльності, що в цілому сприяє стабільності функціонування ОКІ й, відповідно, реалізації національних інтересів держави.

Серед процесуальних дій, які СБУ в сучасних умовах широко застосовує під час досудового розслідування кримінальних посягань на ОКІ, є проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Відповідно до ч. 1 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), НСРД – це різновид слідчих дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом [2].

Водночас аналіз матеріалів судової практики та дотичних до теми наукових здобутків засвідчує, що правове забезпечення використання

СБУ НСРД у своїй діяльності з протидії кримінальним правопорушенням на ОКІ містить ризики та передумови до порушення гарантій прав і свобод людини, що закріплені Конституцією України, а також правовими актами Європейського союзу.

Так, огляд судової практики Верховного суду України, рішень Європейського суду з прав людини у справі «Волохи проти України» (Заява № 23543/02), у справі «Меріт проти України» (Заява № 66561/01), а також позицій вітчизняних правозахисників засвідчує наявність порушень конституційних гарантій прав і свобод людини під час проведення НРСД, що створює ризики для ефективної діяльності СБУ. На проблему у своїх дослідженнях також звертають увагу вчені: М. М. Погорецький, який дослідив питання гарантій прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України, зосередившись на механізмах їхнього забезпечення (2021 р.) [3]; С. С. Чернявський, М. Л. Грібов, А. А. Вознюк, А. А. Небитов, В. В. Гвоздюк, які висвітлили практичні аспекти здійснення візуального спостереження як складової негласних слідчих дій (2024 р.) [4]; Л. І. Щербина, який дослідив проблемні питання використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, у кримінальному провадженні (2024 р.) [5]; В. В. Кікінчук, який дослідив негласні слідчі (розшукові) дії як засоби доказування у кримінальному провадженні, виокремивши проблеми допустимості отриманих доказів (2025 р.) [6] та ін.

Варто відзначити, що центральне місце у системі забезпечення конституційних прав і свобод людини посідає Конституція України, відповідно до ст. 3 якої «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [7]. Відповідно до положень глави 21 КПК України нормативно-правове забезпечення проведення НРСД включає: загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (ст. ст. 246–257) та положення про втручання у приватне спілкування (ст. ст. 258–266) [2]. Водночас специфіка реалізації НРСД в умовах правового режиму воєнного стану і використання отриманих доказів протиправної діяль-

ності на ОКІ не враховані, зокрема це стосується дотримання законодавства про державну таємницю на ОКІ, технологічних особливостей забезпечення безпеки функціонування ОКІ та персоналу, пошуку та фіксації доказів та ін. Крім того, не врегульовані особливості проведення НСРД на ОКІ в умовах правового режиму воєнного стану і положеннями ст. 615 КПК України та ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»[8], що створює ризики порушення конституційних прав і свобод людини з боку СБУ.

Наступна проблема пов'язана з недосконалістю положень національного правового забезпечення допустимості цифрових доказів, що були отримані під час проведення СБУ НСРД на ОКІ в умовах воєнного стану. До таких відносимо: Big Data масиви інформації щодо дій персоналу на ОКІ, данні щодо контролю їх електронних інформаційних систем, електронні журнали подій доступу до SCADA-систем, блокчейн-сліди та ін. За останні роки в багатьох випадках саме ці докази є одиничними і основними у ході доказування винуватості у скоєнні кримінальних посяганнях на ОКІ причетних до протиправних дій осіб. Тут варто зазначити, що положеннями ст. 256 КПК України закріплений лише загальний порядок використання результатів НСРД на стадії досудового розслідування, при цьому не передбачена специфіка збереження саме цифрових доказів, цифрових слідів та їх ідентифікації, порядку криміналістичної фіксації тих, що можуть бути знищені на ОКІ. З урахуванням зазначеного потребує оновлення Інструкції про організацію проведення НСРД [9] актуальними положеннями європейського законодавства та специфіки технологічного розвитку ОКІ.

Висновки: В умовах дії правового режиму воєнного стану проблеми правового забезпечення дотримання СБУ конституційних прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальними правопорушеннями на ОКІ загострюють уразливість останніх та знижують рівень національної безпеки України.

Враховуючи зазначене пропонується: 1) ініціювати створення міжвідомчої робочої групи з представників уповноважених суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, зокрема Держспецзв'язку, СБУ, МВС України, операторів ОКІ та інших зацікавлених суб'єктів з метою напрацювання пропозицій щодо актуалізації положень нормативно-правового забезпечення протидії кримінальним

порушенням на ОКІ в умовах дії правового режиму воєнного стану; 2) продовжити поглиблення співпраці з ЄС за напрямками організації обміну досвідом, отримання технічної допомоги з метою протидії кримінальним порушенням на ОКІ в умовах дії воєнного стану; 3) внести на розгляд відповідного комітету Верховної Ради України пропозиції щодо змін до глави 21 та ст. 615 КПК України з метою правового врегулювання особливостей проведення НСРД на ОКІ в умовах правового режиму воєнного стану; 4) актуалізувати положення Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні відповідно до потреб практики.

Список використаних джерел:

1. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9/10, 11/12, 13. Ст. 88.
3. Погорецький М. М. Права і свободи людини в діяльності Служби безпеки України: питання гарантій. Вісник кримінального судочинства. 2021. № 3–4. С. 100–111. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/100-111>.
4. Чернявський С. С., Грібов М. Л., Вознюк А. А., Небитов А. А., Гвоздюк В. В. Основи візуального спостереження: практ. посіб. Київ: Норма права, 2024. 112 с.
5. Щербина Л. І. Результати негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування: проблемні питання використання в кримінальному провадженні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 151–157.
6. Кікінчук В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби доказування в кримінальному провадженні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. № 01. С. 714–718. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/121.pdf> (дата звернення: 05.04.2026).
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 05.04.2026).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – Ст. 250.
9. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 06.04.2026).

ПРІОРИТЕТ МІНІМІЗАЦІЇ ВТРУЧАННЯ У ПРАВА І СВОБОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВІД НОРМАТИВНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ДО ЕФЕКТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Глинська Н. В., докторка юридичних наук, професорка, завідувачка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Кримінальне провадження є однією з найбільш інтенсивних форм легалізованого державного втручання у сферу прав і свобод людини. Це об'єктивно зумовлює його інтрузивний характер залежно від етапу провадження та процесуального статусу особи. Разом із тим у демократичному суспільстві людина, її права та свободи на глобальному (чи надсистемному) рівні визнаються найвищою цінністю в кримінальному провадженні як соціально-правової інституції (ст. 8 КПК України). ЄСПЛ послідовно вимагає, щоб у разі конкуренції інтересів пріоритет надавався мінімізації втручання, а не процесуальній доцільності (Szabó and Vissy v. Hungary). Втім ця проста істина потребує дуже «клопітливої роботи» як з боку законодавця, так і на практиці.

З метою уникнення правових колізій і забезпечення функціональної ефективності кримінального провадження законодавець по-різному розставляє акценти між публічним і приватним інтересом в тих чи інших правових ситуаціях. В одних випадках із певною нормативною «перевагою» пріоритет надається інтересам держави щодо ефективного та оперативного розслідування злочину, навіть за умови тимчасового обмеження конституційних прав та свобод особи (наприклад, інститут невідкладного обшуку, затримання без ухвали суду). У таких ситуаціях особливого значення набуває принцип компенсаторності: потенційна диспропорція між конкуруючими інтересами повинна врівноважуватися належними та достатніми гарантіями від свавільного втручання – ефективним судовим контролем, чіткими строками, вимогами до мотивування, можливістю оскарження.

В інших випадках законодавець, навпаки, надає пріоритет захисту прав особи перед загальносуспільним інтересом у кримінальному пере-

слідванні. Це проявляється у встановленні ускладнених процедурних бар'єрів для сторони обвинувачення – зокрема через інститут допустимості доказів, доктрину «плодів отруєного дерева», заборону використання доказів, отриманих із істотним порушенням прав людини, або підвищені стандарти доказування при застосуванні заходів процесуального примусу. Подібна модель ускладнює процес доказування, проте слугує запобіжником проти процесуального максималізму та свавілля як засобу досягнення публічної мети.

Отже, механізм кримінального процесуального регулювання не є однолінійним або статичним. Він передбачає гнучке застосування різних «пропорцій» співвідношення інтересів залежно від характеру правової ситуації, ступеня інтрузивності процесуального заходу, вагомості публічного інтересу та потенційних наслідків для прав людини.

Переходячи до питання ранжування елементів кримінальної процесуальної форми, за ступенем їх вразливості відразу зазначимо, що КПК не містить такої «шкали інтрузивності» всіх процесуальних дій та рішень офіційних суб'єктів кримінального провадження. Як певне виключення можна навести унормування шкали тяжкості запобіжних заходів (ч.1 ст.176 КПК).

Втім саме критерій інтенсивності потенційного примусового втручання процесуальних дій та рішень до прав та свобод людини імпліцитно закладений в нормативну матерію як визначальний щодо рівню правових гарантій, які повинні бути забезпечені під час їх вчинення чи прийняття процесуальних рішень. Це виявляється у спосіб диференціації суб'єктів ухвалення, підстав та стандартів обґрунтування процесуальних рішень, що є підставою для застосовування обмежень, та процесуальних гарантій *ex post*, зокрема, конструювання предмету апеляційного оскарження під час досудового розслідування (перевірки в апеляційній інстанції підлягають лише ухвали слідчого судді, які мають вирішальне, фундаментальне значення для прав та законних інтересів особи або для руху досудового розслідування в цілому [1]). Чим інтенсивніше втручання – тим вищі стандарти до законності, необхідності, пропорційності та вмотивованості відповідних процесуальних актів. Інакше кажучи, інтрузивність втручання в права та свободи в перебігу кримінальної процедури можна розглядати як градаційну категорію, що оцінюється за глибиною та тривалістю втручання; оборотністю наслідків тощо.

В структурі кримінальної процесуальної форми з певною долею умовності можна виділити так званий сегмент «найбільшої інтрузивності», котрий концентрує у собі процесуальні засоби, пов'язані з максимально інтенсивним примусовим втручанням у сферу особистої свободи та недоторканності, приватності та майнових прав особи, зокрема затримання і тримання під вартою, обшук житла, арешт майна, тимчасовий доступ до речей і документів, негласні слідчі (розшукові) дії, втручання у приватні комунікації. У цьому сегменті найбільш гостро проявляється конфлікт між публічним інтересом кримінального переслідування та приватним інтересом особи у збереженні автономії, що об'єктивно зумовлює необхідність застосування підвищених стандартів законності, пропорційності та обґрунтованості застосування таких обмежень та унормування комплексу гарантій, які запобігатимуть свавіллю з боку сторони обвинувачення.

Разом із тим відсутність чіткого ранжування процесуальних інститутів за ступенем втручання у права людини нерідко ускладнює єдине розуміння допустимих меж втручання як для органів досудового розслідування, так і для суду, збільшується доля дискреції а тож підвищується ризик системних порушень прав людини, зміщення акценту з гарантій прав людини на процесуальну доцільність, що суперечить принципу верховенства права.

Що стосується нормативних орієнтирів щодо реалізації дискреції у «пограничних» правових ситуаціях (вирішення можливих конкуренцій різних правових засобів, спрямованих на досягнення однієї мети), системний аналіз норм кримінального процесуального законодавства свідчить про існування імпліцитного правила про пріоритетність *вчинення чи обрання з урахуванням принципу пропорційності найменш інтрузивної процесуальної дії чи заходу процесуального примусу з метою вирішення завдань кримінального провадження.*

Разом із тим відсутність чітко окресленої ієрархії пріоритетів у сфері найбільшої інтрузивності (правило «найменшої інтрузивності» не є нормативно оформленою концепцією) ускладнює системне забезпечення прав людини на практиці.

Для ілюстрації пропоную коротко позначити декілька правових ситуацій, котрі на наш погляд можуть бути проблемними в практичній реалізації з огляду на позначений вимір правомірного обмеження прав людини в демократичному суспільстві.

1. Щодо пріоритетності процесуальних дій, які можуть бути способами отримання доказової інформації.

З огляду на те, що збирання доказів не є прямою метою заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, тимчасового доступу до речей та документів (ст.159 КПК), судовою практикою запроваджено правило про *пріоритетне обрання процесуальних дій, спеціально спрямованих на збирання доказів*, зокрема витребування, отримання речей і документів (ч.ч. 2, 3 ст. 93 КПК) . Такий підхід цілком відповідає нормативній концепції цільового призначення відповідних процесуальних засобів: якщо є необхідність збирання доказів, то проводити необхідно слідчі та інші процесуальні дії, не підміняючи їх ЗЗКП. Втім, по-перше, хоча відповідно до КПК метою тимчасового доступу до речей та документів є забезпечення виконання сторонами й учасниками кримінального провадження обов'язків, покладених на них, в ході тимчасового доступу так само будуть отримані речі та документи, які в подальшому з великою долею вірогідності будуть використані як докази в кримінальному провадженні. Вказане підтверджує правова позиція, сформульована в нещодавній постанові ОП ККС про те, що речі та документи, отримані у порядку тимчасового доступу, можуть бути використані у кримінальному провадженні як докази, і той факт, що вони отримані на підставі положень КПК, які регламентують здійснення та реалізацію заходів забезпечення кримінального провадження, та не є слідчою дією, не впливає на їх допустимість[2].

По –друге, цей підхід не враховує критерію інтрузивності. Адже у вимірі такої логіки пріоритет між тимчасовим доступом та обшуком, а тож вирішення конкуренції між положеннями ч. 5 ст. 131 КПК. та ч.5 ст 234 КПК (щодо вимоги доведення «за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручання в особисте і сімейне життя особи) пріоритет має надаватись останній слідчий дії¹. Тож «якщо розглядати це питання з позицій застосування примусу, то обшук являє собою більш

¹ Відмітимо, що КПК унормовує «інтрузивну правильну» пріоритетність (тимчасовий доступ >обшук) лише у контексті одного з різновидів обшуку – обшуку як санкції за невиконання ухвали про тимчасовий доступ (ст.166 КПК).

інтрузивний захід, ніж тимчасовий доступ до речей і документів, який є заходом забезпечення кримінального провадження»[3, С.24–25].

З огляду на це правильним та таким, що відповідає ефективному забезпеченню прав людини слід виростанням суддями на практиці під час вирішення конкуренції між тимчасовим доступом та обшуком підходу «поетапного втручання у права та свободи», відповідно до якого перший засіб розглядається не стільки як окрема процесуальна дія, скільки як перший, найменш обтяжливий етап отримання доказів [4, с.226] . У низці проаналізованих О. Торбасом судових рішень : «слідчі судді не вказували на відмінності між тимчасовим доступом до речей і документів та обшуком, а вказували на послідовність їх проведення – спочатку має йти тимчасовий доступ і тільки коли буде встановлено, що шляхом тимчасового доступу речі і документи отримати неможливо (а це може бути встановлено і без проведення тимчасового доступу), то тоді має проводитись обшук.

Разом із тим позначене вимагає, на наш погляд, додаткових нормативних орієнтирів (звісно не абсолютних), щодо ситуативного вирішення конкуренцій між зазначеними процесуальним засобами у вимірі їх інтрузивності.

2. Надалі звернемо увагу на існування системної практики формального застосування національними судами запобіжного заходу у вигляді цілодобового домашнього арешту як альтернативи триманню під вартою у разі недоведеності стороною обвинувачення достатніх підстав для нього. Ця проблема була констатована нами як учасником пілотного дослідження в межах проекту Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України» ще в 2020 році [5] , втім є денною й сьогодні. На думку експертів такий стан частково обумовлений певною нормативною недосконалістю КПК, який не повною мірою відповідає вимогам Конвенції в частині застосування цілодобового домашнього арешту. Адже нормативний вимір шкали інтрузивності запобіжних заходів, закладений в ст.178 КПК позиціонує домашній арешт як пряму альтернативу взяттю під варту , що не повною мірою враховує його обмежувальний характер для особи, котрий є рівнозначним із триманням під вартою у контексті статті 5 Конвенції.

Зокрема в 2019 ЄСПЛ у справі Корбан проти України встановив порушення частини 3 статті 5 Конвенції у зв'язку з застосуванням щодо

заявника запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та цілодобового домашнього арешту. ЄСПЛ зауважив, що в контексті права на свободу, гарантованого статтею 5 Конвенції тримання під вартою та цілодобовий домашній арешт є за своїм змістом ідентичними запобіжними заходами. Отже, оцінювання обґрунтованості всього періоду позбавлення свободи має здійснюватися на основі одних і тих самих критеріїв, незалежно від місця позбавлення заявника свободи, тобто, його перебування в установі попереднього ув'язнення або ж удома під домашнім арештом¹.

Тож цілодобовий домашній арешт може певною мірою вважатися альтернативою триманню під вартою, але лише в контексті умов тримання, а не ступеня обмеження свободи.

Нормативне ранжування цих запобіжних заходів в національному законодавстві без врахування практично ідентичного ступеню інтрузивності з огляду на ст.5 Конвенції обумовлює й занижений порівняно з обранням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою рівень стандарту обґрунтування рішень про обрання запобіжного заходу у вигляді цілодобового домашнього арешту, рівно як і занижених стандартів для продовження строку цілодобового домашнього арешту. Втім такий підхід, як вже зазначалось, суперечить практиці ЄСПЛ, за якою стандарти обґрунтування таких рішень мають бути ідентичними.)

3. Також в якості ілюстрації того, що кримінальне процесуальне законодавство іноді «замовчує» в контексті правової кваліфікації застосування обмежувальних заходів в перебігу кримінальної процедури також можна навести *правову невизначеність процесуального статусу особи, щодо якої застосовуються обмеження, зокрема, свободи пересування з метою забезпечення безперешкодного проведення процесуальної дії (невідкладних слідчих (розшукових) дій, наприклад, обшуку, огляду,*

¹ У вищезгаданій справі суддя не навів жодного обґрунтування для звільнення заявника з-під варти під цілодобовий домашній арешт. Фактично, суддя вирішив, що відсутність підстав для продовження тримання заявника під вартою є обґрунтуванням для застосування щодо нього цілодобового домашнього арешту. На думку ЄСПЛ, хоча застосування домашнього арешту передбачало менше обмежень та меншу міру страждань і незручностей для заявника, ніж звичайне тримання під вартою в пенітенціарній установі, воно, утім, могло вважатися позбавленням свободи в значенні статті 5 Конвенції. Тому національні органи влади були зобов'язані навести належні підстави для застосування зазначеного запобіжного заходу. Жодного обґрунтування не було надано і ЄСПЛ встановив порушення статті 5 Конвенції

допиту чи інших процесуальних дій, спрямованих на викриття особи або перевірку її можливої причетності до вчинення кримінального правопорушення). Такі обмеження реалізується шляхом заборони залишати місце здійснення процесуальної дії (заходу) та примусово перебувати поруч з уповноваженою службовою особою чи залишатися у приміщенні, визначеному останньою з метою забезпечення ефективності процесуальної діяльності. Вони хоч і не супроводжуються формальним позбавленням волі, але все ж за своєю інтрузивною природою створюють ситуацію фактичного затримання

Разом із тим практика ВС демонструє схильність вищого судового органу до невизнання фактичного обмеження свободи особи, яке має місце зокрема під час проведення обшуку, огляду, затриманням у розумінні ст. 208 КПК. Наприклад, у Постанові Верховного Суду від 03.10.2023 року не враховано доводи скажника, що останній, отримавши заборону залишати місце події при проведенні огляду транспортного засобу, фактично був затриманий у розрізі ст. 209 КПК України, однак йому не роз'яснено права як затриманої особи [6]. В іншому рішенні ВС прямо зазначив, що особа не вважається затриманою за результатами застосування ч. 3 ст. 236 КПК України, а лише тимчасово обмеженою у пересуванні на час проведення обшуку [7].

Разом із тим такий підхід не корелює з практикою ЄСПЛ, в якій Суд не обмежує констатацію позбавлення особи свободи лише у випадках формального арешту та триманням під вартою, а вбачає необхідним розглядати питання про можливість застосування статті 5 в різних обставинах, у тому числі *допит у поліцейській дільниці* (Cazan v. Romania, 2016; I. I. v. Bulgaria, 2005; Osypenko v. Ukraine, 2010; та ін); *зупинка та обшук поліцією* (Foka v. Turkey, 2008; Gillan and Quinton v. the United Kingdom, 2010; Shimovolos v. Russia, 2011); *обшук житла* (Stănculeanu v. Romania, 2018) [8, с.9–10].

При цьому стосовно *обшуку* Євросуд системно наголошує на тому, що *елемент примусу при здійсненні повноважень поліції під час цієї дії є свідченням позбавлення свободи, незважаючи на короточасність такого заходу* (Krupko and Others v. Russia, 2014, Foka v. Turkey, 2008, Brega and Others v. Moldova, 2012 та ін). Проводячи розмежування між обмеженням свободи пересування, котре є достатньо серйозним для того, щоб кваліфікуватись як позбавлення свободи згідно з пунктом 1 статті 5, та звичайними обмеженнями свободи пересування, які регламентовані

статтею 2 Протоколу №4, Суд звертається до критерію ступеню або інтенсивності прояву обмеження (De Tommaso v. Italy) 2017.; Guzzardi v. Italy, 1980; Stanev v. Bulgaria 2012 та ін. [8, с.7]. Тож позначене питання не є однозначним та має вирішуватися системно з урахуванням низки критеріїв застосованого обмеження для надання йому правильної правової кваліфікації.

Викладеним не претендуючи на вичерпність ми продемонстрували складність та багатогранність нормативного механізму пріоритизації в кримінальному провадженні, нагальну потребу додаткових нормативних та судових орієнтирів щодо вирішення можливих конкуренцій обмежувальних заходів в інтрузивному сегменті кримінальної процедури на кшталт реалізації правила «найменшого втручання в права та свободи».

Список використаних джерел:

1. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Проблемні питання забезпечення права на оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. №41. С. 63–72.
2. Постанова ОП ККС ВС від 01.12.2025 у справі №638/18926/23 (провадження №51-714кмо25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132476385>.
3. Гловюк І. В. Пропорційність та механізм кримінально-процесуального регулювання: теорія і практика. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія. Одеса, 2018. С. 12–39.
4. Торбас О. О. Санкціонування та проведення обшуку за клопотанням сторони захисту у випадку невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. *Вісник кримінального судочинства*, Грудень 30, 2025. №3–4. С. 228–237 URL : <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/857>].
5. Проект Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України»
6. Постанова Верховного Суду від 03 жовтня 2023 року. Справа №596/509/22. Провадження №51-4206км23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985494>
7. Постанова Верховного Суду від 08 жовтня 2024 року. Справа №607/3133/20. Провадження №51-1528км24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123281923>
8. Посібник зі статті 5 Європейської конвенції з прав людини. Право на свободу та особисту недоторканність. Оновлено 31 серпня 2024 року. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_ukr

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ОБШУКУ: НОТАТКИ З ПРАКТИКИ ВС

*Гловюк І. В., докторка юридичних наук, професорка, професорка
кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського
державного університету внутрішніх справ*

Проведення обшуку та оцінка його результатів загалом не обділені увагою у практиці ККС ВС [1], зокрема, щодо фіксування обшуку, обшуку службового приміщення, транспортних засобів, суб'єктів проведення обшуку, участі адвоката тощо. Також є доволі великий блок практики за ст. 233 ККС ВС, включаючи висновок ОП ККС ВС [2]. Цьому висновку надана доволі різна оцінка у доктрині [3–5].

Крім того, на практиці виникло цікаве питання стосовно меж примусу в ході обшуку та впливу цього примусу на допустимість доказів.

Отже, захисник у касаційній скарзі заявляв, що протоколи обшуку від 02 травня 2022 року, оскільки під час цієї слідчої дії ОСОБА_7 вже перебував у статусі підозрюваного за особливо тяжкий злочин, знаходився в кайданках, але не був забезпечений захисником.

ККС виклав наступні аргументи: «Судом перевірялися ці доводи сторони захисту та були визнані безпідставними. Суд звертає увагу, що відповідно до ст.87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, зокрема, внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження. Порушення прав та свобод людини саме по собі є незаконними, однак недопустимим є доказ отриманий саме із застосуванням таких порушень. Отже, застосування кайданок для отримання від особи таким чином певних доказів є неприпустимим. Проте, з матеріалів справи вбачається, що таке обмеження в пересуванні було здійснено не з метою зібрання доказів, а, як правильно зазначив суд першої інстанції, з метою запобігти ОСОБА_7 вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку, оскільки він є військовим, має відповідну підготовку і міг чинити фізичні перешкоди особам, що проводили обшук. Наявність вилучених предметів та факт їх зберігання жодного разу стороною захисту не оспорювався» [6].

Аналіз цієї ситуації дозволяє поглянути на норми КПК України щодо обшуку у контекстах, на які поки що мало звертається увага.

По-перше, можливість / неможливість застосування фізичного примусу до особи в ході обшуку. Стаття 236 КПК України прямо не вказує на можливість застосування фізичного примусу в ході обшуку, але передбачає, що слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Що робити, якщо цю заборону порушено, КПК України замовчує. Відмітимо, що, наприклад, для освідкування передбачено, що застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідкування (ч. 3 ст. 241 КПК України).

По-друге, правова природа забороняти особі залишити місце обшуку до його закінчення. Авторкою цих тез послідовно відстоюється думка, що це особливий різновид позбавлення особи свободи у кримінальному провадженні, що підпадає під п. в ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, с. 36]. Якраз викладені у постанові ККС ВС аргументи свідчать про можливість саме такого тлумачення. Як вже зверталася увага, зважаючи на те, що ЄСПЛ прямо вказав про ситуації обшуку як ситуації перебування під контролем службових осіб, які його проводять, це додає аргумент у дискусії щодо правової природи такої заборони саме як специфічного прояву позбавлення особи свободи [8, с. 94].

По-третє, наслідки застосування кайданок. Очікуваним було посилення у постанові на ст. 87 КПК України: суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження. Погоджуємось з тим, що ст. 87 КПК України незастосовна, оскільки обшук, за загальним правилом, є невербальною слідчою (розшуковою) дією, а отже, від людини в ході обшуку докази не отримуються. Утім, це не виключає можливості констатації застосування в ході обшуку поводження, забороненого ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що вимагатиме ефективного розслідування, особливо з урахуванням розвитку практики ЄСПЛ по цій статті, що відображено у рішенні «Буйді проти Бельгії». Така ситуація по обшуку розглядалася ЄСПЛ у рішеннях «Корнієць та інші

проти України» (Заява №2599/16 та 2 інші заяви), «Мицик та Кравчук проти України» (Заява № 51984/17).

Ця позиція могла б бути піддана коригуванню, якщо б мова йшла про застосування такого положення ч. 6 ст. 236 КПК України: «Особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку». І хоча у доктрині є вірна позиція, що отримана у такому порядку «повідомлена вербальна інформація не є показаннями» [9, с. 516], а отже, «ці дані можна визнати поясненнями у межах обшуку, і звісно, що особа має гарантії, передбачені ст. 18 КПК України» [9, с. 517]. Тоді б покликання на п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України було б цілком доречним, як мінімум у частині тієї інформації, яка була отримана від особи. Судячи з опису обставин у постанові ККС ВС, про такі обставини не йшлося.

По-четверте, ККС ВС вжито формулювання «наявність вилучених предметів та факт їх зберігання жодного разу стороною захисту не оспоровався» [6], що свідчить про логічний наголос на достовірності отриманих фактичних даних та очікувану активність сторони захисту щодо реагування на незаконні дії сторони обвинувачення.

Аналіз описаної у постанові ККС ВС ситуації свідчить про прогалину у ст. 236 КПК України щодо меж застосування примусу в ході обшуку (оскільки можливість такого примусу імпліцитно закладена у формулювання ст. 236 КПК України), що не сумісно з концепцією якості закону та правомірного обмеження прав людини на підставі закону. Ця проблема підсвічується ще й зобов'язаннями держави здійснювати ефективне розслідування забороненого поведіння у разі його застосування в ході обшуку. Ці обставини свідчать про необхідність коригування ст. 236 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо проведення огляду та обшуку (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, з 2020 року по травень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к. ю. н. Анто-

нюк Н. О. Київ, 2024. 50 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_oglyad_obshyk.pdf

2. Постанова ОП ККС ВС від 07.10.2024, справа №466/525/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945>
3. Гловюк І. В. Питання тлумачення статті 233 КПК України Касаційним кримінальним судом. Концептуальні напрями розвитку кримінального провадження та тенденції його криміналістичного забезпечення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 25-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (3 грудня 2024 року, м. Львів). Львів, 2024. С. 69–77. URL: <https://www.researchgate.net/publication/390427410>
4. Гловюк І. В. Завтур В. А. Невідкладне проникнення до житла чи іншого володіння особи за ч. 3 ст. 233 КПК України у контексті рішення ЄСПЛ «Корнієць та інші проти України». Питання боротьби зі злочинністю. 2025. Том 1. №50. С. 174–183. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-50-174
5. Шульгін С. О. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду: що змінилося в інтерпретації порядку проведення «невідкладних обшуків»? URL: <https://justtalk.com.ua/post/postanova-obednanoi-palati-kasatsijnogo-kriminalnogo-sudu-scho-zminilosya-v-interpretatsii-poryadku-provedennya-nevidkladnih-obshukiv>
6. Постанова ККС ВС від 24.07.2025, справа №183/7067/22 (провадження №51-859км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129148214>
7. Гловюк І. В. Деякі питання реалізації засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям : VI (XIX) Львівський форум кримінальної юстиції : збірник матеріалів науково-практичної конференції, 17–18 вересня 2020 р. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 33–36.
8. Гловюк І. В., Завтур В. А. «Корнієць та інші проти України»: питання ефективності розслідування жорстокого (забороненого) поводження під час обшуку житла чи іншого володіння особи. Functioning of Legal Science in the Modern Context (September 18–19. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 92–96. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-23>
9. Зінковський І. П. Трансформація отримання вербальної інформації від особи у кримінальному провадженні під час воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 513–518. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.89>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 126–1 КК УКРАЇНИ): АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ¹

*Демура М. І., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри
прав людини та юридичної методології Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство, що зумовило зміни до процесуального законодавства [1]. Така законодавча ініціатива пов'язана з необхідністю імплементувати в кримінальне й кримінальне процесуальне законодавство України положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [2].

Стаття 126–1 КК встановлює кримінальну відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3]. Згодом після внесення цих змін і створення нового складу злочину Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду визначено, що «злочином, пов'язаним із домашнім насильством» слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один з елементів, перелічених у ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину» [4]. Відповідно

¹ Публікацію підготовлено у межах виконання проєкту «Модернізація кримінального провадження України в умовах європейської інтеграції» (реєстр. № 2025.07/0259) за підтримки Національного фонду досліджень України

до статті 1 цього закону домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5].

Дані досудового розслідування вказують на активне застосування статті 126–1 КК України у правозастосовній практиці, а також на коливальну динаміку кількості зареєстрованих та переданих до суду кримінальних проваджень: після зростання у 2020–2021 роках та подальшого відновлення показників у 2023–2024 роках, спостерігається спад у 2022 році – році початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України та повторне зниження у 2025 році [6].

Рік	Кількість облікованих проваджень	Кількість кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом
2020	2212	1813
2021	2431	2112
2022	1496	1222
2023	2705	2220
2024	2807	2354
2025	2024	1624

Хоча Україна офіційно ратифікувала Стамбульську конвенцію і, як за свідчують дані досудового розслідування, активно розслідує ці правопорушення і притягає винних до відповідальності, проте не всі її положення наразі впроваджено до національного законодавства та практики. До прикладу, стаття 55 конвенції «Провадження *ex parte* та *ex officio*» зобов’язує сторони цієї конвенції забезпечити, щоб розслідування або кримінальне переслідування таких правопорушень, як фізичне насильство (стаття 35), сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування (стаття 36), примусовий шлюб (стаття 37), каліцтво жіночих геніталій (стаття 38),

примусовий аборт та примусова стерилізація (стаття 39), не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, і щоб провадження могло продовжуватися, навіть якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу. Перша частина цитованого положення Стамбульської конвенції – «щоб розслідування або кримінальне переслідування... не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою» – наразі не врахована в національному законодавстві й потребує впровадження. Фактично це свідчить про необхідність змінити підхід до такої категорії кримінальних правопорушень, як фізичне насильство, сексуальне насильство та інші, зокрема здійснювати провадження щодо них навіть за відсутності скарг чи заяв потерпілих, тобто в порядку публічного обвинувачення. Іншими словами, їх варто вилучити з переліку складів, зазначених у пункті 1 частини 1 статті 477 КПК (Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення), чого наразі Україна не зробила.

На важливість внесення таких змін вказує також Комітет ООН проти катувань у своїх заключних зауваженнях за результатами розгляду сьомої періодичної доповіді України у 2025 році. Ознайомившись із звітом держави, Комітет із занепокоєнням зазначає, що злочини, пов'язані з домашнім насильством, зґвалтуванням, сексуальним насильством та примусом до статевого акту, як і раніше, належать до категорії справ приватного обвинувачення і тому розгляд може бути розпочато лише за скаргою жертви, що суперечить зобов'язанням держави-учасниці за Стамбульською конвенцією. Комітет акцентує увагу, що Державі-учасниці слід вжити законодавчих заходів, що передбачають переслідування ex officio за гендерне насильство, включаючи домашнє та сексуальне насильство, та внести відповідні поправки до пункту 1 статті 477 КПК України [7].

Варто зазначити, що наприкінці 2024 року до ВРУ було подано проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» (реєстр. № 12297 від 09.12.2024) [8]. Він містить положення про вилучення низки кримінальних правопорушень із переліку тих, провадження за якими можуть бути розпочаті лише на підставі заяви потерпілого, тобто з переліку,

визначеного в пункті 1 частини 1 статті 477 КПК. Зокрема, зі справ приватного обвинувачення планується вилучити домашнє насильство, зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок. Хоча з лютого 2025 року відсутня інформація про рух цього законопроекту, очікується, що ВРУ розгляне та ухвале цей проєкт, адже запропоновані положення є імплементацією зобов'язань, які випливають зі статті 55 Стамбульської конвенції і забезпечуватимуть захист жертв домашнього та інших видів насильства.

Ще один ризик, який має усунути згаданий вище проєкт закону – запровадження заборони укладати угоду про примирення в кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, у якому визнана потерпілою хоча б одна неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною. Чинне положення частини 1 статті 469 КПК передбачає, що «угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника». Отже, загалом укладення угоди про примирення в таких категоріях справ можливе, однак виключно за ініціативою потерпілого. Але таке положення не забезпечує належного захисту прав потерпілого від домашнього насильства, адже особа перебуває в емоційній, фізичній, психологічній залежності від кривдника і не зможе вільно розпоряджатися своїми правами.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 №2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n41>
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.02.2020 у справі № 453/225/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
7. Committee against Torture: Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2FC%2FUKR%2FCO%2F7&Lang=en
8. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей від 09.12.2024 № 12297. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/45377>

НЕГЛАСНА ОБРОБКА ДАНИХ ТА ЕФЕКТИВНИЙ КОНТРОЛЬ: УРОКИ РІШЕННЯ ЄСПЛ У СПРАВІ KANEV AND BULGARIAN HELSINKI COMMITTEE v. BULGARIA ДЛЯ УКРАЇНИ

Дроздов О. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат-почесний професор кафедри кримінального права та кримінології, міжнародного публічного права та міжнародних відносин Юридичного факультету Університету Барселони; професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»; професор кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дроздова О. В., кандидатка юридичних наук, доцентка, адвокатка почесна професорка кафедри кримінального права та кримінології, міжнародного публічного права та міжнародних відносин Юридичного факультету Університету Барселони; доцентка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»

Рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) у справі Kanev and Bulgarian Helsinki Committee v. Bulgaria є важливим не тільки для права захисту персональних даних, а й для кримінального процесу. Воно переводить увагу з вузького питання «чи був дозвіл на втручання?» на ширше питання: хто, як і наскільки реально контролює весь життєвий цикл таємно отриманої інформації. У сучасному провадженні межа між негласною слідчою дією, оперативно-розшуковою інформацією, розвідувальними даними, цифровими слідами і відомчими базами дедалі більше розмивається. Саме тому для України це рішення слід читати як застереження: таємність може бути виправданою, але вона не може бути правовою темрявою.

Фабула справи показова. Після публічних заяв про можливе масштабне спостереження за політиками та активістами громадянського суспільства голова Болгарського Гельсінського комітету Krasimir Kanev запитав Державне агентство національної безпеки, чи збирало воно інформацію про нього, організацію та її працівників. Агентство відмови-

лося повідомити такі відомості. Національні суди підтримали відмову, фактично не дослідивши прихованих матеріалів і не перевіривши, чи справді розкриття інформації загрожувало публічному інтересу або національній безпеці [1; 2].

1. Ratio decidendi: секретність потребує заміни прямого доступу. Більшість Суду не сформулювала абсолютного права кожної особи знати, чи була вона об'єктом розвідувальної операції. Навпаки, ЄСПЛ визнав, що відсутність прямої відповіді іноді є умовою ефективності служби безпеки. Але цей висновок має другу, вирішальну частину: якщо держава обирає формулу «ні підтвердити, ні спростувати», вона повинна компенсувати інформаційну асиметрію ефективним механізмом непрямого доступу або незалежного нагляду. Такий механізм має бачити те, чого не бачить особа; перевіряти законність, необхідність і пропорційність; мати доступ до первинних матеріалів, журналів доступу, рішень про зберігання, передачу і знищення даних; бути здатним виправити порушення.

У Болгарії ЄСПЛ не побачив такої компенсації. Судовий перегляд був надто довірливим до агентства; орган із захисту персональних даних не здійснював реального контролю за оперативними даними; спеціальний орган контролював лише окремі засоби спостереження; парламентський і урядовий контроль не забезпечували конкретної перевірки законності обробки даних [1]. Отже, стандарт Канев полягає не в максимальному розкритті таємної інформації, а в максимальній реальності контролю за нею.

2. Окрема думка як урок процесуальної точності. Спільна окрема думка суддів Pavli і Ni Raifeartaigh наголошує на іншому аспекті: заявник, на їхній погляд, сформулював запит не як чіткий запит про доступ до персональних даних, а як запит про методи розвідувальної діяльності та інформаторів; до того ж він не розмежував законне і незаконне збирання інформації [3]. Ця думка не знецінює рішення більшості, але є надзвичайно корисною для адвокатської практики. У кримінальних провадженнях, в яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД) захист не повинен питати абстрактно: «чи прослуховували мене?». Він має ставити юридично точне питання: чи оброблялися персональні дані; яка ухвала, який строк і яка мета стали підставою втручання; чи охоплювалося ним привілейоване спілкування; чи були матеріали знищені; хто

перевіряв законність; який мінімум інформації потрібен особі для ефективного оскарження.

Тому Kanev має два адресати. Державі він говорить: таємний режим потребує незалежного контролера. Захисту він говорить: предмет контролю має бути сформульований так, щоб держава не змогла підмінити питання про право на приватність питанням про розкриття методів.

3. Перший урок для України: регулювати не лише дозвіл, а життєвий цикл даних. Відомо, що український КПК містить важливі гарантії: НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; низка негласних втручань потребує дозволу слідчого судді; особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені; відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення НСРД, які не є необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені [4] і таке знищення має бути контрольованим (Matanović v. Croatia). Проте стандарт Kanev вимагає більшого. Законність втручання не закінчується моментом постановлення ухвали слідчого судді. Вона триває під час виконання, копіювання, аналітичної обробки, передачі між органами, долучення або недолючення до матеріалів, зберігання, знищення і можливого повторного використання.

Тому в КПК та суміжних нормативних актах має бути чітко описано весь ланцюг: хто отримує дані, хто має доступ, як фіксується доступ, за якими критеріями матеріали визнаються потрібними або непотрібними, хто ухвалює рішення про знищення, як перевіряється акт знищення, чи можливе вторинне використання даних в іншому провадженні і чи є для цього відповідні підстави та умови. Дані, які не стали доказом, не перестають бути втручанням у приватне життя. Навпаки, саме «невидимі» для сторони дані створюють найбільший ризик свавілля.

4. Другий урок: судовий контроль не може бути контролем довіри. Найбільш небезпечна процесуальна помилка – вважати, що засекреченість матеріалу звільняє суд від перевірки. У справі Kanev саме це і стало проблемою: національні суди не побачили матеріалів, яких могла стосуватися відмова, і не здійснили самостійної оцінки шкоди від розкриття [1]. Для українського кримінального процесу це означає: слідчий

суддя, суд першої інстанції та апеляційний суд не повинні підміняти перевірку формулою «орган вказав на таємницю». Державна таємниця є аргументом проти публічного розголошення, але не проти судового контролю.

Практично це вимагає процедур належного перегляду, редагованого доступу, рішень з відкритою і закритою частинами, а також обов'язку суду мотивувати, чому певні відомості не можуть бути відкриті стороні захисту. Чим менше інформації має особа, тим інтенсивнішою має бути незалежна перевірка. Інакше право на ефективний засіб захисту перетворюється на ілюзію.

5. Третій урок: незалежний нагляд має охоплювати не лише «спецзасоби». ЄСПЛ підкреслив, що контроль лише за окремим інструментом спостереження не дорівнює контролю за загальним способом обробки інформації [1]. Для України це принципово. Негласне втручання сьогодні не зводиться до прослуховування телефону. Це також геолокаційні дані¹, метадані, відеоспостереження, аналіз відкритих джерел, зв'язування масивів даних, алгоритмічні профілі ризику. Суд повинен мати доступ не тільки до ухвал про НСРД, а й до реєстрів, логів, правил зберігання, процедур знищення та технічних параметрів обробки.

Такий контроль не обов'язково має бути публічним. Але він має бути компетентним, незалежним і спроможним. Орган, який не бачить даних, не може перевірити їх обробку. Орган, який бачить лише статистику, не може встановити індивідуальне порушення. Орган, який не має технічної експертизи, не здатний контролювати цифрову інфраструктуру кримінальної юстиції.

6. Четвертий урок: post factum засіб захисту має бути реальним. У справі *Denysyuk and Others v. Ukraine* ЄСПЛ уже оцінив українські

¹ Показову в цьому аспекті є справа Чатрі проти Сполучених Штатів (*Chatrie v. United States*), саме як орієнтир нової моделі цифрового пошуку. Сам факт її розгляду на цьому рівні свідчить про те, що використання геолокаційних даних у кримінальному процесі перестало бути вузькотехнічним питанням і набуло значення фундаментальної конституційної проблеми. Суть справи полягає в тому, що після пограбування банку правоохоронні органи отримали від Google інформацію про всі пристрої, які перебували у визначеному радіусі від місця події протягом конкретного часу. Доступ до даних здійснювався поетапно: спочатку було надано знеособлений масив ідентифікаторів, згодом детальніші відомості про переміщення окремих пристроїв, а на фінальному етапі розкриття особистих даних користувачів. Таким чином, розслідування розгорталося не від відомої особи, а від просторово-часового сегмента до її встановлення.

проблеми в цій сфері. Суд визнав важливість повідомлення за статтею 253 КПК, однак зазначив, що заявники не отримали достатнього доступу до ухвал про дозвіл на втручання і документів щодо знищення матеріалів, а тому не могли ефективно оскаржити законність і необхідність заходів [8]. Окремо Суд звернув увагу на відсутність достатньо чітких правил щодо випадково перехоплених комунікацій із адвокатом та на нестачу незалежного нагляду [8].

Висновок очевидний: повідомлення особи після НСРД є лише початком засобу захисту, а не його завершенням. Після такого повідомлення має існувати належна правова процедура перевірки, у межах якої суд має доступ до закритих матеріалів і може встановити: чи була належна ухвала; чи дотримано меж дозволу; чи знищено непотрібне; чи порушено професійну таємницю; чи може особа отримати додаткову інформацію; чи має бути застосований наслідок у вигляді недопустимості доказу, знищення даних або відшкодування.

7. П'ятий урок: професійна таємниця потребує спеціального фільтра. Адвокатська таємниця, журналістські джерела, комунікація правозахисників, лікарська і релігійна таємниця не можуть захищатися загальними фразами про законність НСРД. У цих сферах потрібен підвищений поріг втручання і спеціальна фільтраційна процедура. Якщо під час НСРД випадково перехоплено спілкування із захисником, рішення про його ізоляцію, знищення або можливість використання має приймати не орган обвинувачення, зацікавлений у результаті, а незалежний суддя. У протилежному випадку процесуальна рівність сторін руйнується ще до судового розгляду.

8. Майбутній горизонт: війна, цифровізація і штучний інтелект. Україна об'єктивно живе в умовах підвищених потреб безпеки. Але саме такі умови потребують не послаблення, а інтелектуалізації гарантій. Післявоєнна кримінальна юстиція буде дедалі більше спиратися на великі дані, автоматизовані пошуки, аналітичні профілі, цифрову ідентифікацію та штучний інтелект. Ці інструменти можуть створювати втручання не менш інтенсивне, ніж класичне прослуховування. Тому законодавець має вже зараз думати про аудит алгоритмів, мінімізацію даних, перевірність джерел, протоколювання доступу, людський контроль за автоматизованим висновком і право захисту ставити питання про походження та надійність цифрової інформації.

9. Орієнтири для судової практики: п'ятиелементний тест. У практиці надання дозволів на НСРД та подальшої оцінки їх результатів доцільно застосовувати п'ятиелементний тест. Перший елемент – конкретна легітимна мета: не загальна боротьба зі злочинністю, а потреба саме для конкретного провадження. Другий – фактична підстава: достатні дані, які не зводяться до оперативної формули або припущення. Третій – субсидіарність: мотивоване пояснення, чому інформацію неможливо отримати менш інтрузивними засобами. Четвертий – межі втручання: особи, канали, пристрої, приміщення, строки, види даних і способи їх обробки. П'ятий – гарантії після втручання: належне повідомлення, контрольоване знищення зайвого, захист третіх осіб, фільтрація професійної таємниці, перевіреність доступу. Якщо хоча б один елемент відсутній, суд має не «допрацьовувати» клопотання за орган досудового розслідування, а відмовляти або визнавати наслідки втручання несумісними з вимогами статті 8 Конвенції.

Цей тест важливий і для суду, який розглядає справу по суті. Допустимість доказу не повинна поглинати конвенційну оцінку втручання. Можлива ситуація, коли конкретний доказ формально долучений правильно, але вся операція була непропорційною або супроводжувалася незаконним накопиченням сторонніх даних. Тому суд має перевіряти не лише файл, який приніс прокурор, а й процесуальну історію його появи та подальшого «життя».

10. Мінімальний законодавчий пакет після Kanev. Для наближення української моделі до стандарту Kanev доцільно передбачити кілька законодавчих рішень. Перше – окрему скаргу після повідомлення за статтею 253 КПК, у межах якої особа може вимагати перевірки законності, необхідності та пропорційності проведення НСРД. Друге – обов'язок суду досліджувати закриті матеріали, якщо держава посилається на таємницю, і надавати стороні відкриту частину мотивів. Третє – редактований або відкладений доступ до ухвал про дозвіл, продовження і припинення НСРД, а також до документів про знищення матеріалів. Четверте – спеціальний реєстр життєвого циклу негласно отриманих даних із фіксацією доступу, передачі, копіювання, використання та знищення. П'яте – незалежний фільтр для адвокатської та іншої професійної таємниці. Шосте – наглядовий орган із реальним доступом до даних і технічною експертизою.

Такі зміни не послаблять кримінальне переслідування. Навпаки, вони зроблять його стійкішим. Доказ, отриманий у системі з прозорим контролем, важче дискредитувати. Орган розслідування, який знає, що його дії перевірятимуться не формально, а по суті, дисциплінується. Захист, який отримує мінімум інформації для реальної скарги, менше змушений будувати аргументацію на припущеннях. У підсумку виграє не лише приватність, а й якість доказування.

11. Рекомендовані правові позиції для судів. У майбутній практиці українські суди можуть сформулювати кілька базових правових позицій. Перша: засекреченість матеріалів НСРД не звільняє суд від обов'язку самостійно перевірити підстави, межі й наслідки втручання. Друга: посилення прокурора або органу досудового розслідування на державну таємницю має оцінюватися не абстрактно, а щодо кожного виду інформації, яку просить сторона захисту. Третя: відмова у доступі може бути допустимою лише тоді, коли суд фактично дослідив закриті матеріали та навів відкриті мотиви, достатні для розуміння результату. Четверта: знищення матеріалів, що не потрібні для провадження, повинно бути не лише здійснене під контролем суду, а й перевірно задокументоване. П'ята: будь-яке потрапляння адвокатської комунікації до матеріалів органу обвинувачення потребує окремої судової реакції.

Саме така практика дозволить перетворити статтю 8 Конвенції з декларації на процесуальний інструмент. Для суду це означає активну роль охоронця меж втручання. Для прокурора – обов'язок доводити не тільки корисність інформації, а й правомірність шляху її отримання. Для адвоката – необхідність будувати скаргу навколо конкретних даних, конкретних процесуальних рішень і конкретної шкоди для приватності та справедливості провадження.

Головний урок Kanev для українського кримінального процесу полягає у переході від контролю за «дозволом» до контролю за «даними». Справжня гарантія – це не тільки ухвала слідчого судді до втручання, а й перевірний шлях інформації після втручання. Таємність може захищати операцію, але не повинна захищати свавілля. Суд має бачити те, що приховано від сторони; незалежний контролер повинен мати доступ до того, що приховано від суспільства; особа має отримувати достатній обсяг інформації для реального оскарження. Саме так принцип пріоритету прав людини здатний працювати у найбільш інтрузивному сегменті кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Case of Kanev and Bulgarian Helsinki Committee v. Bulgaria, application no. 45864/22, Judgment of 28 April 2026. European Court of Human Rights.
2. Press release ECHR 104 (2026), 28 April 2026, «No effective safeguards in respect of the processing of data by Bulgaria's intelligence services».
3. Joint dissenting opinion of Judges Pavli and Ní Raifeartaigh in Kanev and Bulgarian Helsinki Committee v. Bulgaria.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 №2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
6. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
7. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 №3855-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
8. Справа «Денисюк та інші проти України» (заяви №22790/19, 23896/20, 25803/20, 31352/20), рішення ЄСПЛ від 13.02.2025.

ЩОДО ПРІОРИТЕЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ ІНСТРУМЕНТІВ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ КАНАДИ¹

Дунаєва Т. Є., кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

У Канаді система кримінального правосуддя базується на принципах загального права, де ключову роль відіграють прецеденти та захист прав людини. Застава (bail) є конституційним правом, а пріоритезація кримінальних проваджень спрямована на ефективний розподіл ресурсів системи кримінального правосуддя.

Система кримінального правосуддя Канади є спільною відповідальністю провінцій, територій та федерального уряду. Федеральний уряд відповідає за прийняття кримінального законодавства, тоді як уряди провінцій та територій відповідають за здійснення правосуддя. Провінції відповідають за проведення більшості слухань щодо застави та забезпечення дотримання умов застави, а також за експлуатацію більшості слідчих ізоляторів [1].

Також було оголошено про впровадження Закону про реформу застави та призначення покарань. Реформи передбачають понад 80 пунктів цілеспрямованих змін до системи застави та призначення покарань у Кримінальному кодексі, що базуються на результатах широких консультацій. Закон зробить заставу суворішою та складнішою для отримання, зокрема у випадках рецидиву та насильницьких правопорушень. Він створить нові зворотні вимоги, тобто відправною точкою є утримання під вартою, і обвинувачений повинен буде довести, чому його слід звільнити під заставу. Під час розгляду питання про надання застави, поправки зобов'язують поліцію не звільняти обвинуваченого, коли це суперечить суспільним

¹ Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005212).

інтересам або коли затримання необхідне для захисту жертв чи свідків. Суди будуть зобов'язані враховувати конкретні фактори, зокрема, чи стосуються звинувачення випадкового або неспровокованого насильства, чи є у обвинуваченого якісь невіршені звинувачення, а також встановлювати суворіші умови, включаючи заборону на зброю. Зміни чітко вкажуть, що у справах про зворотне провадження суди повинні ретельно перевіряти план звільнення під заставу обвинуваченого, який повинен буде чітко продемонструвати, що його план є надійним та правдоподібним, щоб бути звільненим під заставу [1].

Канадська система правосуддя, через переважання судів, змушена пріоритизувати справи для ефективного розслідування. Пріоритетність кримінальних проваджень віддається щодо розслідувань насильницьких злочинів, сексуального насильства, справ, пов'язаних із вогнепальною зброєю, та транснаціональною організованою злочинністю. Правоохоронні органи фокусуються на структурних розслідуваннях – розслідуванні діяльності злочинних організацій, а не лише окремих виконавців.

Як зазначається, запроваджується низка політик під гаслом «нульової толерантності до злочинності», які включають створення груп прокурорів, що спеціалізуються на насильницьких злочинах в Едмонтоні та Калгарі, зміни до протоколу для судових органів, що розглядають заяви про звільнення під заставу, та скасування протоколу часів Національної політичної демократії для розгляду справ, що оголошує про зміни у політиці звільнення під заставу. Зміни щодо застави будуть у формі протоколу, який доручає прокурорам «намагатися затримати будь-якого обвинуваченого, який становить загрозу громадській безпеці, особливо рецидивістів насильства, якщо ризик для громадської безпеки не може бути усунений умовами звільнення під заставу. Прокурори повинні оцінити ризик того, що обвинувачений вчинить ще один злочин у разі звільнення» [2].

Система застави в Канаді сприяє громадській безпеці, підтримує довіру до здійснення правосуддя та забезпечує повагу до Канадської хартії прав і свобод. Вона є важливим компонентом системи кримінального правосуддя. Верховний суд Канади (SCC) надав значні рекомендації щодо застави та відповідних міркувань Хартії. У рішенні у справі Сен-Клауд (2015) Верховний суд Канади зазначив, що «у канадському законодавстві звільнення обвинувачених є кардинальним правилом, а утри-

мання під вартою – винятком». У рішеннях у справах Антич (2017) та Зора (2020) Вищий кримінальний суд постановив, що для більшості ймовірних злочинів звільнення під заставу за першої ж розумної можливості з мінімальними умовами є позицією за замовчуванням. Однак закони Канади про заставу не передбачають звільнення, і тримання під вартою все ще дозволяється, якщо можна встановити, що для цього є «обгрунтована причина», і немає інших належних способів вирішення ризику у разі звільнення обвинуваченого, таких як ризик втечі або загроза громадській безпеці, або якщо це підірве довіру громадськості до здійснення правосуддя [3].

Отже, у Канаді вимога до судів враховувати при прийнятті будь-якого рішення про заставу історію судимостей обвинуваченого за насильство, а також проблеми безпеки громади; враховувати додаткові фактори при оцінці ризику, який становить обвинувачена особа, під час прийняття будь-якого рішення про заставу. Відповідна інформація може включати серйозність звинувачення, чи воно стосувалося насильства, зброї чи вогнепальної зброї, а також конкретні деталі про обвинуваченого, зокрема його минулу злочинну поведінку. Таким чином визначається, на які аспекти кримінального процесу звертається найбільша увага у системі кримінального правосуддя Канади.

Список використаних джерел:

1. Canada introduces sweeping reforms to make bail laws stricter and toughen sentencing laws. Government of Canada. October 23, 2025 – Ottawa, ON – Department of Justice. <https://www.canada.ca/en/departement-justice/news/2025/10/canada-introduces-sweeping-reforms-to-make-bail-laws-stricter-and-toughen-sentencing-laws.html> (дата звернення 10.04.2026).
2. Wakefield, Jonny. 'That's what we've always been doing': Crown association responds to Alberta government's rollout of new protocols for prosecutors. *Edmonton Journal*. September 12, 2023. <https://edmontonjournal.com/news/politics/thats-what-weve-always-been-doing-crown-association-responds-to-alberta-governments-rollout-of-new-protocols-for-prosecutors> (дата звернення 10.04.2026).
3. Backgrounder: The Bail Process. Criminal Justice. <https://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/bail-caution/index.html> (дата звернення 10.04.2026).

ВИКОРИСТАННЯ OSINT-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Капустіна М. В., кандидатка юридичних наук, доцентка, старший науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Аналіз судово-слідчої практики надає підстави стверджувати, що на сьогодні OSINT-технології є важливим інструментом документування воєнних злочинів. Сутність OSINT-технології полягає у збиранні, аналізі та подальшому використанні інформації, що перебуває у відкритому доступі. Вона охоплює широкий спектр джерел, зокрема інтернет-ресурси, новинні публікації, соціальні платформи, державні реєстри, результати застосування технологій супутникового моніторингу й аерофотозйомки та інші доступні інформаційні масиви.

Вивчення та аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів показали, що за допомогою OSINT-технології були зібрані наступні докази:

- протоколи огляду відеозаписів та додатків до них, у яких зафіксовано фактичні дані й обставини вчинення воєнних злочинів конкретними військовослужбовцями РФ. Зокрема, на відеоматеріалах відображено обставини вбивств цивільного населення, вчинених військовослужбовцями збройних сил РФ. Відповідні відеозаписи отримано з камер відеоспостереження, відеореєстраторів і безпілотних літальних апаратів (квадрокоптерів) [1; 2];

- протоколи огляду веб-сторінок соціальних мереж та додатки до них, що належали обвинуваченим військовослужбовцям РФ і їхнім близьким особам [1];

- протоколи огляду веб-сторінок соціальних мереж та додатки до них, на яких зафіксовано факти й обставини вчинення воєнних злочинів окремими військовослужбовцями РФ [3; 4];

- протоколи огляду мережі Інтернет (зокрема інтернет-браузера «Google Chrome» та застосунку «Telegram»), у яких зафіксовано відомості щодо змісту комунікацій, що підтверджують факт вчинення військовослужбовцями РФ кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України [5];

- протоколи огляду веб-сторінок, на яких міститься інформація щодо історії створення військових підрозділів РФ, їхнього складу, командування та нагород, а також дані про місцезнаходження і функціонування відповідних військових формувань [6];
- протокол огляду сайту «Книга катів українського народу», на якому наявне фотозображення підсудного із зазначенням його військової посади та місця проходження військової служби у відповідному підрозділі [7];
- протоколи огляду та додатки до них щодо інтернет-ресурсів, зокрема відеоматеріали на відеохостингу «YouTube» (наприклад, «в ЛНР почалася загальна мобілізація громадян») та публікації на офіційних інтернет-сторінках (зокрема «Євпаторійського міського суду Республіки Крим», «Народної міліції ЛНР») [8];
- протокол огляду інтернет-сервісу SecureWatch, що забезпечує доступ до супутникових знімків компанії «MAXAR» на електронній карті якого встановлено місцезнаходження відповідного об'єкта [9];
- протоколом огляду інтерактивної онлайн-карти DeepStateMap, що функціонує в мережі Інтернет [10];
- протокол огляду відеоматеріалу (документального фільму) розміщеного на російському онлайн-сервісі Rutub [11];
- протокол огляду (із додатком – фототаблицею) Інтернет-ресурсу, на якому розміщена онлайн-карта [6].

Здійснений аналіз судово-слідчої практики надає підстави стверджувати, що виявлені та зафіксовані матеріали публікацій, аудіо, відеозаписи з відкритих інформаційних джерел, нерідко стають об'єктами дослідження під час проведення різних видів судових експертиз з метою встановлення інших, раніше не встановлених обставин вчинення воєнних злочинів. Такими видами судових експертиз є: експертизи звуко- та відеозапису; судово-фототехнічні експертизи; портретні експертизи; експертизи голографічних зображень; комплексні судово-фототехнічні та портретні експертизи; комплексні судово-комп'ютерно-технічні експертизи та експертизи відео та звукозапису тощо.

Список використаних джерел:

1. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 р. Справа №611/229/23 Провадження №1-кп/626/403/2023 / ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115464004>

2. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 р. Справа № 369/3120/23 Провадження № 1-кп/369/52/24/ ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116176015>
3. Вирок Броварського міського районного суду Київської області від 15.08.2023 р. Справа № 361/6215/22 Провадження № 1-кп/361/696/232023 / ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112819115>
4. Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 30.10.2023 р. Справа № 523/8377/23 Провадження № 1-кп/523/1264/23/ ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114705152>
5. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 26.10. 2023 р. Справа № 751/1303/23 Провадження № 1-кп/751/182/23/ ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114511607>
6. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 06.11.2025 р. Справа № 332/3499/24 Провадження №: 1-кп/332/183/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121563993>
7. Вирок Зарічний районний суд м. Суми від 17.09.2025 р. Справа № 578/264/24 Провадження № 1-кп/591/444/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130295048>
8. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 р. Справа 185/10275/22 Провадження № 1-кп/185/40/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124518642>
9. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 р. Справа № 939/1435/22 Провадження № 2202200000000528/ ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121563993>
10. Вирок Херсонський міський суд Херсонської області від 19.11.2025 р. Справа № 766/16458/24 Провадження № 1-кп/766/2515/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131936153>
11. Вирок Солом'янського районного суду міста Києва від 09.05. 2025 р. Справа № 760/21748/24 Провадження № 1-кп/760/2364/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127418319>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ОСОБИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО АРЕШТУ МАЙНА: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Клепка Д. І., кандидатка юридичних наук, старша дослідниця, старша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Забезпечення права власності особи у кримінальному провадженні є одним із ключових аспектів дотримання принципу верховенства права. Особливої актуальності це питання набуває у випадках застосування попереднього арешту майна, який за своєю природою є тимчасовим заходом, але на практиці може спричиняти тривале обмеження майнових прав.

Попередній арешт майна, передбачений ч. 9 ст. 170 КПК України, застосовується у виняткових випадках, зокрема за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Водночас аналіз судової практики свідчить про наявність низки проблем, пов’язаних із припиненням такого арешту, внесенням відповідних відомостей до державних реєстрів та ефективністю захисту права власності.

Частина 9 ст. 170 КПК України передбачає, що попередній арешт майна скасовується у разі незвернення прокурора чи детектива до слідчого судді з клопотанням про арешт майна або у разі відмови в задоволенні такого клопотання. Таким чином, кримінальний процесуальний закон встановлює чіткий строк дії попереднього арешту та підстави його припинення.

Разом із тим судова практика виявляє ситуації, коли попередній арешт майна формально вважається скасованим у розумінні КПК України, однак фактично продовжує обмежувати права власника. Така ситуація виникає через відсутність прямої законодавчої норми, яка б покладала на орган, що прийняв рішення про попередній арешт, обов’язок ініціювати припинення відповідного обтяження.

Зокрема, у судовій практиці звертається увага на те, що Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» та Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна передбачають припинення публічного обтяження на підставі судового рішення або заяви обтяжувача. Водночас КПК України не містить спеціального механізму, який би забезпечував автоматичне внесення відомостей про припинення обтяження після припинення дії попереднього арешту.[1]

У результаті виникає правова колізія: відповідно до кримінального процесуального закону попередній арешт уже не діє, проте з погляду реєстраційних процедур майно залишається обтяженим. Це створює ситуацію правової невизначеності та фактичного продовження втручання у право власності особи. Варто відмітити, що судова практика щодо вирішення питання про скасування попереднього арешту майна є різною.

Так, наприклад, аналіз ухвали Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) від 19 серпня 2024 року у справі № 991/6407/24 свідчить, що слідчий суддя дійшов висновку про відсутність правових підстав для скасування попереднього арешту майна в порядку ст. 174 КПК України, оскільки такий арешт уже вважається скасованим у розумінні кримінального процесуального закону. Водночас суд зазначив, що відповідно до положень «Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна», затвердженого постановою КМУ від 05.07.2004 № 830, внесення відомостей до відповідного реєстру про виникнення, зміну, припинення обтяжень, здійснюється виключно реєстраторами/державними реєстраторами, бездіяльність яких щодо невнесення відомостей про припинення обтяжень, накладених на підставі рішення Директора Національного бюро у порядку ч. 9 ст. 170 КПК України, у зв'язку з відсутністю законодавства, яке регулює такі відносини, може бути предметом адміністративного позову (ч. 4 ст. 6 КАС України). [1]

У іншому рішенні ВАКС викладена схожа позиція. Так, колегія суддів погоджується з висновком слідчого судді, що накладений постановою Директора НАБУ від 28 грудня 2023 року арешт не може бути оскаржений до слідчого судді на підставі ст. 174 КПК України. Обґрунтованим є й висновок слідчого судді, що безпідставне обмеження права власності, викликане діями державного реєстратора, може бути предметом оскарження дій останнього у порядку, визначеному статтею 34 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підпри-

емців та громадських формувань». Однак, як повідомив у судовому засіданні захисник, з таким оскарженням власники чи їх представники не зверталися, хоча їм відомий такий правовий механізм.[2]

Водночас такий підхід видається дискусійним з огляду на таке. *По-перше*, такий підхід має надмірно формальний характер, оскільки не враховує фактичного стану обмеження права власності. Якщо відомості про обтяження залишаються у державному реєстрі, власник продовжує зазнавати реальних обмежень у здійсненні своїх правомочностей щодо майна. Отже, попри припинення дії попереднього арешту в розумінні КПК України, втручання у право власності фактично триває.

По-друге, перенесення спору в адміністративну юрисдикцію не усуває того, що першопрчиною обмеження права власності було саме кримінальне процесуальне рішення – постанова Директора НАБУ про попередній арешт майна. Реєстратор у такій ситуації здебільшого лише технічно відображає відповідне обтяження в реєстрі, тоді як підставою для обмеження є рішення органу досудового розслідування. Тому повне усунення наслідків такого обмеження має забезпечуватися передусім у межах кримінального провадження.

По-третє, такий підхід може призводити до неефективності засобу юридичного захисту. Власник майна змушений ініціювати окремий адміністративний процес, хоча обмеження його права виникло в межах кримінального провадження. Це ускладнює, та затягує поновлення порушеного права, що не відповідає вимогам ефективного судового захисту. Окрім того, на особу покладається додатковий фінансовий тягар, адже на відміну від кримінального судочинства, розгляд скарги на дії державного реєстратора судом передбачає сплату судового збору. На додаток посилення на можливість звернення до адміністративного судочинства не вирішує проблеми системної прогалини законодавства. Якщо закон не передбачає автоматичного механізму припинення реєстраційного обтяження після припинення дії попереднього арешту, судова практика має бути спрямована на ефективне відновлення порушеного права, а не на констатацію відсутності спеціального механізму.

По-четверте, відмова слідчого судді у розгляді питання по суті створює ситуацію правової невизначеності. З одного боку, попередній арешт вважається скасованим у силу ч. 9 ст. 170 КПК України. З іншого боку, у державному реєстрі зберігається запис про обтяження, який перешко-

джає власнику реалізовувати свої права. У такій ситуації особа фактично не має чіткого, швидкого та передбачуваного механізму поновлення свого права власності.

По-п'яте, арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження повинен відповідати принципу пропорційності. Після того як підстава для подальшого застосування арешту відпала, будь-яке продовження фактичного обмеження прав власника є непропорційним. Наявність запису про обтяження в реєстрі після припинення дії попереднього арешту створює надмірний індивідуальний тягар для власника майна.

По-шосте, така практика потенційно створює ризик зловживання процесуальними повноваженнями. Орган, який ініціював попередній арешт, може не звертатися із заявою про припинення обтяження, фактично залишаючи майно заблокованим навіть після втрати арештом процесуальної чинності. За таких умов тимчасовий захід забезпечення кримінального провадження перетворюється на тривале обмеження права власності без належної судової санкції.

Інший підхід простежується у справі № 991/5815/24, де слідчий суддя виходив із того, що хоча попередній арешт формально вважається скасованим, фактично власник майна продовжує зазнавати обмежень через наявність обтяжень у державних реєстрах. За таких обставин, слідчий суддя доходить висновку, що фактично, арешт на майно не можна вважати скасованим. Слідчим суддею встановлено, що після постановлення Апеляційною палатою ВАКС ухвали від 28.11.2023 відпала потреба в подальшому застосуванні арешту майна та забороні вчинення реєстраційних дій, то такий арешт, з урахуванням вищенаведених обставин, підлягає скасуванню. [3]

Отже, судова практика не є однорідною. В одних випадках суди виходять із формального припинення дії попереднього арешту та відмовляють у його додатковому скасуванні, пропонуючи власнику захищати свої права в адміністративному порядку. В інших випадках суди враховують фактичний стан обмеження права власності та застосовують механізм скасування арешту майна відповідно до ст. 174 КПК України. Враховуючи, що попередній арешт майна є винятковим і тимчасовим заходом забезпечення кримінального провадження, який має застосовуватися з дотриманням принципів законності, пропорційності та поваги до права власності, з метою забезпечення принципу правової визначе-

ності та пропорційності, вважаємо доцільним внести змін до кримінального процесуального законодавства та законодавства у сфері державної реєстрації обтяжень. Зокрема, необхідно передбачити: обов'язок органу, який прийняв рішення про попередній арешт майна, невідкладно звертатися до реєстратора із заявою про припинення обтяження у разі припинення дії такого арешту; автоматизований механізм припинення запису про обтяження після спливу строку дії попереднього арешту або після відмови суду в накладенні арешту; чіткий порядок судового оскарження попереднього арешту майна.

Таким чином, забезпечення ефективного захисту права власності під час застосування попереднього арешту майна потребує узгодження норм КПК України із законодавством про державну реєстрацію обтяжень, а також формування єдиної судової практики щодо способів захисту прав власника майна.

Список використаних джерел:

1. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 19 серпня 2024 року справа № 991/7619/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121223174>
2. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 13 березня 2024 року справа № 991/1161/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117676621>
3. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду 15 липня 2024 року справа № 991/5716/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120675673>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

*Марочкін О. І. кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) можуть суттєво обмежуватися права людини. Водночас, права, які обмежуються у такий спосіб, зазвичай не є абсолютними, а вагомість доказів, що можуть бути отримані шляхом проведення НСРД, для конкретного кримінального провадження, зумовлюють необхідність пошуку балансу між захистом прав людини та забезпеченням ефективності розслідування. Зокрема, необхідним є дослідження обставин конкретного кримінального провадження та з'ясування наявності додаткових гарантій і можливостей захисту прав людини у випадку встановлення їх обмеження під час проведення НСРД.

Серед прав, які можуть обмежуватися у зв'язку із проведенням зазначених процесуальних дій можна виділити право на ознайомлення з документами, які стали підставою для проведення НСРД; право на приватне спілкування; право на повідомлення про тимчасове обмеження конституційних прав під час проведення НСРД. Розглянемо можливі випадки їх обмеження та способи захисту цих прав.

Право на ознайомлення з документами, які стали підставою для проведення НСРД. Зазначене право є одним із найважливіших, а його належна реалізація дозволяє стороні захисту належним чином підготувати свою правову позицію у кримінальному провадженні, що є складовою права на захист. Водночас, таке право не є абсолютним та може бути обмеженим у зв'язку із об'єктивною неможливістю надати для ознайомлення відповідні документи.

Разом із цим, від сторони обвинувачення вимагається здійснення всіх можливих дій для забезпечення цього права. Так, відповідно до висновку Великої Палати Верховного Суду у справі № 640/6847/15-к, якщо сторона обвинувачення під час досудового розслідування своєчасно вжила всі

необхідні та залежні від неї заходи, спрямовані на розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД, однак такі документи не були розсекречені з причин, що не залежали від волі і процесуальної поведінки прокурора, то суд не може автоматично визнавати протоколи НСРД недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціоноване їх проведення [1].

Зазначене набуває актуальності у зв'язку із тим, що суб'єктом розсекречення відповідних ухвал є апеляційний суд, у той час як прокурор може лише ініціювати відповідну процедуру. Наприклад, у справі № 461/14845/14-к Верховний Суд вказав, що якщо апеляційний суд не вбачав підстав для зняття грифу «таємно» з ухвал слідчого судді, які стали підставою для проведення НСРД, у зв'язку з чим ці процесуальні документи не надавалися ні стороні обвинувачення, ні на запит суду першої інстанції, оскільки цих матеріалів у сторони обвинувачення не було і не могло бути в розпорядженні, то зазначене виключає можливість виконання стороною обвинувачення вимог ст. 290 КПК і застосування санкції, передбаченої ч. 12 цієї статті [2].

Тому саме зволікання сторони обвинувачення з ініціюванням відповідних процедур може мати негативні наслідки для допустимості доказів. Зокрема, у справі № 524/3696/20 Верховний Суд зазначив, що звернення прокурора до апеляційного суду з клопотанням про розсекречення ухвал про надання дозволу на проведення НСРД через 2 роки після того, як йому було відмовлено у перший раз, не свідчить про вжиття стороною обвинувачення всіх необхідних та своєчасних заходів, спрямованих на розсекречення ухвал [3].

Водночас ненадання з об'єктивних причин для ознайомлення певних документів щодо проведення НСРД не може мати наслідком недопустимість відповідних доказів. Так, у справі № 743/799/22 Верховний Суд вказав, що докази, отримані в результаті проведених НСРД, не можуть бути визнані недопустимими лише на підставі відсутності в матеріалах провадження процесуальних рішень, які стали підставою для їх проведення, якщо такі документи були знищені суб'єктом режимно-секретної діяльності у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану через виникнення загрози їх захоплення, а в протоколах НСРД містяться номер, дата ухвали слідчого судді апеляційного суду, а також номер та дата доручення слідчого [4].

У іншій справі № 758/13354/16-к Верховний Суд дійшов висновку, що відсутність у матеріалах кримінального провадження процесуального рішення про залучення оперативного підрозділу до проведення НСРД внаслідок знищення засекречених документів під час повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році не є істотним порушенням кримінального процесуального закону та не тягне за собою визнання доказів недопустимими, якщо залучені співробітники діяли відповідно до своїх службових повноважень, а в матеріалах справи є інші документи (зокрема, постановою прокурора), що підтверджують законність їхньої участі у провадженні НСРД [5].

Право на приватне спілкування. Таке право може бути суттєво обмежено під час проведення НСРД, у зв'язку із чим особлива увага має приділятися процесуальним рішенням щодо їх проведення. Водночас під час кримінального провадження можуть проводитися різні процесуальні дії, за зовнішніми ознаками схожі на НСРД, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, які проте мають інший порядок проведення та, відповідно, інший обсяг процесуальних гарантій.

У зв'язку із зазначеним, для належного захисту прав людини, необхідно чітко встановлювати ознаки відповідної процесуальної дії для визначення належної процедури її проведення та відповідних гарантій. Так, у справі № 554/5867/18 Верховний Суд встановив, що відповідно до матеріалів цього кримінального провадження співробітниками відділу протидії кіберзлочинам НПП проводився моніторинг мережі «Інтернет», в ході якого здійснено вільне завантаження файлу, що містив ознаки порнографії. Такі дії не були спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а тому відповідно до ст. 223 КПК не належать до слідчих (розшукових) дій, не призвели до втручання у приватне спілкування, оскільки доступ до файлів не обмежувався їх власником, володільцем, і такі дії не були пов'язані з подоланням будь-яких систем логічного захисту [6].

У іншій справі № 639/3093/23 Верховний Суд дійшов висновку, що втручання в таємницю спілкування виключається, якщо абонент (учасник) спілкування добровільно розкриває її державним органам. За таких обставин відбувається фіксація добровільно розкритої інформації [7].

Право на повідомлення про тимчасове обмеження конституційних прав під час проведення НСРД. Таке право є важливою процесуальною гарантією під час проведення НСРД. Водночас, вплив недотримання відповідних законодавчих вимог на допустимість доказів необхідно досліджувати у кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням наданих при цьому додаткових можливостей для сторони захисту. Так, у справі № 601/1623/20 Верховний Суд дійшов висновку, що неповідомлення особі в порядку ч. 2 ст. 253 КПК про тимчасове обмеження її конституційних прав не є підставою для визнання доказів недопустимими, якщо про факт проведення стосовно неї аудіоконтролю вона дізналася під час ознайомлення з матеріалами справи та мала достатньо часу для підготовки лінії захисту [8].

У підсумку зазначимо, що у кожному конкретному випадку проведення НСРД у кримінальному провадженні необхідно досліджувати ступінь обмеження прав людини та наявність відповідних гарантій і можливостей їх захисту з огляду на значення доказів, отриманих під час проведення таких процесуальних дій, для цього кримінального провадження та для ухвалення справедливого судового рішення загалом.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>
2. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 20.06.2024 у справі № 461/14845/14-к (провадження № 51-173км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029773>
3. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 16.09.2025 у справі № 524/3696/20 (провадження № 51-1918км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130456918>
4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 26.03.2025 у справі № 743/799/22 (провадження № 51-5497км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126211666>
5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 27.03.2025 у справі № 758/13354/16-к (провадження № 51-5086км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126502980>
6. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 09.05.2023 у справі № 554/5867/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110807769>

7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 21.11.2024 у справі № 639/3093/23 (провадження № 51-3924км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123314009>
8. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 10.04.2025 у справі № 601/1623/20 (провадження № 51-4752км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126610117>

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

*Мельниченко В. С., уповноважена особа з питань запобігання
та виявлення корупції у військовій частині А5273*

Під час воєнного стану Верховна Рада України внесла зміни до законодавства, включаючи КПК України. Але питання застосування цих змін на практиці залишається відкритим, і важливо, щоб органи кримінальної юстиції застосовували виважено аспекти, які регулюються КПК України. Це визначить, чи будуть в майбутньому подібні справи передані до розгляду Європейського суду з прав людини [1, с. 154].

Відповідно до оновлення статті 615 Кримінального процесуального кодексу України, якщо воєнний стан у країні або технічні обставини не дозволяють доступ до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), слідчим, дізнавачем чи прокурором може бути видана постанова з відомостями, що зазвичай заносяться до ЄРДР згідно з частинами 1 та 5 статті 214 КПК України. Перед виданням постанови може бути проведений огляд місця події, але постанова повинна бути складена негайно. Ця норма безпосередньо пов'язана з положеннями частин 1 та 3 статті 214 КПК України, які вимагають внесення відомостей до ЄРДР [2, с.43].

Хід та результати проведення слідчих або розшукових дій повинні бути зафіксовані за допомогою процесуальних документів або технічних засобів, за винятком випадків, коли технічні причини не дозволяють використовувати ТЗ. Якщо відсутня можливість скласти процесуальні документи про результати проведення слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій, то фіксація здійснюється за допомогою доступних технічних засобів. У такому випадку протокол повинен бути складений не пізніше ніж протягом 72 годин з моменту проведення СРД або іншої процесуальної дії [2, с.67].

Зазначимо, що крім затримання особи в порядку, передбаченому статтею 208 КПК України, під час воєнного стану дозволяється таке затримання в разі виникнення підстав, що вказують на потенційну втечу підозрюваної особи. Затримання проводиться уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури [3].

Рогальська В. В. зазначає про те, що перелік підстав для затримання в умовах воєнного стану, порівняно з мирним часом, є розширеним, оскільки законодавчо встановлена можливість затримувати особу не лише з підстав визначених у ст. 208 КПК України, а й у випадках, коли є підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні фактично будь-якого виду кримінального правопорушення. Застосування даних приписів обумовлено дією воєнного стану і відповідно моментом і обставинами вчинення кримінального правопорушення. Така підстава, зокрема, може бути покладена в обґрунтування затримання особи, підозрюваної у колабораційній діяльності, порушенні законів та звичаїв війни, створенні не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також «невоєнних злочинів» тощо [4, с.375].

Одним з питань, яке стосується дотримання прав людини в кримінальному провадженні під час воєнного стану, є питання про продовження строку тримання під вартою. Надзвичайна ситуація може бути використана як підстава для продовження строку тримання під вартою, проте це повинно відбуватися в межах закону та з урахуванням засад верховенства права та забезпечення прав людини [5, с.153].

Правова система не може передбачити всі можливі виклики, які виникають під час війни, тому законодавство мирного часу повинно адаптуватися до нових обставин. Міністерство юстиції України вже відреагувало на ці зміни і тимчасово відступило від деяких зобов'язань, які взяла на себе Україна за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Це зроблено у межах нормативно-правових актів, які забезпечують певний рівень гарантій, але у зниженому обсязі.

Станом на сьогоднішній день до Кримінального процесуального кодексу України внесені зміни, що передбачають особливу процедуру для відновлення матеріалів кримінального провадження на етапі досудового розслідування.

Дотримання прав людини в кримінальному провадженні під час воєнного стану є надзвичайно важливою та актуальною проблемою, і вимагає пошуку шляхів її вирішення.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що питання дотримання прав людини в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні є складним та актуальним. Незважаючи на зміни, які були внесені

до Кримінального процесуального кодексу України після введення воєнного стану, виклики та проблеми все ще існують і вимагають системного підходу та постійного вдосконалення. Важливо забезпечити не тільки дотримання прав людини, а й ефективне розслідування кримінальних правопорушень, збереження доказів та забезпечення належної якості проведення слідчих (розшукових) дій. Тільки так можна забезпечити належний рівень захисту прав людини в кримінальному провадженні під час воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Лазукова О. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 276 с.
2. Тетерятник Г. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : Монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.
3. Аналітично-порівняльне правознавство. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/69.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).
4. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами України. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/> (дата звернення: 11.04.2026).
5. Черкесова А. Досвід зарубіжних країн у механізмі реалізації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. *Правова держава*. 2017. С. 149–154.

ПРАВО НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ОСОБИ У ВИПАДКУ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Мілов Д. В. аспірант відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Проблематика скасування арешту майна у випадку закриття кримінального провадження залишається однією з найбільш актуальних у кримінальному процесі, оскільки чинні механізми не завжди забезпечують своєчасне та ефективне поновлення порушених майнових прав. Незважаючи на припинення кримінального провадження, арештований статус майна часто зберігається, що фактично блокує можливість особи володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю. Така ситуація створює правову невизначеність і породжує ризики довготривалого та необґрунтованого обмеження права власності. У цих умовах постає потреба у чіткому процесуальному інструментарії, який би гарантував автоматичність або ж дієвість ініціювання процедури зняття арешту після закриття провадження та забезпечував реальне відновлення майнових прав особи.

Одним з таких механізмів є звернення до слідчого судді після закриття кримінального провадження з клопотанням про скасування арешту майна. Відмітимо, що тривалий час правозастосовна практика перебувала поза нормативним врегулюванням цього питання. Адже фактично, поза межами строків досудового розслідування слідчий суддя не може виконувати свої повноваження, а отже й розглядати клопотання про скасування арешту майна. Вказану проблему частково було розв'язано постановою Великої палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 30 червня 2020 р. У цьому рішенні зазначається, що на слідчого суддю покладена функція судового контролю за дотриманням прав і свобод осіб у кримінальному провадженні, зокрема, під час досудового розслідування (пункт 18 частини першої статті 3 КПК України 2012 року), і він наділений повноваженнями накладати арешт на майно та його скасовувати

(статті 173 і 174 цього Кодексу). Крім того, у КПК України 2012 року немає заборони ініціювати перед слідчим суддею, коли кримінальне провадження вже закритий, питання про скасування арешту на майно, накладеного під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді на підставі приписів цього Кодексу. З огляду на вказане, беручи до уваги відсутність у слідчого повноважень, при закритті кримінального провадження самостійно скасувати арешт, накладений на майно ухвалою слідчого судді, ВП ВС вважає, що для гарантування прав і свобод осіб, на майно яких ухвалою слідчого судді за КПК України 2012 року накладений арешт у кримінальному провадженні, саме слідчий суддя, здійснюючи судовий контроль, повноважний за клопотанням власника або іншого володільця відповідного майна в порядку, передбаченому частиною другою статті 174 цього Кодексу, вирішити питання про скасування такого арешту після закриття слідчим кримінального провадження. [1]

Водночас й сьогодні деякі слідчі судді з посиланням на положення КПК України відмовляють заявникам у скасуванні арешту, покладаючи цей обов'язок на прокурора, який закритий провадження. При цьому судами ігноруються положення Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який не дозволяє державному реєстратору зареєструвати скасування арешту нерухомого майна на підставі постанови слідчого або прокурора – це можливо зробити лише за ухвалою слідчого судді.[2]

Окремо варто звернути увагу на питання реалізації права на судовий захист у випадку порушення права власності особи у спосіб передання арештованого майна третім особам, які не є власниками такого майна. Враховуючи, що знову ж таки, це питання розв'язується поза межами строків досудового розслідування на практиці виникає чимало складнощів.

У цьому сенсі важливою є постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ОП ККС ВС) від 15 квітня 2024 року. У цьому рішенні ОП ККС ВС зазначає, що приписи статей 174, 309 КПК містять імперативи, які підлягають застосуванню під час здійснення кримінального провадження, з огляду на що встановлена ними заборона оскаржити в апеляційному порядку ухвалу слідчого судді про скасування арешту майна розповсюджує свою дію виключно на ті стадії кримінального провадження, які визначені положеннями пунктів 5, 24 ч. 1 ст. 3 КПК.

Водночас у ст. 309 КПК не йдеться про неможливість чи заборону оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів про скасування арешту майна, постановлених за відповідним клопотанням, що подане після закінчення досудового розслідування внаслідок закриття органом досудового розслідування (слідчим) кримінального провадження в порядку, передбаченому законом, зокрема, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК.

ОП ККС ВС вважає, що під час вирішення питання про відкриття апеляційного провадження апеляційному суду слід виходити з приписів ст. 9 КПК, яка розкриває принцип законності кримінального провадження та в ч. 6 установлює, що, коли положення Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 цього Кодексу, зокрема і забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Оскільки ухвала слідчого судді про скасування арешту майна, ухвалена після закриття слідчим кримінального провадження, не передбачена кримінальними процесуальними нормами, суд апеляційної інстанції позбавлений права відмовити в перевірці законності такого рішення, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі п. 17 ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК, статей 124, 129 Конституції України, які його гарантують. [3]

Окрім того, важливим зауваженням ОП ККС ВС є таке. Положення процесуального закону прямо не регулюють можливості оскарження у апеляційному, а у подальшому й у касаційному порядку рішення суду за результатом розгляду клопотання про вирішення долі речових доказів, але й не забороняють такого оскарження з метою захисту від свавільного обмеження права власності або володіння.

Статтею 374 КПК передбачено, що у разі ухвалення вироку суд зобов'язаний вирішити питання щодо речових доказів і документів, і таке рішення може бути оскаржене як у апеляційному, так і у касаційному порядку.

На переконання ОП ККС ВС, аналогічним правом має бути наділена й особа, яка є володільцем або власником майна, і право якої на вільне розпорядження, користування чи володіння цим майном було обмежено під час досудового розслідування, а кримінальне провадження при цьому закрито слідчим або прокурором.

Забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, прийнятого за результатами розгляду питання про долю речових доказів та документів надає можливість реалізувати легітимну мету судового контролю в аспекті реалізації положень ст. 1 Протоколу до Конвенції.[3]

Погоджуючись з таким підходом ОП ККС ВС вважаємо, що забезпечення багатостанційного судового контролю за рішеннями про долю арештованого майна створює необхідні процесуальні гарантії проти свавільного та тривалого обмеження майнових прав, що своєю чергою відповідає стандартам Європейського суду з прав людини щодо пропорційності втручання держави у право власності людини. Водночас з урахуванням неоднорідності судової практики вважаємо, що аналізовані нами питання мають бути розв'язані законодавцем.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 червня 2020 року справа № 727/2878/19 URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/90458966>
2. Жабський В. Скасування арешту майна в кримінальному провадженні: практичні поради бізнесу. *Юридична газета*. 2025. №9–10. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/skasuvannya-areshtu-mayna-v-kriminalnomu-provadhenni-praktichni-poradi-biznesu.html>
3. Постанова Об'єднаної палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 квітня 2024 року справа № 554/2506/22 URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10400/document/43605>

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ ЗА АЛГОРИТМІЧНО ЗУМОВЛЕНІ РІШЕННЯ

Негребецький В. В., кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності мені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Стрімка технологізація кримінального провадження, зумовлена як загальносвітовими тенденціями розвитку інформаційних технологій, так і специфічними викликами, пов'язаними з воєнною агресією російської федерації проти України, актуалізує питання допустимості, меж і наслідків використання технологій штучного інтелекту у діяльності органів досудового розслідування та суду. У сучасних умовах штучний інтелект дедалі частіше застосовується для аналізу великих масивів даних, автоматизованого відеомоніторингу, розпізнавання облич і поведінкових патернів, прогнозування ризиків, що, своєю чергою, безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод людини у кримінальному провадженні [1; 2].

Практика впровадження інтелектуальних систем відеоспостереження в Україні, зокрема створення аналітичних центрів Національної поліції із використанням алгоритмів машинного навчання, демонструє реальний потенціал таких технологій для підвищення ефективності превентивних заходів та розслідування кримінальних правопорушень [3, 4, 5]. Водночас факти помилкових ідентифікацій, зафіксовані як у зарубіжній, так і у вітчизняній правоохоронній практиці, наочно засвідчують, що технологічна помилка алгоритму може мати для конкретної особи наслідки, співмірні з незаконним кримінальним переслідуванням [6].

За цих умов ключовою набуває проблема відповідальності за рішення, прийняття яких було істотно зумовлене результатами роботи систем штучного інтелекту. Йдеться не лише про кримінально-правову чи дисциплінарну відповідальність посадових осіб, а про ширше питання – хто несе відповідальність за втручання у права людини в ситуації, коли рі-

шення ґрунтується на алгоритмічному висновку, логіка якого є непрозорою або важко пояснюваною.

Особливої гостроти ця проблема набуває у зв'язку з феноменом так званої «чорної скриньки» алгоритмів штучного інтелекту. Більшість сучасних нейромережових моделей функціонують на основі складних багатопарових архітектур, які не дозволяють користувачеві чітко простежити причинно-наслідковий зв'язок між вхідними даними та отриманим результатом. Саме ця обставина створює істотні перешкоди для використання результатів роботи таких систем у судовому доказуванні. Міжнародні судові інстанції та трибунали традиційно виходять з необхідності забезпечення можливості перевірити докази, прозорості алгоритмів їх отримання та можливості критичної оцінки стороною захисту. Алгоритмічні висновки, які неможливо пояснити або відтворити, вступають у пряме протиріччя з цими вимогами.

У цьому контексті принципове значення має розвиток пояснюваного штучного інтелекту (explainable AI), який покликаний забезпечити розумілість логіки алгоритмічних рішень без розкриття технічних деталей, що можуть становити комерційну або службову таємницю. Саме пояснюваність, а не лише формальна точність результату, сьогодні розглядається як ключова умова допустимості використання ШІ у правозастосуванні.

Європейські стандарти регулювання штучного інтелекту чітко орієнтують держави на пріоритет прав людини. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права закріплює позитивні зобов'язання держав забезпечувати прозорість, пропорційність і підзвітність автоматизованих систем, особливо у сферах з підвищеним ризиком для прав людини, до яких безумовно належить кримінальне судочинство [7]. Пояснювальний звіт до Конвенції спеціально наголошує на необхідності розрізнення пояснюваності результату та інтерпретованості внутрішньої логіки системи, що має безпосереднє значення для судового контролю [8].

Суміжною за змістом є дискусія навколо «права на пояснення», яке випливає з Загального регламенту про захист даних (GDPR). Хоча це право прямо не сформульоване як абсолютне, європейська доктрина та практика поступово наповнюють його реальним змістом, підкреслюючи, що особа повинна мати можливість зрозуміти, яким чином автоматизо-

ване рішення вплинуло на її правовий статус [9; 10]. У кримінальному провадженні таке право набуває особливого значення, адже йдеться не лише про обробку персональних даних, а про потенційне обмеження свободи, недоторканності та репутацію особи.

З огляду на викладене, відповідальність за алгоритмічно зумовлені рішення у кримінальному провадженні не може бути «делегована» технології. Навіть за умови широкого використання штучного інтелекту остаточне процесуальне рішення повинне залишатися за людиною – слідчим, прокурором або суддею, які зобов'язані критично оцінювати результати роботи алгоритму та усвідомлювати можливі ризики помилки або упередженості. Саме така модель відповідає принципу пріоритету прав людини та дозволяє говорити про технології ШІ не як про автономне джерело рішень, а як про інструмент, відповідальність за застосування якого несе держава в особі її уповноважених суб'єктів.

В умовах війни, коли технологічні системи на основі ШІ стають невід'ємною складовою безпеки, особливо важливо не допустити трансформації технологічного інструментарію у непрозорий механізм позапроцесуального втручання в права людини. Це потребує не лише технічних рішень, а й подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства та стандартів доказування з урахуванням специфіки штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Шевчук В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. *Military offences and war crimes: background, theory and practice: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. С.795–823. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8791/18392-1>. (дата звернення: 29.04.2026).
2. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці*: матеріали міжнар. «круглого столу, 12 груд. 2019 р. Харків: Право, 2019. С.142–147.
3. Інноваційна система безпеки громадян: у Чернігові запрацював центр з новітньою системою відеоспостереження. 24.12.2025. URL : <https://www.facebook.com/share/v/1GqBa6WbLp/?mibextid=wwXlfr> (дата звернення: 29.04.2026).

4. Система відеомоніторингу повинна мати єдиного адміністратора, – Леонід Тимченко. 2024. 27 вер. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/systema-videomonitorynhu-povynna-maty-iedynoho-administratora-leonid-tymchenko> (дата звернення: 18.03.2026).
5. Шевчук В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. *Military offences and war crimes: background, theory and practice*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. С.795–823.
6. Man's wrongful arrest puts NYPD's use of facial recognition tech under scrutiny. ABC7 New York. 2025, Aug. 27. *Eyewitness News*. August 28, 2025. URL: <https://abc7ny.com/post/man-falsely-jailed-nypds-facial-recognition-surveillance-tech-failed/17664671/> (дата звернення: 29.04.2026)
7. Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law / Council of Europe. Vilnius, 2024. (CETS No. 224). URL: <https://rm.coe.int/cets-224-framework-convention-on-artificial-intelligence-human-rights/1680af9438>, Art. 7. (дата звернення: 29.04.2026)
8. *Explanatory Report to the Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law* / Council of Europe. 2024. URL: <https://rm.coe.int/1680afae67> (дата звернення: 29.04.2026).
9. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 29.04.2026)
10. Right to explanation – What does the GDPR leave for Art. 86 AI Act? URL: <https://blog.ai-laws.org/right-to-explanation-what-does-the-gdpr-leave-for-art-86-ai-act/> (дата звернення: 29.04.2026).

ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Патрелюк Д. А., кандидат юридичних наук, докторант Донецького державного університету внутрішніх справ

Відсутність чіткого унормування інституту кримінального переслідування у вітчизняному законодавстві не дозволяє повною мірою використовувати процесуальні засоби доказування, створюючи значні перепони на шляху до належної реалізації завдань кримінального провадження. Зазначене небезпідставно призводить до правової невизначеності та неоднозначного тлумачення норм кримінального процесуального закону. Це може негативно вплинути не лише на ефективність здійснення стороною обвинувачення діяльності з викриття особи та встановлення її причетності до вчиненого кримінального правопорушення, але й на стан дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Справедливою вбачається думка Т. О. Лоскутова, що кримінальне переслідування головним чином є пізнавальною діяльністю, спрямованою на встановлення причинно-наслідкового зв'язку між подією кримінального правопорушення і особою, яка його вчинила [1, с. 56]. Тобто побудова оптимальної моделі кримінального переслідування вбачається більш складною та відмінною від звичайного його розуміння як діяльності обвинувачення особи, яку наділено відповідним процесуальним статусом. Водночас кримінальне переслідування безумовно залишається тим універсальним інструментом кримінального судочинства, якому відведено вагому роль захисту публічних і приватних інтересів, і покликаного сприяти повному, швидкому та неупередженому розслідуванню кримінальних правопорушень.

Сучасні наукові напрацювання свідчать про наявний плюралізм думок у питаннях визначення правової природи кримінального переслідування. У цьому контексті його нерідко ототожнюють з безпосереднім обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, фактично звужуючи зміст кримінальної процесуальної діяльності до персоніфікованого обвинувачення особи, вже наділеної відповідним процесуальним статусом [2, с. 52]. На підтримку вузького тлумачення Д. М. Цехан

й І. В. Гловюк вказують, що кримінальне переслідування здійснюється саме щодо конкретної особи, яка має статус підозрюваного (на стадії досудового розслідування) та обвинуваченого (на стадії судового провадження) [3, с. 341].

Водночас інші науковці наділяють поняття кримінального переслідування більш широким змістом, що не обмежується виключно обвинувальною діяльністю. Надаючи тлумачення кримінального переслідування, Н. І. Щегель звертає увагу на неможливість повного виключення застосування заходів процесуального характеру щодо особи, яка викривається. Тому під кримінальним переслідуванням авторка розглядає регламентовану кримінальним процесуальним законом діяльність спеціально уповноважених органів держави, покликану забезпечити невідворотність юридичної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, шляхом порушення кримінальної справи, проведення затримання, застосування заходів кримінально-процесуального примусу, формулювання обвинувачення і підтримання державного обвинувачення [4, с. 7]. При цьому, як зауважують С. В. Слінько та С. Є. Кучерина, предмет і мета кримінального переслідування мають відповідати практичним положенням кримінального судочинства в цілому, відображаючи діяльність щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на підставі перевірки матеріалів, порушення кримінального провадження, збирання й оцінки доказів про обставини кримінального правопорушення, складання обвинувального висновку, надання кримінальної справи до суду, постанову вироку [5, с. 930].

Зміст кримінального переслідування має враховувати не лише кримінальну процесуальну діяльність, пов'язану з обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, але й охоплювати процесуальну діяльність сторони обвинувачення щодо встановлення події кримінального правопорушення, обставин, що потребують доказуванню у кримінальному провадженні, зокрема й причетності особи до його вчинення та доведення її винуватості з метою справедливого притягнення до кримінальної відповідальності [6, с. 780].

Попри широкий підхід до розуміння кримінального переслідування, здійснення останнього підтверджується не лише фактом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або повідомлення особі про підозру, але й проведенням щодо неї оперативно-розшукових

заходів, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів причетності особи, що викривається, до кримінального правопорушення.

Незалежно від наявності у кримінальному провадженні підозрюваного, призначення кримінального переслідування як діяльності, що здійснюється стороною обвинувачення, не змінюється. Для перевірки особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення, використовуються ті ж самі процесуальні засоби, які зазвичай проводяться для викриття особи, вже залученої до кримінального процесу. Іншими словами, процесуальна діяльність, здійснювана за відсутності підозрюваного під час кримінального переслідування, за своїм змістом не відрізняється від діяльності у кримінальному провадженні, після того як особі, причетній до вчинення кримінального правопорушення, буде повідомлено про підозру. Зрештою, завжди залишається ймовірність помилки щодо встановленої причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення, що зумовлює необхідність викриття й інших осіб, ще не залучених до кримінального процесу. Також на практиці не є виключенням ситуації, коли в перебігу досудового розслідування одного і того ж кримінального правопорушення, вчиненого за співучасті, одну особу вже затримано і наділено процесуальним статусом підозрюваного, а іншу – навіть не встановлено.

Беручи до уваги, що при здійсненні кримінального переслідування виникає необхідність встановлення загального предмету доказування, сторона обвинувачення наділяється сукупністю певних пізнавальних процесуальних засобів, які використовуються відповідно до положень кримінального процесуального закону (ст. 91, ст. 93 КПК України). Але в контексті існування загальнодозвільного та спеціальнодозвільного типу правового регулювання, діяльність з викриття особи може бути прямо не регламентованою нормами кримінального процесуального закону. Відповідний вибір типу правового регулювання повинен залежати від можливого обмеження конституційних прав і свобод особи, що викривається [7, с. 11].

Спеціальнодозвільний тип правового регулювання передбачає, що процесуальна діяльність може здійснюватися тільки способами, прямо дозволеними кримінальним процесуальним законодавством. Але

на відміну від загальнодозвільного типу, він сприяє суворому контролю за процесуальними діями сторони обвинувачення з метою зменшення ризиків порушення прав і свобод учасників кримінального провадження. Хоча у деяких випадках спеціальнодозвільний тип може створювати перепони при встановленні причетності особи до кримінального правопорушення. Послання обох типів правового регулювання забезпечує дієвий баланс між ефективністю кримінального переслідування та захистом прав людини, дозволяючи використовувати різні процесуальні інструменти в залежності від конкретної ситуації та можливості обмеження процесуальних прав особи, що перевіряються на причетність до вчинення кримінального правопорушення.

З огляду на усе вищезазначене кримінальне переслідування можна визначити як регламентовану та (або) незаборонену нормами кримінального процесуального законодавства, правомірну діяльність, змістом якої є отримання доказової інформації з метою викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, незалежно від наявності у такої особи процесуального статусу у кримінальному провадженні. Призначенням кримінального переслідування є законне та правомірне доведення причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення з метою справедливого притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
2. Лапкін А. В. Кримінальне переслідування – перспективна функція прокуратури. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 52–57.
3. Цехан Д. М., Гловюк І. В. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект). *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 340–344.
4. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 18 с.
5. Слинко С. В., Кучерина С. Є. Загальні положення кримінального переслідування у кримінальному процесі. *Форум права*. 2011. № 1. С. 926–931.

6. Патрелюк Д. А. Поняття та призначення кримінального переслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 779–782. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/189>.
7. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Київ: Юридичний світ, 2016. 416 с.

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ДЛЯ ЦІЛЕЙ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З БУДЬ-ЯКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОВАДЖЕННЯМ: ОЦІНКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Пашковський М. І., кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

В Україні існує практика використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) для цілей, не пов'язаних з будь-яким кримінальним провадженням (за межами власне кримінального провадження), зокрема для дисциплінарних проваджень, наприклад, щодо суддів, прокурорів, а також для інформування громадськості про обґрунтованість окремих процесуальних рішень сторони обвинувачення чи про перебіг досудового розслідування. У зв'язку з цим постає питання чи є таке використання результатів НСРД окремим видом втручання у право на повагу приватного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) [1], та яка існує практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) з цього приводу.

ЄСПЛ виклав свої позиції щодо дотримання вимог ст. 8 КЗПЛ під час використання результатів негласних методів розслідування за межами кримінальних проваджень, в яких вони отримані, у рішеннях у справах: *Karabeyoğlu v. Turkey*, *Emiñağaoğlu v. Turkey*, в яких встановлено порушення, та *Adomaitis v. Lithuania*, в якій суд не знайшов порушення ст. 8 КЗПЛ. Попри рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі *Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands* 2025 року, покликане підсумувати дискусію, зазначені справи зберігають актуальність для української практики саме через полярність підходів палат ЄСПЛ до тлумачення п. 2 ст. 8 КЗПЛ.

Справа *Karabeyoğlu v. Turkey* (№ 30083/10) стосувалася розслідування прокуратурою Стамбула кримінального провадження (кримінального

розслідування), під час якого було ініційовано прослуховування телефонних розмов заявника, одного з турецьких прокурорів, через підозру у його зв'язках зі злочинною організацією. Згодом кримінальне провадження було закрито за відсутністю доказів допомоги заявника чи підтримки ним організації, а частина матеріалів була передана/врахована для можливого дисциплінарного провадження щодо магістратів. Дисциплінарне провадження щодо заявника також було закрито, однак він скаржився до ЄСПЛ не лише на незаконність і свавільність прослуховування, але й на використання отриманих матеріалів у дисциплінарному провадженні та недостатність засобів правового захисту його права на приватне життя за ст. 8 КЗПЛ.

У цій справі ЄСПЛ розділив аналіз обставин справи на два блоки: прослуховування в межах кримінального розслідування (Суд не знайшов порушення статті 8 КЗПЛ) та використання отриманих даних у дисциплінарному провадженні, оскільки «матеріали, зібрані під час прослуховування телефонних ліній заявника, також використовувалися в рамках дисциплінарного розслідування, яке проводилося щодо нього» [2, §§ 74, 112]. Суд встановив, що хоча після закриття справи прокурор, який проводив кримінальне розслідування, знищив відповідні записи, одна копія залишилася в руках судових інспекторів, які використовували ці дані в рамках дисциплінарного розслідування, порушеного проти заявника, і знищили їх лише після завершення цього другого розслідування [2, § 117] (хоча за законодавством таке знищення мало відбутися в 15-денний строк після закриття кримінального провадження, а не після закінчення дисциплінарного). Далі Суд з'ясував, що ця ситуація суперечила національному законодавству з багатьох міркувань: (i) ані ст. 22 Конституції Туреччини, ані ст. 135 КПК Туреччини, «в яких перелічено випадки, за яких можуть застосовуватися заходи спостереження, не згадують дисциплінарних розслідувань» [2, § 114]; (ii) норми спеціального національного Регламенту щодо цих заходів прослуховування та інших заходів негласного контролю «прямо вказують, що інформація та записи, отримані в рамках діяльності, що здійснюється відповідно до положень зазначеного Регламенту, можуть використовуватися лише з метою або в рамках процедури, передбачених статтею 135 КПК», а норми КПК Туреччини «передбачають знищення, після завершення слідства, даних, отриманих за допомогою заходів контролю» (§§ 3, 4 ст. 137 КПК Туреч-

чини) [2, §§ 115, 116]; (iii) ст. 138 КК Туреччини встановлена кримінальна відповідальність за несвоєчасне знищення державними службовцями даних, які мали бути знищені протягом 15 днів після закінчення розслідування, а кримінальне переслідування з цього приводу може бути розпочате навіть за відсутності подання скарги (ст. 139 КК Туреччини); однак турецький уряд не надав Суду інформацію, що «дозволяє стверджувати, що з цього приводу було розпочато розслідування, а також що заявник мав інші засоби правового захисту» [2, § 118]. Тому Суд дійшов висновку, що «... ця ситуація стала подвійним порушенням законодавства: використання даних не за тією метою, для якої вони були зібрані, та їхнє незнищення у встановлений строк – протягом п'ятнадцяти днів після закінчення кримінального розслідування» [2, § 117]. Отже, під час дисциплінарного розслідування щодо заявника національні органи влади не дотрималися жодної з норм національного законодавства Туреччини, тому «...втручання у здійснення заявником свого права на повагу до приватного життя не було «передбачене законом» у значенні статті 8 § 2 Конвенції стосовно дисциплінарного розслідування, проведеного щодо нього» [2, §§ 119, 121].

Справа *Emiņağaoğlu v. Turkey* (№ 76521/12) є аналогічною справі *Karabeyoğlu*, хоча заявником вже був турецький суддя, проте його заява також стосувалася використання записів його телефонних розмов, отриманих під час кримінального розслідування, поза межами мети, для якої вони були зібрані, оскільки дисциплінарне стягнення було накладено на нього в результаті незаконного використання цих записів [3, §§ 157, 159].

У цій справі ЄСПЛ також встановив порушення ст. 8 КЗПЛ щодо використання в рамках дисциплінарного розслідування записів телефонних розмов заявника, висловивши думку, що матеріали, отримані шляхом перехоплення телефонних розмов у рамках кримінального провадження, були використані для цілей дисциплінарного розслідування і що таке втручання не було «згідно із законом» у значенні ст. 8(2) КЗПЛ, тому що «використання цих даних не за тією метою, для якої вони були зібрані, не відповідало внутрішньому законодавству» [3, § 161].

Іншою є позиція ЄСПЛ у справі «*Adomaitis v. Lithuania*» (№ 14833/18), оскільки Суд не знайшов порушення КЗПЛ у використанні результатів негласних заходів у дисциплінарному провадженні, покликавшись на те, що законодавством Литви це прямо передбачено.

У цій справі заявник скаржився на порушення ст. 6(1) КЗПЛ, зокрема на те, що «... не існувало належної та чіткої правової бази, яка б визначала, яким чином може використовуватися інформація, зібрана під час застосування заходів кримінальної розвідки (англ. «criminal intelligence»), і яким чином може бути оскаржена її законність» [4, § 52], а також на порушення ст. 8 КЗПЛ, зокрема на те, що «...хоча органи влади не встановили щодо нього жодних кримінальних правопорушень, зібрана інформація була використана для розслідування його дисциплінарних проступків. Його право на приватність було непропорційно обмежено» [4, § 79]. За обставинами справи, 30 червня 2015 року Вільнюський обласний суд за клопотанням прокурора на підставі Закону про кримінальну розвідку (англ. «Law on Criminal Intelligence») дозволив протягом початкового періоду в три місяці (пізніше суд ще тричі продовжував цей строк) перехоплення телефонних та інших повідомлень заявника (начальника в'язниці Кибартай) з метою розслідування його можливого зловживання службовим становищем (заявник підозрювався, що він за оплату забезпечував кращі умови для ув'язнених під час відбування ними покарання, а також призначав їм заохочення). 23 червня 2016 року кримінальне розслідування було припинено через відсутність доказів, достатніх для притягнення заявника до відповідальності за § 1 статті 228 Кримінального кодексу Литви. Але прокурор дозволив використовувати зібрану інформацію в дисциплінарному провадженні, що в підсумку призвело до звільнення заявника [4, §§ 5–10]. Так, 22 червня 2016 року на підставі клопотання Департаменту в'язниць за § 3 статті 19 Закону про кримінальну розвідку Офіс Генерального прокурора своїм рішенням надав згоду на використання інформації, зібраної у межах розслідування у порядку кримінальної розвідки (англ. the criminal intelligence investigation), під час розслідування дисциплінарних проступків або службових зловживань заявника [4, § 25]. За результатами дисциплінарного провадження Міністр юстиції притягнув заявника до дисциплінарної відповідальності (спочатку до суворої догани, потім – за іншими епізодами – до звільнення зі служби) за зловживання службовим становищем, зокрема за незаконне втручання в конкурси на посади в установі в інтересах наближених осіб, укладення без публічної закупівлі договору в інтересах близьких осіб, передачу їм службових телефонних номерів, а також використання службового автомо-

біля в особистих цілях і надання підлеглим незаконних вказівок [4, § 27–28].

ЄСПЛ встановив, що не лише прослуховування телефонних розмов заявника, але й зберігання цієї інформації та її *розкриття в ході дисциплінарного провадження*, що в кінцевому підсумку призвело до його звільнення, становило втручання в його право на повагу до приватного життя [4, § 81].

ЄСПЛ дослідив релевантне законодавство Литви та встановив, що § 1(3) ст. 19 Закону про кримінальну розвідку передбачає можливість використання інформації, отриманої в результаті проведення кримінальної розвідки для надання інформації «про особу відповідно до процедури, встановленої Законом Литовської Республіки «Про запобігання корупції»». Для цього § 3 ст. 19 Закону про кримінальну розвідку встановлює, що «інформація кримінальної розвідки про діяння, що має ознаки корупційного кримінального акту, може за згодою прокурора бути розсекречена рішенням керівника головного органу кримінальної розвідки та використовуватися під час розслідування дисциплінарного проступку та/або зловживання службовим становищем» (цит. за рішенням ЄСПЛ [4, § 47]).

Тому, ЄСПЛ визначив – щоб втручання не порушувало ст. 8 КЗПЛ, воно насамперед має бути «згідно із законом»; ця умова у справі *Adomaitis* виконана, оскільки втручання ґрунтувалося на Законі про кримінальну розвідку, зокрема щодо «використання цих матеріалів у дисциплінарному провадженні, що було санкціоновано прокурором на підставі § 3 ст. 19 Закону про кримінальну розвідку..., оскільки ця норма діяла задовго до того, як заявник вчинив дисциплінарні правопорушення, а її конституційність була підтверджена Конституційним судом...» [4, § 83]. Таким чином, ЄСПЛ підтвердив свою попередню позицію, зайняту у справах *Karabeyoğlu* та *Emīnağaoğlu* щодо необхідності існування правової підстави в національному законодавстві для використання результатів прослуховування телефонних переговорів у дисциплінарному провадженні, але на відміну від турецьких справ він таку підставу знайшов в законодавстві Литви.

Щодо мети втручання, то ЄСПЛ врахував, що «запобігання діям корупційного характеру, а також прозорість і відкритість державної служби також були включені до переліку законних цілей Конституційним

судом», а отже вирішив, що «що втручання переслідувало законну мету – запобігання безладу чи злочину та захист прав і свобод інших осіб – відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції» [4, § 84]. Щодо пропорційності використання цієї інформації у дисциплінарних провадженнях, ЄСПЛ поклався на доводи литовського адміністративного суду щодо значення становища заявника як начальника в'язниці та серйозності розслідуваних дій, а також, що використання матеріалів «...було обмежене корупційними діями», та погодився з поясненням пропорційності такого використання, наданого національним судом, – «для гарантування ефективності правоохоронних органів та необхідність високого дисциплінарного та морального стандарту для державних службовців, включаючи заявника, який мав вести прикладом» [4, § 87]. Ефективні засоби захисту ЄСПЛ побачив, у можливості заявника «ефективно брати участь у судових провадженнях, щоб оскаржити законність і пропорційність використання цих матеріалів» [4, § 88]. Отже, Суд констатував існування у цій справі цілісного набору гарантій, включаючи чітку правову підставу та механізм використання, судовий контроль через оцінку матеріалів як доказів в дисциплінарному провадженні, категоріальне обмеження сфери (лише корупційні діяння).

З думкою більшості суддів Палати ЄСПЛ, що розглядала цю справу, частково не погодилася суддя Р. Koskelo. У своїй окремій думці вона зауважила, що більшість не врахувала застереження, викладене в рішенні Конституційного Суду Литви, що «у кожному конкретному випадку необхідно оцінювати, чи відповідає принципу пропорційності використання відповідної інформації для розслідування службових зловживань корупційного характеру, або чи можна було б досягти поставлених цілей у конкретному випадку іншими, менш обмежувальними засобами». На думку судді ця умова не була виконана, а «... національні органи влади спиралися на той факт, що застосування заходу перехоплення в контексті кримінального розслідування було визнано законним... Однак цього не може бути достатньо, коли йдеться про оцінку подальшого використання таких матеріалів поза межами кримінального розслідування, для цілей якого було санкціоновано цей захід» [4, § 4 Partly dissenting opinion of Judge Koskelo]. Крім того, суддя звернула увагу на відмінність фактичних обставин, що були предметом дозволу на прослуховування та предметом дисциплінарного провадження під час аналізу щодо різних

цілей перехоплення та використання записів [4, § 9 Partly dissenting opinion of Judge Koskelo].

На підставі практики ЄСПЛ у справах *Karabeyoğlu v. Turkey*, *Eminağaoğlu v. Turkey*, *Adomaitis v. Lithuania* можна сформулювати ряд висновків. По-перше, використання результатів НСРД, зокрема їх зберігання та розкриття, для цілей, не пов'язаних з будь-яким кримінальним провадженням, є самостійним втручанням у право на повагу до приватного життя (ст. 8 КЗПЛ). По-друге, правомірність такого втручання оцінюється окремо від оцінки, що надається під час дозволу на проведення цих заходів, за тим же кумулятивним тестом ст. 8(2) КЗПЛ: «згідно із законом» – за наявності прямої нормативної підстави, сумісної з принципом якості закону; легітимна мета – «в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб»; «необхідність у демократичному суспільстві» та пропорційність втручання. По-третє, «якість закону» полягає не лише в формальній наявності дозвільної норми, а також в її доступності, передбачуваності та наявності ефективних гарантій проти свавільного застосування (тобто використання вказаних результатів). Аналізовані три рішення ЄСПЛ з урахуванням окремої думки судді Р. Koskelo вказують на те, що позиції ЄСПЛ щодо вказаного використання результатів негласного контролю, отриманих під час кримінального провадження, ще не «закриті», знаходяться в процесі формування. Проте видається, що вимоги до такого використання будуть посилюватися до рівня, встановленого для їх отримання (див. [5, § 46(iv)]. Зважаючи на ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6], позиції (практика) ЄСПЛ у цих трьох справах мають застосовуватися при тлумаченні відповідних положень ст.ст. 14, 15, 257 КПК України.

Публікацію підготовлено у межах виконання дослідження за фундаментальною темою «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (Державний реєстраційний номер: 0124U005212).

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 : станом

на 1 серпн. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 12.04.2026).

2. Karabeyoğlu c. Turquie ECtHR du 07.06.2016 affaire n° 30083/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163455> (consulté le: 12.04.2026).
3. Eminağaoğlu v. Turkey ECtHR of 09.03.2021 case No. 76521/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208800> (accessed: 12.04.2026).
4. Adomaitis v. Lithuania ECtHR of 18.01.2022 case No. 14833/18. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-215168> (accessed: 12.04.2026).
5. Valenzuela Contreras v. Spain ECtHR of 30.07.1998 case No. 58/1997/842/1048. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58208> (accessed: 12.04.2026).
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477 – IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15> (дата звернення: 12.04.2026).

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ П.7 Ч. 1 СТ. 284 КПК УКРАЇНИ

Петренко С. І., аспірант наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», начальник відділу Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора

1. Наразі Конституційним Судом України розглядається справа за конституційною скаргою щодо конституційності ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України. На думку автора скарги закриття кримінального провадження на підставі оспорюваних приписів порушує презумпцію невинуватості особи та право на судовий захист [1].

Зазначене вище лише додатково підкреслює, що правова природа закриття кримінального провадження у цьому випадку істотно відрізняється від інших передбачених законом підстав, внаслідок чого вказане питання не втрачає свою актуальність.

2. Так, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається в разі, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством [2].

Передусім варто зазначити, що ст. 284 КПК України не містить поділу підстав закриття кримінального провадження на реабілітуючі та не-реабілітуючі. Віднесення їх до одного з видів сформувалося у судовій практиці та підкріплене правовою доктриною, однак не є суворо визначеною категорією.

Наприклад, орієнтиром у цьому питанні є п. 2 ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон), яким визначено, що право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим Законом, виникає у випадку закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або

невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати [3].

Зазначені у вказаному положенні Закону підстави узгоджуються з відповідними пунктами ст. 284 КПК України та явно свідчать про недоведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, тобто реабілітують особу від неспроможного обвинувачення.

У свою чергу згідно з постановою Верховного Суду від 01 лютого 2024 року у справі №930/497/23 нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження означають, що стосовно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, однак у силу певних обставин кримінальне провадження щодо цієї особи виключається [4].

Разом з цим варто зазначити, що відповідно до ст. 1 КПК України порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Отже, не зважаючи на певний розвиток судової практики, кримінальне процесуальне законодавство України не містить вичерпної кваліфікації всіх підстав, визначених статтею 284 КПК України, як реабілітуючі або нереабілітуючі. Що більш важливо, закон не містить вимоги щоб така кваліфікація проводилась.

3. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення засноване на балансі приватного та публічного інтересу, та полягає в тому, що кримінальне переслідування у чітко визначеному переліку випадків здійснюється виключно за ініціативи потерпілого. Логічною складовою цього порядку є закриття кримінального провадження, якщо потерпілий відмовляється від подальшого обвинувачення.

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі №288/1158/16-к зазначено, що визначальною ознакою кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є домінування приватного інтересу над публічним, яке надає вирішального значення волевиявленню потерпілого для притягнення чи непритягнення особи до кримінальної відповідальності. Головна ідея запровадження цієї особливої кримінальної процедури у правову систему України по-

лягає в тому, що законодавець надає пріоритет свободі особистості у царині, яка віддана на розсуд індивіда і не може бути об'єктом втручання держави (п. 22 постанови).

У п. 31 зазначеної постанови вказано, що відмовою потерпілого від обвинувачення є беззастережне волевиявлення про непритягнення винного до кримінальної відповідальності і припинення розпочатої процедури його кримінального переслідування. Відповідна заява є проявом того, що потерпілий не бажає втручання держави у кримінально-правовий конфлікт і обирає альтернативний шлях його вирішення [5].

У випадку закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення чи відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення такі процесуальні рішення обумовлені оцінкою доказів відповідним суб'єктом на підставі ст. 94 КПК України. Натомість відмові потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення обов'язкова оцінка доказів не передусе та від потерпілого не вимагається. Це його безумовне право на будь-якій стадії досудового розслідування або судового розгляду.

Таким чином п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України не може бути кваліфікований як реабілітуюча або нереабілітуюча підстава, оскільки єдиною та виключною її передумовою є не встановлення певних фактів (винуватості або невинуватості особи, впливу строків давності, примирення чи дійового каяття тощо), а суб'єктивне та необмежене волевиявлення потерпілого.

4. Варто зазначити, що ні законом, ні судовою практикою від потерпілого не вимагається пояснення чи обґрунтування свого рішення. У випадку вираження потерпілим волі про закриття кримінального провадження на слідчого, прокурора або суд лише покладається обов'язок з'ясувати добровільність та усвідомлення потерпілим кримінально-процесуальних наслідків такого рішення.

Будь-який інший спосіб правового регулювання зазначеного порядку кримінального провадження, що передбачав би подальше з'ясування обставин попри бажання потерпілого, нівелював би саму суть приватного обвинувачення.

Положення п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України відповідають принципам верховенства права та презумпції невинуватості, праву на повагу до людської гідності, а також праву на судовий захист.

Так, порядок закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у випадку відмови потерпілого (його представника) від обвинувачення чітко врегульований положеннями КПК України, його застосування не порушує Конституцію України (статтю 8), є передбачуваним та юридично визначеним.

Презумпція невинуватості (стаття 62) надає фундаментальні гарантії кожній особі, що зазнає кримінального переслідування. Ні положення Конституції, ні положення кримінального процесуального законодавства України не звужують обсяг цих гарантій у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення, так само відсутні будь-які винятки чи застереження, які б погіршували правове становище особи.

Аналогічно, праву на повагу до людської гідності (частина перша статті 28) забезпечується кожній людині незалежно від категорії кримінального провадження. Разом з цим, порядок провадження у формі приватного обвинувачення, зокрема можливість закриття кримінального провадження у випадку відмови потерпілого, жодним чином не порушує вказані гарантії прав людини.

У кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення забезпечується право на захист, а також право на оскарження судового рішення. Жодне положення кримінального процесуального законодавства України не скасовує, не звужує та не применшує обсяг судового захисту.

5. Враховуючи викладене, положення п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України відповідають Конституції України, а зазначений процесуальний механізм сприяє захисту прав потерпілого та дотримання рівноваги приватного та публічного інтересу у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Конституційний Суд України. Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-opracyuvannya-79> (дата звернення: 14.04.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n3020> (дата звернення: 14.04.2026).

3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.04.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 01 лютого 2024 р. у справі №930/497/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862991> (дата звернення: 14.04.2026).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 р. у справі №288/1158/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998245> (дата звернення: 14.04.2026).

ЗАКОНОДАВЧА ЗМІНА СПОСОБІВ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ, СУДОМ – ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

*Рогатюк І. В. доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики ННГІ НА СБ України*

Серед низки заходів забезпечення кримінального провадження на першому місці у ст. 131 КПК України перебуває виклик слідчим, дізнавачем, прокурором [1]. Це обумовлено у першу чергу тим, що виклик забезпечує контакт між суб'єктами кримінального провадження, які ведуть процес та іншими учасниками, які можуть надати будь-яку важливу інформацію у кримінальному провадженні.

Якщо говорити про дефініцію «Виклику» то ст. 3 КПК України її не містить. Однак таке визначення нам пропонують вчені-процесуалісти: Виклик у кримінальному провадженні – це захід забезпечення кримінального провадження, який проявляється у владній вимозі та спрямований на інформування учасника провадження про необхідність явки до слідчого, дізнавача, детектива НАБУ, прокурора, слідчого судді, суду з метою його участі в проведенні процесуальних дій. У виклику обов'язково мають вказуватися процесуальний статус особи, котра викликається, час, дата і місце її прибуття, вид процесуальної дії, для участі в якій вона викликається, перелік документів, які особа повинна мати при собі для посвідчення її особи, та наслідки її неприбуття [2].

У ст. 133 чинного КПК України вказано, що слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених цим Кодексом випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Далі, статтею 135 КПК передбачено способи та порядок здійснення виклику у кримінальному провадженні. Так у ч.1 цієї статті йдеться, про те, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду

шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

На жаль чинний КПК України містить ще певну кількість рудиментів, які або не відповідають Конституції України [3]. або є просто застарілими.

Так, одним із способів передбачено здійснення виклику телеграмою. Проте як свідчить розвиток науково-технічного прогресу та суспільних відносин такий спосіб вже давно не використовується. Державний поштовий оператор «Укрпошта» припинив послугу приймання і надсилання телеграм ще у 2018 році. Це рішення оператора пояснили тим, що телеграми втратили свою популярність, бо розвиваються інші види зв'язку [4].

Як свідчить інформація із офіційного сайту «Укрпошти» серед поштових послуг, які повідомляють особу документально залишилися лише листи та листівки. Згадана послуга з надсилання телеграм, яка надавалася поштовим оператором раніше до березня 2018 року – скасована і фізично відсутня у переліку. На сьогодні оператор застосовує додаткові цифрові можливості та переваги SMS та Viber повідомлення для сповіщення про вручення листів [5].

Тому, зважаючи на викладене, у ч. 1 ст. 135 КПК України «Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні» необхідно виключити слова: «або телеграмою», таким чином усунувши із закону рудиментарний спосіб здійснення виклику у кримінальному провадженні, який фізично не використовується поштовими операторами.

Водночас, наведену вище пропозицію можливо долучити до законопроекту № 15095, що спрямований на розвиток електронних комунікацій під час особливого порядку провадження *in absentia*, який дозволяє заочне засудження держзрадників та стає правовим підґрунтям для міжнародних трибуналів та конфіскації активів[6]. Законопроект № 15095 пропонує скасувати паперові оголошення. Із КПК пропонується вилучити вимогу про публікацію в друкованих ЗМІ як таку, що є беззмістовною для досягнення мети належного повідомлення. Виклик пропонується здійснювати шляхом публікації на вебсайті Офісу Генерального прокурора, а у разі виклику до слідчого судді або суду – додатково на сайті відповідного суду[7].

Як і перша так і друга пропозиції змін до Кримінального процесуального Кодексу України підвищать результативність та оперативність кримінального провадження, що у свою чергу є запорукою виконання завдань передбачених статтею 2 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Басиста І. В., Благута Р. І., Хитра А. Я. Заходи забезпечення кримінального провадження : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 200 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8268/1/ZaxZabezpKryminProvadz_Maket.pdf
3. Рогатюк І. В., Мінченко О. В. Невинуватість чи невинність. Невідповідність дефініцій Кримінального процесуального та Кримінального кодексів статті 62 Конституції України. Право України. 2019. № 4. С. 196–205. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/prukr_2019_4_18.pdf
4. Остання українська телеграма: ми встигли! 2 березня 2018 року. // BBC news Україна 2 березня 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/media-43255235>
5. Укрпошта: послуги Листи і листівки. URL: <https://www.ukrposhta.ua/ua/lysty-ta-poshtovi-kartky>
6. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку виклику особи та вручення процесуальних документів у кримінальному провадженні № 15095 від 20.03.2026 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69716>
7. Верховна Рада планує вилучити з КПК норму про публікацію повісток у ЗМІ. // Судово-юридична газета 28 березня 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/356529-verkhovnaya-rada-planiruet-izyat-iz-upk-normu-o-publikatsii-povestok-v-smi>

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Семчук Н. О., кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлює не лише трансформацію форм злочинної діяльності, але й зміну підходів до її виявлення та розслідування. Однією з найбільш складних у цьому контексті є сфера протидії домаганням дітей для сексуальних цілей у цифровому середовищі (кібергрумінгу), де інформаційно-комунікаційні технології виступають одночасно і засобом вчинення правопорушення, і інструментом його викриття.

Застосування цифрових інструментів у кримінальному провадженні, зокрема алгоритмів машинного навчання, автоматизованого аналізу комунікацій та спеціалізованих програмних засобів, дозволяє істотно підвищити ефективність виявлення таких правопорушень [1, с. 2]. Водночас це актуалізує питання співвідношення ефективності кримінального переслідування та дотримання прав людини, насамперед права на повагу до приватного життя та таємниці комунікацій [2, с. 165].

Криміналізація домагання дитини для сексуальних цілей у статті 156–1 КК України стала важливим кроком у виконанні міжнародних зобов'язань України. Проте конструкція відповідної норми залишається технологічно нейтральною та не враховує специфіки цифрового середовища як основного простору вчинення таких правопорушень. Це призводить до ситуації, коли фактична практика вчинення правопорушення вже є високотехнологічною, тоді як процесуальні механізми оцінки доказів залишаються орієнтованими на «традиційні» форми доказування, що створює дисбаланс.

У сучасних умовах цифрові інструменти виконують функцію своєрідного «фільтра пріоритетності», дозволяючи правоохоронним органам виявляти найбільш ризикові комунікації, поведінкові патерни та потенційні загрози. Зокрема, використання алгоритмів машинного навчання

(SVM, MLP) [1, с. 19] забезпечує можливість автоматичного виявлення ознак кібергрумінгу в масивах онлайн-комунікацій, що є практично неможливим за допомогою виключно людських ресурсів. Таким чином, технологізація кримінального провадження об'єктивно сприяє підвищенню ефективності захисту прав потенційних потерпілих, насамперед дітей, які є особливо вразливою категорією.

Разом з тим, використання таких інструментів несе і суттєві ризики. Насамперед йдеться про втручання у приватне спілкування, яке може набувати масового характеру [3, с. 87]. За відсутності чітко визначених меж такого втручання виникає ризик порушення принципу пропорційності, відповідно до якого будь-яке обмеження прав людини має бути необхідним та обґрунтованим у демократичному суспільстві.

Окрему проблему становить використання результатів роботи алгоритмів як джерела доказів у кримінальному провадженні [4, с. 237]. Алгоритми машинного навчання часто функціонують за принципом «чорної скриньки», що ускладнює можливість перевірки їх висновків стороною захисту. Це ставить під сумнів відповідність таких доказів вимогам допустимості та принципу змагальності, оскільки сторона захисту повинна мати реальну можливість перевірити джерело та спосіб отримання доказової інформації.

Крім того, використання інструментів типу «медова пастка», які імітують неповнолітніх у цифровому середовищі, актуалізує питання допустимості таких оперативних заходів, що потребує додаткового нормативного врегулювання.

Водночас, за умови належного правового регулювання, цифрові інструменти здатні покращити процес розслідування. Зокрема, вони дозволяють зменшити ризик повторної віктимізації та забезпечити більш оперативне реагування на загрози.

Ключовим завданням у цьому контексті є забезпечення балансу між ефективністю та дотриманням прав людини. Використання цифрових інструментів має здійснюватися на основі чітких критеріїв законності, необхідності та пропорційності, а також супроводжуватися належними процесуальними гарантіями.

Таким чином, цифрові інструменти у протидії кібергрумінгу виконують подвійну функцію: з одного боку, вони дозволяють пріоритезувати завдання кримінального провадження та підвищити ефективність

захисту найбільш вразливих категорій осіб, з іншого – створюють нові виклики для забезпечення прав людини. Саме тому подальший розвиток цієї сфери має відбуватися не лише у технологічній, але й у правовій площині, з урахуванням стандартів захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. A Review of Digital Interventions as Secondary Prevention Measures to Combat Online Child Sexual Abuse Perpetration / S. Price et al. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2024. С. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1080/10538712.2024.2415549> (дата звернення: 28.03.2026).
2. Effectiveness of machine learning methods in detecting grooming: a systematic meta-analytic review / M. Leiva-Bianchi et al. *Scientific Reports*. 2025. Т. 15, № 1. URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-83003-4> (дата звернення: 28.03.2026).
3. Internet sexual solicitation of children: a proposed typology of offenders based on their chats, e-mails, and social network posts / D. DeHart et al. *Journal of Sexual Aggression*. 2016. Т. 23, № 1. С. 77–89. URL: <https://doi.org/10.1080/13552600.2016.1241309> (дата звернення: 28.03.2026).
4. Mylonas N. et al. Online Child Grooming Detection: Challenges and Future Directions. *Paradigms on Technology Development for Security Practitioners. Security Informatics and Law Enforcement* / eds. I. Gkotsis et al. Springer, Cham, 2025. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-62083-6_19 (дата звернення: 28.03.2026).

РОЛЬ ЗАХИСНИКА ПРИ УКЛАДЕННІ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

*Сіроткіна-Бут М. В., доктор юридичних наук, професор кафедри
публічного права факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

Запровадження угод у кримінальне судочинство зумовило підвищений інтерес до ролі захисника під час укладення угод та ефективності захисту по відношенню до потерпілого чи обвинуваченого або підсудного, як однієї із сторін угоди про примирення чи про визнання винуватості.

Багато вчених досліджували питання права на захист у кримінальному провадженні серед яких О. П. Кучинська, М. І. Гошовський, Т. І. Присяжнюк та ін. Однак, мало хто з них досліджував проблемні питання представництва та захисту прав та інтересів потерпілого чи підозрюваного або обвинуваченого у кримінальному провадженні на підставі угод.

Багато у чому особливі порядки кримінального провадження на підставі угод є прагматичними та «виправданими в очікуваннях наслідків» як для самих сторін угоди так і для органів кримінальної юстиції. Однак процедура укладання угоди чи то про визнання винуватості, чи про примирення у кримінальному провадженні потребує спеціальних знань, а саме: потребує узгодженого покарання, наслідком укладання угоди є звуження прав на оскарження вироку, ухваленого на підставі угоди та ін. Такі суттєві обмеження прав для потерпілого, обвинуваченого/підсудного у випадку її укладення та затвердження судом, зумовлюють необхідність участі захисника – представника однієї із сторін угоди.

Наслідки укладення та затвердження угод про примирення та про визнання винуватості передбачені приписами ст. 473 КПК України і вони є суттєвими.

Тому вагомим аргументом на користь участі захисника при укладанні угод є необхідність роз'яснення процедури їх укладення, оскільки наслідком невірної розуміння законодавчо передбаченої процедури укладення угоди може бути, наприклад, відмова від затвердження її судом (ч. 7 ст. 474 КПК України), а відповідно до ч. 8 ст. 474 КПК України повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не до-

пускається. Участь слідчого, прокурора, суду при укладені угоди про примирення забороняється приписами ч. 1 ст. 469 КПК України та ін.

Стаття 469 КПК України визначає суб'єктів ініціативи укладення угод. Частина 1 ст. 469 КПК України зазначає, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, тоді як ч. 2 цієї ж статті визначає ініціаторами укладання угоди про визнання винуватості прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Так, у кримінальній справі №435/9125/13-к по обвинуваченню за ч. 2 ст. 190 КК України, у підготовчому засіданні було укладено угоду про примирення винного з потерпілим. Однак, судом було відмовлено у затвердженні угоди про примирення з мотивів того, що угода про примирення була укладена за ініціативи слідчого, який же і склад текст угоди і надав його сторонам угоди для підпису. Таким чином було порушено ч. 1 ст. 469 КПК України [1].

За присутності захисника під час укладення угоди, який би роз'яснив сторонам наслідки ініціювання і затвердження такої угоди слідчим для сторін (потерпілого та обвинуваченого або підсудного), така угода про примирення не була б укладена та надана суду для затвердження.

Тому запропоновано передбачити механізм представництва та захисту прав потерпілого, обвинуваченого чи підсудного у кримінальному провадженні за рахунок держави, в тому числі при укладанні угоди про примирення чи про визнання винуватості, доповнивши Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» відповідною нормою. Законодавцю слід нормативно передбачити та визначити підстави обов'язкової участі захисника, у разі його відсутності, як представника потерпілого чи обвинуваченого або підсудного для належного захисту їх прав при укладенні угод, що сприятиме забезпеченню рівності сторін кримінального провадження.

Однак, слід уникати формальної участі захисника при укладенні угод, що теж матиме негативні наслідки для сторін угоди.

Наприклад, у постанові ККС ВС від 20 грудня 2018 року, у справі №757/56085/16-к, зазначено, що із матеріалів справи убачається, що захисник лише формально був присутній під час укладення угоди про визнання винуватості та у судовому засіданні. Захисник не вживав жодних заходів, направлених на захист обвинуваченого, не заявляв жодного

клопотання під час досудового та судового слідства, фактично не здійснював захист від обвинувачення, що є істотним порушенням вимог КПК України. Формальна присутність захисника під час укладення угоди та її затвердження, а також у судовому засіданні, підтверджується рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури м. Києва № 84 від 15 листопада 2018 року. Враховуючи викладене, твердження ОСО-БА_3 про незрозумілість наслідків угоди про визнання винуватості, порушення права на захист, є обгрунтованими [2].

У виданні «Судово-юридична газета» було оприлюднено публікацію про те, що у Франції тисячі адвокатів готують масовий марш проти судової реформи. Зокрема, 13 квітня 2026 року тисячі юристів з усієї Франції планують залишити свої мантиї біля підніжжя Палацу правосуддя, вимагаючи від Сенату повернути пріоритет прав людини. Вищезазначений конфлікт виник між Міністерством юстиції та захисниками прав людини через законопроект «Про кримінальне судочинство та повагу до потерпілих», або так званий «закон Дарманена».

Основною метою цього законопроекту є скорочення термінів розгляду справ, які у Франції в середньому зараз становлять від 18 до 24 місяців для тяжких злочинів.

Ключовим нововведенням є радикальне розширення процедури визнання провини для кримінальних злочинів.

Однак захисники прав людини проти такої «бухгалтерської логіки» законодавців, оскільки це на їх думку є замахом на саму суть правосуддя. Серед положень зазначеного законопроекту особливе обурення викликає норма щодо 10-денного терміну часу для обвинуваченого та потерпілого на прийняття рішення по угоді.

Юристи впевнені, що ця норма не є правом вибору, а інструментом тиску, оскільки підсудний чи обвинувачений, маючи обмеження по часу, не розуміючи усіх наслідків, може погодитися на термін покарання лише через страх отримання ще більш суворішого вироку у разі повноцінного судового розгляду. Поряд з тим захисники у кримінальному процесі не хочуть бути технічними реєстраторами угоди, а активними учасниками дебатів під час укладення угоди [3].

Така активна позиція правників, що здійснюють захист, формує правове суспільство та забезпечує належний захист прав людини у кримінальному провадженні на найвищому рівні, спонукає державу дослуха-

тись до вимог правничої та юридичної спільноти. В Україні практика укладення угод теж вимагає залучення захисника та його активної, а не формальної ролі у цьому процесі. Для гарантування потерпілому та/або підозрюваному/підсудному захисту його прав, рівності сторін у кримінальному провадженні, навіть використовуючи особливі порядки кримінального провадження у виді угод, на мою думку, держава у майбутньому зможе за необхідності забезпечити у певних визначених законом випадках надання безоплатної правничої допомоги сторонам угоди про примирення чи про визнання винуватості.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Жовтневого районного суду м. Луганська від 16 вересня 2013 р. по справі №435/9125/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33537466>.
2. Постанова ККС ВС від 20 грудня 2018 року, у справі №757/56085/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78979835>
3. У Франції тисячі адвокатів готують масовий марш проти судової реформи: що відбувається // Судово-юридична газета : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sud.ua/uk/news/publication/357878-vo-frantsii-tysyachi-advocatov-gotovyat-massovyy-marsh-protiv-sudebnoy-reformy-cto-proiskhodit>

ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА СКАРГОЮ НА РІШЕННЯ, ЯКЕ НЕ ПІДЛЯГАЄ АПЕЛЯЦІЙНОМУ ОСКАРЖЕННЮ

Скрипник А. В., доктор філософії, асистент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Питання закриття провадження судом апеляційної інстанції врегульовано низкою норм глави 31 КПК (ч.2 ст.403, ст.417, п.5 ч.1 ст.407, п.3 ч.3 ст.420 КПК). Проте, доволі розгорнутий перелік законодавчих приписів не вичерпує усього різноманіття процесуальних ситуацій, які потребують врегулювання. Яскравий приклад того – питання належного процесуального алгоритму у разі, якщо апеляційне провадження вже здійснюється щодо судового рішення, яке не підлягає перегляду в апеляційному порядку. Якщо така обставина є відомою на початковому етапі апеляційного провадження (під час вирішення питання про відкриття апеляційного провадження), то процесуальне рішення про відмову у відкритті апеляційного провадження прямо визначено законодавцем як належне (ч.4 ст.399 КПК). Водночас законодавчо не вирішеною є ситуація, за якої неможливість апеляційного перегляду судового рішення є неочевидною на початковому етапі (в силу об'єктивних або суб'єктивних чинників), проте стає відомою на наступних етапах апеляційного провадження. З огляду на існуючу практичну потребу у розв'язанні описаної вище проблеми подолання прогалини було здійснено на правозастосовному рівні: судова практика напрацювала власний належний процесуальний алгоритм, який, проте, сформувався не одразу.

На початковому етапі вирішення проблематики суди апеляційної інстанції приймали рішення або про повернення апеляційної скарги [1], або про відмову у відкритті провадження [2; 3], проте такий підхід було негативно оцінено судом касаційної інстанції. Так, у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 вересня 2018 року (справа № 161/232/18) було висловлено позицію у контексті перегляду ухвали слідчого судді: «...приймаючи рішення про відмову у відкритті провадження за апеляційною скаргою прокурора на ухвалу слідчого судді ...

на підставі ч.4 ст.399 КПК, апеляційний суд не дотримався вказаних вимог кримінального процесуального закону, оскільки, виходячи з положень ч.3 ст.407 КПК, прийняття цього рішення на стадії апеляційного розгляду законом не передбачено» [4]. Отже, на більш пізніх етапах апеляційного провадження прийняття рішення про відмову у відкритті провадження навіть за наявності підстав за ч.4 ст.399 КПК не є правомірним як таке, винесення якого не передбачено ч.3 ст.407 КПК. Показово, що у справі № 161/232/18, яка була предметом касаційного перегляду відповідно до процитованої вище постанови від 18 вересня 2018 року, судом апеляційної інстанції під час нового розгляду все ж таки було прийнято рішення про відмову у відкритті провадження, проте вже на початковому етапі (див. ухвала Волинського апеляційного суду від 17 жовтня 2018 року) [див. 5].

У подальшому суд касаційної інстанції відступив від розробленого раніше підходу на користь формування іншого – підходу про необхідність за описаних вище умов закриття провадження за скаргою. Так, в ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 лютого 2019 року (справа № 569/17036/18) було сформульовано наступні ключові положення та висновки:

а) «...ст.129 Конституції України гарантує право на апеляційний перегляд справи, а не кожного судового рішення в межах кримінального провадження, у відповідності з чим КПК визначає, в яких випадках і які рішення слідчих суддів, судів першої інстанції підлягають перегляду в апеляційному порядку. Саме тому апеляційна скарга на судові рішення, яке не підлягає апеляційному оскарженню, не може бути розглянута по суті, а відкрите (розпочате) апеляційне провадження за такою скаргою підлягає закриттю з урахуванням положень ч.6 ст.9 КПК»;

б) «якщо після відкриття апеляційного провадження буде встановлено, що воно відкрите за апеляційною скаргою на рішення, яке не підлягає апеляційному оскарженню, апеляційний суд має постановити ухвалу про закриття апеляційного провадження. Верховний Суд визнав правильними такі рішення апеляційних судів (ухвала Верховного Суду від 19 березня 2018 року у справі № 439/1271/17; постанова Верховного Суду від 23 жовтня 2018 року у справі № 180/210/17)»;

в) «таке ж рішення суд апеляційної інстанції повинен постановити й у разі, якщо під час апеляційного розгляду в судовому засіданні апеля-

ційної скарги на ухвалу слідчого судді буде встановлено, що ця скарга подана на рішення, яке не підлягає апеляційному оскарженню» [6].

Суд касаційної інстанції надав негативну оцінку такому підходу. Касаційний кримінальний суд в ухвалі від 19.02.2019 року прямо вказав: «...апеляційна скарга подана на рішення, яке не підлягає оскарженню, суд апеляційної інстанції постановив ухвалу не про закриття апеляційного провадження, а про повернення апеляційної скарги, що на думку Верховного Суду, є порушенням норм КПК, оскільки ухвалу про повернення апеляційної скарги апеляційний суд може постановити лише на стадії відкриття апеляційного провадження (призначення апеляційного розгляду) і тільки з підстав, передбачених ч. 3 ст. 399 КПК» [7].

Варто зауважити, що попри негативну оцінку підходу «запізнілої відмови у відкритті провадження», тенденція до прийняття рішень на невластивих їм етапах апеляційного провадження не зникла і після формування позиції судом касаційної інстанції [наприклад, див. 8; 9; 10]. Окрім того, у судовій практиці можна віднайти приклади і змішаного підходу: суд апеляційної інстанції одночасно приймає рішення і про закриття провадження за апеляційною скаргою, і про відмову у відкритті апеляційного провадження, що виглядає особливо нелогічно і непослідовно з огляду на проведення судового засідання [наприклад, див. 11].

Отже, оцінка можливості здійснення апеляційного провадження має здійснюватися на початкових етапах апеляційного провадження – під час вирішення питання про відкриття провадження; у випадку ж, якщо в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин провадження було відкрито щодо рішень, які не підлягають апеляційному оскарженню, апеляційне провадження підлягає закриттю. Водночас варто зауважити, що з огляду на належність вітчизняної правової системи до континентальної (романо-германської) правової сім'ї проаналізована вище прогалина має бути заповнена законодавчим шляхом, у той час усунення недоліків правового регулювання є невластивою для української судової практики функцією.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Рівненського апеляційного суду від 06 листопада 2018 року, справа № 569/17036/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77741869>

2. Ухвала Апеляційний суд Волинської області від 05 лютого 2018 року, справа № 161/232/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72010405>
3. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 12 березня 2018 року, справа № 428/13097/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72653895>
4. Постанова Касаційного кримінального суду від 18 вересня 2018 року, справа № 161/232/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673233>
5. Ухвала Волинського апеляційного суду від 17 жовтня 2018 року, справа № 161/232/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77173433>
6. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 лютого 2019 року, справа № 569/17036/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957677#>
7. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 лютого 2019 року, справа № 569/17036/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957677#>
8. Ухвала Одеського апеляційного суду від 21 грудня 2022 року, справа № 521/16570/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108102915>
9. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 30 вересня 2021 року, справа № 199/852/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100156227>
10. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 09 вересня 2021 року, справа № 554/4006/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99628155>
11. Ухвала Волинського апеляційного суду від 20 жовтня 2025 року, справа № 161/21313/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131139740>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Слуцька Т. І., кандидатка юридичних наук, старший науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України

Сучасний етап розвитку кримінального процесуального законодавства України актуалізує питання забезпечення ефективного судового контролю за дотриманням прав і свобод особи на стадії досудового розслідування. Ключову роль у цьому процесі відіграє слідчий суддя, рішення якого безпосередньо пов'язані з втручанням у фундаментальні права людини, зокрема право на свободу, особисту недоторканність та повагу до приватного життя.

Водночас чинне правове регулювання порядку перегляду рішень слідчого судді характеризується обмеженим підходом до їх апеляційного оскарження. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) передбачає можливість перегляду лише окремих ухвал слідчого судді (зокрема визначених абз. 6 ч. 3 ст. 206–1, ч. 6 ст. 304, ч. 3 ст. 307, ст. 309 КПК) [1]. Такий підхід формально виключає можливість оскарження інших процесуальних рішень. Заперечення проти них, відповідно до ч. 3 ст. 309 КПК, можуть бути подані лише під час підготовчого провадження в суді

Разом із тим аналіз правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС) свідчить про формування більш гнучкого підходу до вирішення питання допустимості апеляційного перегляду. У практиці ККС простежується тенденція оцінювати можливість такого перегляду не лише з огляду на формальне включення відповідної ухвали до переліку, визначеного процесуальним законом, а й з урахуванням її правової природи, змісту та наслідків для прав учасників кримінального провадження.

Такий підхід дає змогу у певних випадках визнавати допустимим оскарження ухвал, які прямо не передбачені законом, але мають самостійний вплив на обсяг прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Зокрема, у постанові від 28 березня 2019 року у справі

№286/1695/18 (провадження №51-7345км18) ККС, здійснивши системний аналіз положень ст. 309 КПК у взаємозв'язку зі ст. 181 КПК, дійшов висновку, що поняття «застосування запобіжного заходу» охоплює не лише його обрання, а й випадки зміни запобіжного заходу, коли суд обирає інший запобіжний захід [2]. Відтак ухвала слідчого судді про зміну запобіжного заходу з особистого зобов'язання на домашній арешт за своїм змістом є застосуванням запобіжного заходу іншого виду, а тому підлягає апеляційному оскарженню.

Аналогічний підхід застосовано і щодо ухвал про продовження строку направлення особи до закладу для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи. Такі ухвали за своїм правовими значенням та наслідками фактично прирівнюються до направлення на таку експертизу, а отже підлягають апеляційному оскарженню [3].

Іншим показовим прикладом є правова позиція Верховного Суду, сформульована з урахуванням значущості прав суб'єктів, щодо діяльності яких слідчі судді надають дозволи на проведення позапланових перевірок, а також гарантій, передбачених статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 1 Першого протоколу до неї. Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що за відсутності ефективних процесуальних механізмів захисту на стадії підготовчого провадження саме апеляційний перегляд таких ухвал на стадії досудового розслідування є практичним та ефективним засобом захисту прав особи [4].

Зазначений підхід знаходить своє відображення і в новітій судовій практиці. Так, ухвала слідчого судді про передачу майна (речових доказів) для реалізації, постановлена на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК за відсутності письмової згоди власника та за умов, коли жодній особі не повідомлено про підозру, підлягає апеляційному оскарженню. Відсутність такої можливості порушує конституційне право власності особи та не забезпечує ефективного механізму судового захисту [5].

Окремому групі становлять рішення слідчого судді, постановлення яких взагалі не передбачено кримінальним процесуальним законом. У таких випадках ККС виходить із того, що подібні рішення не можуть залишатися поза межами судового контролю, оскільки вони створюють правові наслідки для учасників кримінального провадження.

Право на їх апеляційне оскарження забезпечується з урахуванням положень ч. 6 ст. 9 КПК щодо застосування загальних засад кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК, а також конституційних гарантій права на судовий захист. Аналіз практики ККС дає підстави віднести до таких рішень, зокрема, ухвали слідчого судді: 1) про скасування арешту майна або відмову у його скасуванні, постановлені після закриття кримінального провадження [6]; 2) про зупинення досудового розслідування та зобов'язання прокурора вчинити дію, передбачену п. 1 ч. 2 ст. 283 КПК, на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК [7]; 3) про зобов'язання слідчого вчинити процесуальну дію – повідомити про підозру [8]; 4) про скасування постанови прокурора про доручення здійснювати досудове розслідування іншому органу [9]; 5) постановлені за результатами розгляду постанови слідчого про проведення службового розслідування [10]; 6) за наслідками розгляду відмови прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про звернення до Міністерства закордонних справ України для підтвердження відомостей про реєстрацію місця проживання обвинуваченого [11]; 7) якими відповідно до вимог законів України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного чи надзвичайного стану» вирішено долю речових доказів та передано патрони уповноваженій особі військової частини [12]; 8) окремі ухвали слідчого судді, постановлені під час розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування [13] тощо.

Таким чином, аналіз кримінального процесуального законодавства України та практики Верховного Суду свідчить про відхід від суто формального визначення переліку ухвал слідчого судді, що підлягають апеляційному оскарженню. У судовій практиці визначальним стає не лише формальне включення відповідного рішення до переліку, передбаченого ст. 309 КПК, а насамперед його правова природа, зміст і наслідки для прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Це забезпечує ефективну реалізацію права на судовий захист на стадії досудового розслідування та узгоджується із завданням кримінального провадження. Водночас сформована практика вказує на потребу вдосконалення кримінального процесуального законодавства України з метою забезпечення правової визначеності у питаннях апеляційного оскарження рішень слідчого судді.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12 квітня 2026 року).
2. Постанова колегії суддів ККС від 28 березня 2019 року у справі № 286/1695/18 (провадження № 51-7345км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80950762>;
3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 12 серпня 2020 року у справі № 755/14697/19 (провадження № 51-1335км20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91010412>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475959>
5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 27 березня 2025 року у справі № 157/1664/22 (провадження № 51-166км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126153460>
6. Постанова Об'єднаної палати ККС від 15 квітня 2024 року у справі № 554/2506/22 (провадження № 51-4350км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558563>.
7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 29 серпня 2022 року у справі № 757/61433/21-к (провадження № 51-372км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105982197>.
8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 05 квітня 2023 року у справі № 188/1146/22 (провадження № 51-2408км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110144388>.
9. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 15 червня 2023 року у справі № 757/32009/22-к (провадження № 51-196км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111647901>.
10. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 19 вересня 2023 року у справі № 569/15188/22 (провадження № 51-334км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113690616>.
11. Постанова колегії суддів Першої судової палати колегії суддів Першої судової палати ККС від 27 червня 2023 року у справі № 991/5644/22 (провадження № 51-1416км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111871756>.
12. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 18 березня 2024 року у справі № 757/32553/22-к (провадження № 51-1661км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117883971>.
13. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 17 вересня 2025 року у справі № 530/716/25 (провадження № 51-2427км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130409840>

ОЦІНКА РИЗИКУ «ПЕРЕХОВУВАТИСЯ ВІД ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА/АБО СУДУ» ПІД ЧАС ОБРАННЯ ДО ОСОБИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Торбас О. О., д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Згідно зі ст. 2 КПК України, одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду з тим, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу. Законодавець, намагаючись гарантувати виконання даного завдання, покладає на уповноважені органи та посадові особи додаткові вимоги, які мають бути виконані для того, щоб до особи були застосовані заходи забезпечення кримінального провадження. Особлива увага в даному випадку привертається до запобіжних заходів, які суттєво обмежують права підозрюваного чи обвинуваченого. Так, в ч. 2 ст. 177 КПК України зазначено, що для застосування запобіжного заходу сторона обвинувачення повинна довести слідчому судді або суду наявність обґрунтованої підозри та ризиків, перелік яких надається в ч. 1 ст. 177 КПК України. Згідно з ч. 3 ст. 132 КПК України, застосування заходів забезпечення кримінального провадження (в тому числі запобіжних заходів) допускається лише тоді, коли слідчому судді (суду) доведуть необхідність їх застосування. Таким чином саме на сторону обвинувачення покладається тягар доказування наявності обґрунтованої підозри та ризиків, одним з яких є ризик переховування підозрюваного (обвинуваченого) від органів досудового розслідування та/або суду. В той же час такий ризик досить складно оцінити, адже має робитись лише припущення, що особа дійсно може переховуватись.

О. В. Захарченко вважає, що «ухилення від слідства та суду полягає в умисній, довгостроковій відсутності підозрюваного за місцем мешкання чи роботи без поважних причин, приховуванні інформації про своє місцезнаходження, протидії органам слідства у здійсненні розшуку шляхом неправомірного впливу на учасників кримінального процесу» [1, с. 73]. На думку А. В. Дунаєвої, «ухилення від органів досудового розслідування та суду розуміється як будь-які умисні дії / бездіяльність

підозрюваного чи інших осіб за його дорученням, здійснювані з метою уникнення підозрюваним відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення» [2, с. 79].

ЄСПЛ в рішенні «В. проти Швейцарії» зазначав, що небезпеку переховування від правосуддя не можна виміряти тільки залежно від суворості можливого покарання; її треба визначати з урахуванням низки інших релевантних чинників, які можуть або підтвердити наявність небезпеки переховування від правосуддя, або зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для тримання під вартою. Водночас треба брати до уваги характер обвинувачуваного, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, в якій його переслідували за законом, і його міжнародні контакти [3]. В рішенні «Пунцельт проти Чехії» було констатовано, що «чеські суди відзначали, що заявник вже ухилявся від кримінального процесу в Німеччині, що він мав численні ділові зв'язки за кордоном і йому загрожувало відносно суворе покарання. На думку Суду, таке мотивування є «достатнім» і «таким, що стосується справи» та має перевагу щодо доводів заявника» [4]. Т. Г. Фоміна робить висновок, що при оцінці зазначеного ризику також необхідно врахувати, «чи була можливість у підозрюваного, обвинуваченого переховуватись від органів досудового розслідування та суду раніше. Якщо така можливість була, а особа нею не скористалась, то ризик втечі на момент розгляду питання про застосування запобіжного заходу істотно зменшується. Водночас не може бути вирішальним чинником для оцінки ризику переховування від правосуддя поведінка співучасника особи, яка тримається під вартою, а також факт непостійного місця проживання» [5, с. 130].

Велика Палата Верховного Суду зазначила, що під ухиленням від слідства або суду варто розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнення кримінальної відповідальності за скоєний злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника [6]. Проте в даному випадку мова йде про ретроспективну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого. При застосування ж запобіжного заходу уповноважені посадові особи мають оцінити потенційну майбутню поведінку особи, що завжди матиме певні елементи невизначеності. В даному випадку має враховуватись одразу декілька факторів, які в своїй сукупності вказують не лише

на те, що у підозрюваного є можливість переховуватися, але і на те, що за сукупності всіх факторів прийняття рішення підозрюваним переховуватись буде досить логічним для такої особи.

Так, в одному з рішень слідчий суддя ВАКС, вказуючи на існування такого ризику, зазначив, що «у випадку засудження особи за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 410 КК України, до особи буде застосовано виключно покарання у виді позбавлення волі з реальним строком його відбування, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини, є релевантною обставиною в оцінці ризику того, що підозрюваний може втекти чи переховуватись» [7]. Не применшуючи значення тяжкості потенційного покарання для особи для оцінки можливості переховування, маємо підкреслити, що лише одного такого ризику завжди недостатньо. В цьому ж рішенні слідчий суддя також вказав на такі додаткові фактори як майновий стан підозрюваного («слідча суддя переконана, що підозрюваний володіє достатніми ресурсами для переховування») та відсутність міцних соціальних зв'язків («ОСОБА_3 одружений, пенсіонер, відомостей про наявність у підозрюваного на утриманні неповнолітніх дітей, або інших осіб, слідчий судді не надано. Отже слідчою суддею не встановлено наявності у підозрюваного обставин, які б могли стати стримуючим фактором для реалізації ризику переховування»). Показовим також в даному випадку буде те, що слідчий суддя відкинув аргументацію сторони захисту щодо того, що особа попередньо не вчиняла дії, направлені на переховування (хоча обшук у нього було проведено ще в 2024 році) через те, що «лише 17.03.2025 ОСОБА_3 набув статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, а отже, наразі притягується до кримінальної відповідальності, що своєю чергою підсилює імовірність настання такого ризику». Така позиція ще раз підкреслює значення темпоральної обставини, адже і рішення ЄСПЛ, і численна судовою практика свідчать [8], що з плином часу ризик переховування від органів досудового розслідування або суду зменшується, що обов'язково має враховуватись слідчими суддями та судом.

Таким чином можна дійти висновку, що хоча найчастіше сторона обвинувачення доводить ризик переховування тяжкістю кримінального правопорушення та суворістю покарання, якого потенційно може зазнати особа, лише одного такого ризику недостатньо, а тому обов'язково

мають бути враховані і інші обставини, які в своїй сукупності зможуть дозволити зробити висновок про реальне існування такого ризику.

Список використаних джерел:

1. Захарченко О. В. Діяльність слідчого щодо розшуку обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 203 с.
2. Дунаєва А. В. Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного : авто-реф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ : НАВС, 2013. 200 с.
3. Рішення «W. v. Switzerland», заява № 14379/88. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: \[«001–57817»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: [«001–57817»]})
4. Рішення «Punzelt v. Czech Republic», заява № 31315/96. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{«itemid»: \[«001–58785»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{«itemid»: [«001–58785»]})
5. Фоміна Т. Г. Обґрунтування ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду під час застосування запобіжних заходів крізь призму практики Європейського суду з прав людини. Судова та слідча практика в Україні. 2018. Вип. 6. С. 126–130.
6. Постанова ВП ВС від 17.06.2020, справа № 598/1781/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977787>
7. Ухвала слідчого судді ВАКС від 19.03.2025, справа № 991/2299/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126059297>
8. Торбас О. О. Фактори, які враховуються суддями при зменшенні розміру застави: статистичний аналіз практики ВАКС за 2023–2024 рр. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 6. С. 346–351.

МІЖГАЛУЗЕВА КОЛІЗІЙНІСТЬ НОРМИ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА Ч. 5 СТ. 401 КК УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ

Федосєєв В. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Нетеса Н. В., кандидатка юридичних наук, старший дослідник, учений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

В умовах воєнного стану проблема забезпечення обороноздатності держави набуває особливої актуальності, в тому числі в контексті застосування кримінально-правових засобів. При цьому серед останніх каральні засоби реагування далеко не завжди можуть бути достатньо ефективними в зумовлених веденням бойових дій ситуаціях безпосередньої загрози життю та здоров'ю військовослужбовців. Усвідомлення цього факту спонукувало вітчизняного законодавця до запровадження заохочувальних заходів у вигляді передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців, які самовільно залишили військову частину чи вчинили дезертирство (ч. 5 ст. 401 КК України), що було реалізовано шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» № 3902-ІХ від 20.08.2024 р. [1]. Водночас передбачені цим Законом законодавчі новели створили істотні колізії між кримінальним, кримінальним процесуальним і спеціально-військовим законодавством, що не лише спричинило неодноманітність правозастосовної практики, а й безпосередньо створило ризики порушення конституційних принципів правової визначеності та верховенства права.

Так, очевидна законодавча вада спостерігається в абз. 2 ч. 3 ст.288 КПК України, де йдеться про те, що «у разі закриття судом кримінального провадження та звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 401 КК України, суд своєю ухвалою зобов'язує після набрання такою ухвалою законної сили **невідкладно поновити звільнену особу** на військовій службі та **звільнену особу** не пізніше 72 годин зобов'язує **прибути** до відповідної військової частини або місця служби для продовження проходження військової служби». Наведене положення КПК України не приведене у відповідність до регуляторного законодавства, а саме до абз. 12 ч. 2 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» №2232-ХІІ від 25.03.1992 р., де передбачено, що «військовослужбовці, стосовно яких судом постановлено ухвалу про закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності на підставі, передбаченій частиною п'ятою статті 401 Кримінального кодексу України, зобов'язані **невідкладно, але не пізніше трьох діб після набрання такою ухвалою законної сили, прибути до вказаних в ухвалі військових частин** (місць проходження військової служби) для продовження проходження військової служби. З дня прибуття до військових частини (місць проходження військової служби), але не пізніше набрання такою ухвалою законної сили, для таких військовослужбовців **військова служба та дія контракту продовжуються**, поновлюються виплата грошового і здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення, пільги та соціальні гарантії, встановлені законодавством України» [2]. Тобто, військовослужбовця, який самовільно залишив військову частину або місце служби чи вчинив дезертирство, **не можна поновити на військовій службі, йому таку службу можна лише продовжити**. Водночас обидва наведені законодавчі положення не враховують останніх змін до абз. 1 ч. 2 ст. 24 зазначеного Закону №2232-ХІІ від 25.03.1992 р., який на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану» №4392-ІХ від 30.04.2025 р. було доповнено положенням про те, що «під час дії воєнного стану військова служба для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби чи дезертирували, **не призупиняється**» [3]. Отже, цілком резонно постає запитання: як можна продовжити вій-

ськову службу, якщо вона не зупинялася для осіб, які самовільно залишили військову частину чи вчинили дезертирство в умовах воєнного стану? Відповідно у таких ситуаціях командир (начальник) військової частини уповноважений лише видати наказ *про зарахування військовослужбовця* на всі види забезпечення, а не на продовження військової служби, оскільки служба йому де-юре не призупинялася.

Це дає підстави для висновку про те, що наведені положення абз. 2 ч. 3 ст. 288 КПК України можуть розглядатися як такі, що утворюють ситуацію нормативної суперечливості, адже унеможливають їх застосування щодо осіб, які самовільно залишили військову частину чи вчинили дезертирство під час дії воєнного стану після набуття чинності Законом України № 4392-IX від 30.04.2025 р. Особа не може нести відповідальність за те, що законодавець не врегулював належним чином певну сферу суспільних відносин. За таких обставин відповідальність за неточність, недостатню чіткість і суперечливість законодавчих положень має покладатися на державу в особі її компетентних органів, яка не змогла забезпечити належну якість правового регулювання означеної сфери суспільних відносин. Це так зване правило пріоритету норми за найбільш сприятливим для особи тлумаченням, на що прямо вказав Вищий адміністративний суд України у своїй ухвалі від 31 серпня 2016 р. у справі № 826/1162/16 [4]. У протилежному випадку, як убачається, буквальне прочитання закону, що має своїм наслідком звуження сфери його застосування, фактично вступатиме у протиріччя із конституційним принципом, закріпленим у ч. 3 ст. 62 Основного Закону України, згідно з яким усі сумніви мають тлумачитись на користь особи, діяння якої кваліфікується. Відповідно, в умовах правової невизначеності, зокрема й тоді, коли положення кримінального процесуального законодавства не розраховані на ті випадки, коли особа вже виконала всі умови і де-факто продовжила військову службу, суд має керуватися верховенством права, що безпосередньо впливає зі змісту ст. 129 Конституції України.

Тобто, недосконалість положень ч. 5 ст. 401 КК України та абз. 2 ч. 3 ст. 288 КПК України має певні правові наслідки на правозастосовному рівні, які призводять до порушення конституційних принципів, а отже, вимагають від суду прийняття рішення відповідно до принципу верховенства права. За загальним правилом суд при ухваленні рішення зобов'язаний застосовувати закон, що має вищу юридичну силу і є чин-

ним на момент розгляду справи. Разом із цим, суд не може застосовувати закон, який суперечить Конституції, навіть якщо він є формально чинним. Така позиція знайшла безпосереднє відображення у п. 33 постанови Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 10 грудня 2024 р. у справі №240/19209/21 [5]. Так само ця ідея прослідковується й у практиці Європейського Суду з прав людини, зокрема, у справі «Маркін проти Росії» (2012), в якій ЄСПЛ підкреслив, що національні суди не повинні застосовувати національний закон, якщо він призводить до дискримінації або порушує Конвенцію про захист прав людини [6].

Таким чином, недосконалість нормативного конструювання ч. 5 ст. 401 КК України та абз. 2 ч. 3 ст. 288 КПК України зумовлює істотні труднощі практичного застосування заохочувальної норми про звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців, що, своєю чергою, зобов'язує суд при вирішенні наявної прямої нормативної колізії віддавати перевагу Конституції чи міжнародному договору, забезпечуючи у такий спосіб реалізацію принципу верховенства права та захист прав особи.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20.08.2024 р. №3902-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#top>.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану : Закон України від 30.04.2025 р. №4392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4392-20#n11>.
4. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 31.08.2016 р., справа №826/1162/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/60759266>.
5. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 10 грудня 2024 р. у справі №240/19209/21. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123697450>.
6. Case of Konstantin Markin v. Russia : рішення Європейського Суду з прав людини від 22.03.2012 р. (заява №30078/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-117034%22%7D>.

УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ СТАТИСТИКИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Хім'як Ю. Б., старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Заступник керівника Апарату Верховного Суду – керівник секретаріату Касаційного кримінального суду, кандидат юридичних наук

Забезпечення якісного та ефективного судочинства є одними із основних завдань кримінального провадження. Ефективність кримінального судочинства передбачає, зокрема, дотримання розумних строків кримінального провадження. Дотримання розумних строків поряд з тим, що виступає самостійною загальною засадою кримінального провадження, також є складовою права на справедливий суд, гарантований ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Варто наголосити, що незважаючи на приділення значної уваги як в науці кримінального процесу, так і в практиці врахування національними судами правових позицій Європейського суду з прав людини у справах про порушення ст. 6 Конвенції, проблема неефективності кримінального провадження в контексті забезпечення дотримання розумних строків все більш загострюється і давно в практиці самого ЄСПЛ визнається системною проблемою національного судочинства. Наведене вказує на те, що вирішення питання розумних строків має здійснюватися на підставі аналізу причин затримок судового розгляду у кримінальних провадженнях, усунення умов, що спричиняють фактично «блокування» розгляду сторонами кримінального провадження, удосконалення виді процесуальних санкцій, що можуть бути застосовані судом для забезпечення належної процесуальної поведінки учасників кримінального провадження, удосконалення процесів цифровізації кримінального судочинства для пришвидшення здійснення кримінального провадження тощо.

Питанням якісного та ефективного правосуддя як показника дієвості національного правосуддя у сфері кримінальної юстиції присвячено багато досліджень. Євроінтеграційні зобов'язання держави як кандидата

у члени ЄС у сфері кримінальної юстиції як в частині конструювання матеріального кримінального права, так і в частині забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження складають собою елементи реалізації принципу верховенства права. Реформи в частині якісного та ефективного правосуддя мають на меті досягнення результату у вигляді підвищення ефективності функціонування судів, зокрема шляхом зменшення строків розгляду справ та зменшення залишків нерозглянутих справ, забезпечення єдності судової практики.

Питанням якості та ефективності кримінального судочинства, пріоритезації кримінального провадження, присвячено багато досліджень, зокрема таких науковців, окремих суддів, як: Н. В. Глинська та Д. І. Клепка, О. А. Дурач, А. А. Барабаш, О. Д. Дроздов, Т. Є. Дунаєва, Ю. С. Рєпіна, О. І. Марочкін, С. О. Ніщимна, М. І. Пашковський, С. В. Подкопаєв, В. М. Шевчук та інші. Водночас, дослідження процесів подальшого реформування кримінального судочинства, окремих реформ кримінального законодавства України як вимога євроінтеграційних зобов'язань обумовлює необхідність пошуку додаткових механізмів удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення якісного та ефективного правосуддя

На сьогодні орієнтиром реформ у сфері кримінальної юстиції є Дорожня карта з питань верховенства права, яка містить перелік міжнародних зобов'язань, передбачених переговорною рамкою Європейського Союзу, схваленою рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 року, виступає всеохоплюючим стратегічним документом, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека» [1].

У підрозділі 1.3. дорожньої карти з питань верховенства права визначено, зокрема, необхідність реалізації таких заходів щодо удосконалення кримінального провадження, як: проведення аудиту справ, які розглядаються в судах, з метою визначення тих, які не підлягають судовому розгляду; розроблення та прийняття закону, спрямованого на удосконалення системи касаційних фільтрів у процесуальному законодавстві; розроблення та прийняття закону, спрямованого на забезпечення єдності судової практики; розроблення та прийняття змін до процесуальних кодексів, спрямованих на вдосконалення можливостей дистанційного судо-

чинства; розроблення та прийняття змін до процесуальних кодексів, спрямованих на вдосконалення ефективних механізмів протидії зловживанню процесуальними правами; розроблення і прийняття нового кодифікованого акту про адміністративні проступки відповідно до європейських стандартів та найкращих практик; цифровізація правосуддя. [2].

Окреслені напрями реформування кримінального судочинства змістовно мають на меті досягти якісного та ефективного правосуддя у розумні строки, усунути системні порушення прав людини, констатовані у багатьох рішеннях ЄСПЛ. Разом з цим, такі завдання вимагають розроблення концептуальних вимог щодо перегляду наявних підходів, реалізованих у нормах КПК щодо правил розгляду кримінальних проступків, розширення повноважень суду щодо здійснення контролю за розумними строками в частині надання процесуальних механізмів реагування на неналежну поведінку сторін кримінального провадження, перегляд окремих правил цифровізації кримінального провадження, зокрема доцільним є процесуальне закріплення права комунікації суду з учасниками провадження в той спосіб, який учасники обрали для звернення до суду, зокрема у випадку використання електронного кабінету, електронної пошти (принцип забезпечення процесуальної комунікації за вибором способу подання процесуальних документів учасником провадження) тощо.

Як зазначає Н. В. Глинська: «пріоритезація у кримінальному провадженні є складним і багатогранним процесом, який вимагає зваженого підходу та врахування багатьох чинників. Ефективна система пріоритезації дозволяє забезпечити справедливість, своєчасність та якість здійснення кримінального провадження при раціональному використанні ресурсів кримінальної юстиції» [3, с. 96]. Вважаємо, що визначені у Дорожній карті з питань верховенства права завдання щодо реформування кримінального процесуального законодавства є окремими складовими судової пріоритезації, що має бути направлена на підвищення якості та ефективності кримінального провадження з одночасним забезпеченням раціонального використання часових, фінансових та організаційних ресурсів тощо.

В контексті вимог щодо проведення аудиту справ, які розглядаються в судах, з метою визначення тих, які не підлягають судовому розгляду та удосконалення системи касаційних фільтрів у процесуальному зако-

нодавстві у сфері кримінальної юстиції, насамперед, підлягає реформуванню процесуальний порядок розгляду кримінальних проступків, оскільки поділ у кримінальному законодавстві кримінальних правопорушень на злочини та проступки не в повній мірі отримав процесуальне закріплення.

Водночас, однією із основних причин тривалого часу розгляду кримінального провадження під час судового провадження є неявка учасників кримінального провадження у судові засідання, в багатьох випадках неможливість забезпечити належне повідомлення про розгляд справи, зловживання учасниками кримінального провадження у цій сфері. До прикладу, за даними за даними Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ № 1-мзс за 2025 рік в частині оперативності розгляду кримінальних проваджень у суді першої інстанції обліковано 391 тисячу 800 випадків відкладення судового розгляду. З них: нездійснення доставки до суду обвинуваченого, який тримається під вартою – 1439 випадків; неприбуття обвинуваченого – 60 676 випадків; хвороба обвинуваченого – 1528 випадків; неприбуття прокурора – 2 776 випадків; неприбуття захисника – 8 097 випадків; неприбуття свідків, потерпілих – 14 841 випадок; неприбуття інших учасників кримінального провадження – 5 551 випадок; інші підстави – 297 130 випадків [4]. З наведених показників вбачається, що неявка учасників кримінального провадження становить 25% від усіх випадків відкладення судового розгляду та обліковується як неявка таких учасників, що були належним чином повідомлені про судові засідання. Подібна судова статистика сформована і за результатами 5-ти останніх років. Очевидно, що за наявності такої кількості відкладень судових засідань важко вести мову про дотримання розумних строків кримінального провадження. Проте, для вирішення питань про внесення змін до процесуального законодавства, зміни підходів до правозастосування, пошуку протидії зловживанню процесуальними правами необхідним є чітке розуміння того, що саме не надає можливості забезпечити ефективне судочинство. Судова статистика на даному етапі не конкретизує 75% відкладень судового розгляду у кримінальних провадженнях.

Для чіткості розуміння причин затримок у розгляді доцільно у статистичному звіті за формою № 1-мзс «Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ» передбачити у розділі 2 «Оперативність розгляду

ду справ» (кримінальне судочинство) облік таких показників: 1) Нездійснення доставки до суду обвинуваченого, який тримається під вартою; 2) Неприбуття обвинуваченого, із них у зв'язку з: неврученням судової повістки; хворобою; інші підстави; 3) Неприбуття прокурора, із них у зв'язку з: зайнятість в іншому процесі; відпустка / відрядження / лікарняний / навчання; інші підстави; 4) Неприбуття захисника, із них у зв'язку з: неврученням судової повістки; зайнятість в іншому судовому процесі; інші підстави; 5) Неприбуття свідків / потерпілих, із них у зв'язку з: неврученням судової повістки; хворобою; інші підстави; 6) Неприбуття інших учасників кримінального провадження, із них: експерта; перекладача; спеціаліста; представника обвинуваченого / підсудного / потерпілого / свідка; інших; 7) Немоżliвість взяти участь у судовому засіданні суддею, з них у зв'язку з: хворобою; зайнятість в іншому судовому процесі; відпустка / відрядження / лікарняний / навчання; перебування в нарадчій кімнаті; інші підстави; 8) Заявлено відвід судді / прокурору / іншому учаснику; 9) Привід підозрюваного / обвинуваченого / свідка; 10) Призначення експертизи; 11) Перерва на останнє слово обвинуваченого / підсудного; 12) Ознайомлення учасників процесу з матеріалами справи; 13) Технічні проблеми, з них: проблеми з електроенергією в суді; несправність техніки звукозапису ВКЗ; інші підстави; 14) Витребування речей / документів / доказів; 15) Інші підстави.

Забезпечення деталізації судової статистики надасть можливість на основі чітких показників встановити вплив на розумні строки розгляду справ поведінки учасників кримінального провадження, технічних проблем модулів Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, встановити типові форми зловживання процесуальними правами тощо.

Зазначимо, що такі відомості є вихідною засадою для зміни процесуального законодавства, практики його застосування, пошуку шляхів пріоритезації у судовому провадженні.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. №475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>

2. Дорожня карта з питань верховенства права. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wpcontent/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf
3. Глинська Н. В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Випуск 49. С. 86–100. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-87>
4. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ № 1-мзс за 2025 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ПРАВ ОСОБИ ТА ІНТЕРЕСІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ

Шаренко С. Л. докторка юридичних наук, доцентка, суддя Київського районного суду м. Харкова

Права та свободи людини як правові гарантії, закріплені в Конституції та інших нормативних актах, виконують функцію забезпечення захисту від зло вживань владою. Суб'єктом, який наділений першочерговим зобов'язанням поважати, захищати, гарантувати права і свободи людини, є держава. Виконання цих зобов'язань є основоположним для забезпечення належного правопорядку та правової стабільності, а також є запорукою демократичного розвитку суспільства. Повага до прав і свобод людини виявляється у тому, що держава та її органи повинні утриматися від застосування будь-яких заходів неправомірного втручання в реалізацію прав особи. Передусім таке твердження означає, що держава має забезпечити невтручання в права людини, окрім випадків, передбачених законодавством, і лише за умови виправдання цих дій та забезпечення необхідного захисту суспільних інтересів чи національної безпеки. Владні суб'єкти зобов'язані уникати дій, що можуть негативно вплинути на реалізацію людиною своїх прав і свобод. Захист прав і свобод людини передбачає виконання державою активних дій, які будуть запобігати будь-яким порушенням таких прав і свобод як з боку інших осіб, так і з боку державних органів. Це означає, що держава має створити ефективні правові інструменти, інституційні механізми і систему правосуддя, що дозволить попереджати та протидіяти порушенням прав людини. Ключовими заходами захисту прав особи є забезпечення ефективного правосуддя, встановлення механізмів відповідальності за порушення прав та здійснення належного контролю. Гарантування прав і свобод людини передбачає створення правових умов, які забезпечать захист прав людини від можливих порушень.

Права людини є фундаментальною складовою сучасного світового порядку, який визнає і забезпечує недоторканість і гідність кожної особи, незалежно від її походження, статі, віросповідання чи інших характеристик. Зі змінами сучасних реалій зумовленими глобальними кризами

та військовими конфліктами, постає питання дотримання прав людини, каталізатором захисту прав громадян стає відступ держав від дотримання своїх зобов'язань у тому числі в період воєнного стану.

Гарантом забезпечення прав людини у кримінальному провадженні (в тому числі і в період воєнного стану) є слідчий суддя, який повинен забезпечити механізм захисту конституційних прав громадян у кримінальному провадженні.

Міжнародні стандарти судово-контрольної діяльності зводяться до визнання міжнародною спільнотою необхідності закріплення саме за судом як незалежним і неупередженим органом повноважень щодо захисту основних прав і свобод людини. Для здійснення слідчих дій, які передбачають безпосереднє втручання в приватне життя, таких як обшук, конфіскація, а також застосування запобіжних заходів обов'язковим є дозвіл слідчого судді. Як зазначено в Бордоській декларації 2009 р., на досудовій стадії суддя самостійно, а іноді разом із прокурором, здійснює нагляд за законністю слідчих дій, особливо коли вони стосуються основних прав (рішення про арешт, взяття під варту, конфіскація, реалізація спеціальних методів розслідування тощо), вкрай важливо, щоб будь-які заходи, що вживаються в умовах суттєвого обмеження свобод мають контролюватися суддею або судом. У Висновку Консультативної ради європейських суддів 2006 р. №8 окремо наголошується, що всі накази про замороження, арешт або конфіскацію активів задля попередження фінансування тероризму мають видватися з дотриманням закону та підлягати перевірці й регулярному нагляду з боку суду, оскільки такі накази можуть серйозно порушувати право на приватність та право власності.

Практика Європейського суду з прав людини щодо пропорційності втручання, ефективного судового контролю та недопустимості перетворення тимчасових процесуальних обмежень на приховані форми покарання до ухвалення обвинувального вироку. Обґрунтовується висновок, що гарантії прав і свобод людини у кримінальному провадженні виконують функцію системного обмежувача публічної влади, визначають межі допустимого державного втручання та формують критерії правомірності застосування заходів процесуального примусу. ефективність кримінального провадження має оцінюватися не лише з позицій результативності розслідування, а передусім через рівень дотримання прав

людини, який є ключовим індикатором демократичності та справедливості кримінальної юстиції.

Дія правового режиму воєнного стану вимагає особливого підходу до забезпечення належної поведінки осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до зазначеної категорії осіб потребує досягнення балансу між забезпеченням ефективного ведення кримінального провадження і правами особи, стосовно якої воно здійснюється, на свободу та особисту недоторканність. Необхідність швидкого, повного та неупереджувального досудового розслідування під час дії правового режиму воєнного стану потребує адаптації процесуальних норм, якими регулюються ізоляційні запобіжні заходи (зокрема, тримання під вартою), до специфічних умов, що стали наслідком веденням на території держави бойових дій. Реагуючи на актуальні загрози, пов'язані із військовою агресією РФ, Верховною Радою України прийнято Закон України від 14.04.2022 р. №2198-IX, яким доповнено статтю 176 КПК України частиною шостою, відповідно до якої (та внесених до неї подальших змін) під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–1142, 258–2586, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 КПК України, застосовується запобіжний захід тримання під вартою. В свою чергу, статтю 176 КПК України на підставі Закону України від 16.08.2022 р. №2531-IX доповнено частиною восьмою, згідно з якою (та внесених до неї подальших змін) під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402–405, 407, 408, 429 Кримінального кодексу України, застосовується виключно запобіжний захід тримання під вартою. При цьому, на підставі ч. 4 ст. 183 КПК України у останній редакції, під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109–1142, 258–2586, 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442 Кримінального кодексу України. Тримання під вартою є найбільш суворим та винятковим запобіжним заходом. Винятковість цього заходу безпосередньо визначена в законодавстві (ч. 1

ст. 183 КПК України) та обумовлюється тим, що застосування тримання під вартою пов'язано із суттєвим обмеженням фундаментальних прав людини, передусім права на свободу та особисту недоторканність. Суддя Європейського суду з прав людини М. М. Гнатовський у інтерв'ю Українському радіо звертав увагу на те, що тримання під вартою є найпоширенішим у застосуванні при здійсненні кримінального провадження в умовах воєнного стану.

У 2014 році законодавець вже здійснював спробу нормативно закріпити безальтернативність обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у скоєнні окремих злочинів проти основ національної та громадської безпеки України. Однак відповідна норма була в подальшому визнана неконституційною. Своє рішення колегія суддів обґрунтовувала тим, що встановлене нормативне регулювання обрання запобіжного заходу не узгоджується з міжнародною практикою, оскільки суд, зваживши відповідні ризики, обставини конкретної справи, не може застосувати до вказаних осіб інший більш м'який запобіжний захід, який обґрунтований на законодавчому рівні лише кваліфікацією злочину, що є порушенням принципу верховенства права та обмежує право особи на свободу та особисту недоторканність.

Слід зазначити, що право на свободу не є абсолютним, тобто таким, що не може бути обмежене. Про вказане свідчить існування вимог щодо домірності (пропорційності) та суспільної необхідності застосування обмежень конституційних прав. Вказані обмеження мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. Легітимною метою доповнення статті 176 КПК України частиною шостою у цей історичний період є суспільна необхідність у захисті суверенітету і територіальної цілісності України, а також забезпеченні її державної (національної) безпеки (стаття 17 Конституції України). В свою чергу, легітимними засобами для досягнення вказаної мети доцільно визначити зокрема і кримінально-процесуальні інститути, у тому числі ізоляційні запобіжні заходи, що можуть бути застосовані до осіб, які вчиняють відповідні посягання. Вважаємо, що безальтернативність обрання під час дії воєнного стану тримання під вартою щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні найбільш суспільно небезпечних злочинів проти основ на-

ціональної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є одним із наслідків відступу України від своїх зобов'язань, що здійснив законодавець на підставі статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Конституційний Суд України у рішенні від 19.06.2024 року зазначав про те, що у частині другій статті 29 Конституції України не міститься винятків стосовно підстав застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, пов'язаних із тяжкістю вчиненого нею злочину. Навіть коли йдеться про військовий злочин, вчинений під час дії правового режиму воєнного стану, врахування приписів статті 177 КПК України при винесенні судового рішення для тримання особи під вартою є обов'язковим. Водночас безальтернативне рішення, винесене на підставі застосування ч. 8 ст. 176 КПК України може бути оцінене як формальне, що нівелює мету та суть правосуддя. Має бути досягнуто обґрунтованого балансу між забезпеченням ефективного здійснення кримінального провадження та конституційним правом особи на свободу, зважаючи на тяжкість злочину, в якому обґрунтовано підозрюють особу, наявність ризиків у зв'язку з неналежною процесуальною поведінкою особи для виконання завдань кримінального провадження й захисту відповідних публічних інтересів.[1]

Конституційний Суд виснував, що такого балансу неможливо досягти якщо у кримінальному провадженні буде наявний лише один винятковий запобіжний захід – тримання під вартою, а тому законодавець має забезпечити слідову судді, суду й наявність дискреції обрати у кримінальному провадженні інший, більш м'який, запобіжний захід, ніж тримання під вартою.

Підсумовуючи слід визначити, що будь-який вплив, втручання та обмеження прав людини має бути мінімальним для досягнення поставленої мети, найменше порушувати звичайний хід речей, приватність. Разом з тим, втручання в права людини повинні бути ефективними, але не надмірними, достатніми для вирішення завдань кримінального провадження. Дії всіх суб'єктів кримінального провадження не повинні бути направленими на деструктивне втручання в права та свободи людини, а необхідність такого втручання повинна бути обумовлена інтенсивністю ризиків, тобто настанням негативних наслідків для суспільного інтересу.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 19.06.2024 у справі за конституційною скаргою Бичкова С. А., Бая А. А. щодо відповідності Конституції України частини шостої статті 176 кримінального процесуального кодексу України URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyny-sud-ukrayiny-vyznav-shcho-chastyna-shosta-statti-176-kryminalnogo>

Для нотаток

Наукове видання

**ПРІОРИТЕТ ПРАВ ЛЮДИНИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
МЕЖІ ВТРУЧАННЯ, ЕФЕКТИВНІ
ЗАСОБИ ЗАХИСТУ**

Матеріали круглого столу
м. Харків, 28 квітня 2026 року

Електронне наукове видання

Видається в авторській редакції

Підписано до поширення через мережу Інтернет 27.05.2025.
Відповідає формату друкованого видання 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 7. Об'єм даних 3,1 Мб

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

